

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

На правах рукопису

ЗВАРИЧ ІРИНА ЯРОСЛАВІВНА

УДК 334.7

ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВИРОБНИЧИХ МЕРЕЖ В ЄВРОПІ

08.00.02. – Світове господарство і міжнародні економічні відносини

**Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

**Науковий керівник
Гладій Ірина Йосипівна
доктор економічних наук, доцент**

ТЕРНОПІЛЬ - 2010

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВИРОБНИЧИХ МЕРЕЖ.....	10
1.1. Особливості формування та розвитку міжнародних виробничих мереж як систем наднаціонального рівня.....	10
1.2. Теоретичний базис дослідження процесів формування міжнародних виробничих мереж.....	26
1.3. Теоретична функціональна модель міжнародної виробничої мережі.....	47
Висновки до 1 розділу	62
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВИРОБНИЧИХ МЕРЕЖ В ЄВРОПІ.....	64
2.1. Комплементарний підхід до аналізу участі країн у міжнародних виробничих мережах.....	64
2.2. Ідентифікація галузевої специфіки процесів формування міжнародних виробничих мереж в Європі.....	78
2.3. Оцінка структурної подібності країн Європи до України в контексті пошуку векторів формування МВМ.	100
Висновки до 2 розділу	116
РОЗДІЛ 3. НАЦІОНАЛЬНА СТРАТЕГІЯ УЧАСТІ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ МІЖНАРОДНИХ ВИРОБНИЧИХ МЕРЕЖ ЄВРОПИ..	118
3.1. Потенційні можливості участі України в міжнародних виробничих мережах.....	118
3.2. Мережеві позиції країн ЄС у виробничих мережах Європи.....	129
3.3. Напрями формування національної стратегії входження вітчизняних підприємств у МВМ Європи.....	141
Висновки до 3 розділу.....	152
ВИСНОВКИ.....	153
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	157

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі характерною ознакою глобалізації світогосподарського розвитку стає інтернаціоналізація виробництва. Відповідно актуалізується проблематика формування міжнародних виробничих мереж (МВМ) як особливої форми виробничого співробітництва підприємств різної національної належності на основі партнерських відносин. Яскравим свідченням посилення окресленої тенденції є той факт, що вже зараз в Європі інтенсивно формуються міжнародні виробничі мережі в усіх галузях переробної промисловості, але цей процес ще далекий від завершення.

Дана проблематика перебуває в центрі уваги провідних міжнародних організацій, зокрема, Світового банку, МВФ, ОЕСР. За їх прогнозами вже в 2020 р. на МВМ припадатиме 78% сукупного світового виробництва промислової продукції. Активне входження України в МВМ Європи набуває пріоритетного значення при формуванні міжнародних конкурентних переваг вітчизняної промисловості як основи її майбутнього економічного зростання. Саме такий напрям міжнародного економічного співробітництва вітчизняних підприємств дасть змогу подолати рудиментну фрагментарність виробничої структури України, сировинну спрямованість експорту і забезпечити зростання зайнятості в промисловості, оновлення технологічної бази, доступ до зарубіжних ринків.

Різним аспектам досліджуваної проблематики приділяли і приділяють увагу зарубіжні і вітчизняні вчені. Теоретичні основи просторового розміщення вітчизняних підприємств, міжнародного поділу праці, транснаціоналізації виробництва висвітлені у працях Є. Савельєва, Т. Орехової, Ю. Пахомова, І. Гладій, І. Єгорова, А. Мельник, Н. Михайленка, В. Чужикова, О. Рогача, А. Філіпенка. Дослідженню можливостей участі України у міжнародному виробничо-інвестиційному співробітництві приділили увагу В. Геєць, Д. Лук'яненко, В. Сіденко, С. Соколенко, В. Новицький, О. Шнирков. Основи дослідження участі країн в міжнародних

виробничих мережах заклали С. Арндт, Г. Гросман, А. Деардорф, Р. Джоунс, П. Дікен, Б. Длухош, В. Етеєр, Г. Кержковський, П. Кругман, К. Ланкастер, Р. Фінстра, Г. Хенсон, Е. Хелпман.

Разом з тим у науковій літературі відсутні комплексні дослідження щодо участі країн у процесах формування міжнародних виробничих мереж, зокрема, в Європі. Недостатньо розробленою залишається проблематика, пов'язана з формуванням адекватної моделі поведінки українських підприємств при залученні в МВМ Європи та подальшої стратегії співробітництва з окремими партнерами мережі. Актуальність зазначеної проблематики і нагальна необхідність розробки дієвих і практичних рекомендацій щодо участі України у процесах формування МВМ Європи зумовили вибір теми, мети, завдань і логічної структури дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами і темами. Дисертаційна робота виконувалась в рамках науково-дослідних робіт ТНЕУ в межах теми „Регіональні аспекти розвитку світової економіки та позиціонування в ній України” (державний реєстраційний номер № 0105U000847). Зокрема автором виконано розділ „Аналіз міжнародних виробничих мереж і фрагментація економічного простору Європи”.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є теоретичне обґрунтування та розробка методологічних засад процесу формування міжнародних виробничих мереж та вироблення на цій основі практичних пропозицій щодо участі України у процесі формування МВМ Європи.

Для дослідження мети у роботі були поставлені та вирішені наступні завдання:

- дослідити еволюцію МВМ як виробничих систем наднаціонального рівня для визначення етапів і особливостей розгортання процесу їх формування;
- систематизувати теоретичні основи процесу формування МВМ (теорій міжнародної, просторової економік, міжнародної конкуренції, міжнародного

бізнесу) для встановлення об'єктивних чинників й передумов участі підприємств, країн у цих процесах;

- розробити теоретичну функціональну модель МВМ для формалізації зв'язків між основними чинниками, що відображають місце підприємства, і на цій основі визначити індикатори процесу формування мережі;
- провести ідентифікацію мережевих позицій країн у МВМ та проаналізувати якісні характеристики галузевих мереж Європи для формування цільових орієнтирів розвитку міжнародного виробничого співробітництва України з країнами Європи за географічною та галузевою спрямованістю;
- виявити структурну подібність економіки України до країн Європи для визначення векторів формування МВМ;
- оцінити потенційні можливості участі України у МВМ для визначення основних проблем на етапі її залучення у мережі та в процесі їх формування, розробки основних напрямів формування національної стратегії щодо залучення вітчизняних підприємств у МВМ;
- визначити мережеві позиції країн ЄС у МВМ Європи для формування матриці пріоритетів співробітництва українських підприємств у цих мережах;
- виробити пропозиції щодо формування національної стратегії входження вітчизняних підприємств в галузеві МВМ Європи з врахуванням мережевої позиції України і відповідної матриці пріоритетів.

Об'єктом дослідження є процес формування міжнародних виробничих мереж Європи.

Предмет дослідження – мережева позиція України в міжнародних виробничих мережах Європи.

Методи дослідження. При написанні роботи використані загальнонаукові методи: історико-логічний, наукового узагальнення (для визначення особливостей формування та розвитку міжнародних виробничих мереж як систем наднаціонального рівня); індукції та дедукції (для визначення

теоретичного базису дослідження процесів формування міжнародних виробничих мереж); аналізу і структурного синтезу (для формування теоретичної функціональної моделі міжнародної виробничої мережі); індексного аналізу класифікації (для формування комплементарного підходу до аналізу галузевої структури економік країн у контексті ідентифікації їх участі у міжнародних виробничих мережах); структурно-динамічного аналізу, аналогії, класифікації на основі економетричних методів кластерного аналізу (для ідентифікації передумов участі підприємств України в міжнародних виробничих мережах країн Європи); кореляційно-регресійного аналізу, порівняння (для визначення напрямів формування МВМ в межах Європи); ідентифікації узагальнення та синтезу (для визначення пріоритетних напрямів розробки національної стратегії входження вітчизняних підприємств у МВМ).

Інформаційну базу дослідження склали офіційні публікації та аналітичні матеріали Держкомстату України, міністерств та відомств України, інших країн, статистичної організації Європейської Комісії – Євростат, ОЕСР, МВФ, Світового банку, ЮНКТАД, вітчизняні, зарубіжні фундаментальні праці, фахові видання, а також власні розрахунки автора, що пов'язані з дослідженнями міжнародних виробничих відносин між країнами Європи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад процесу формування міжнародних виробничих мереж та виробленні пропозицій щодо визначення мережевої позиції України задля ефективного входження вітчизняних підприємств у систему МВМ Європи.

Зокрема, в дисертації:

вперше:

- розроблено функціональну модель міжнародної виробничої мережі з врахуванням мікро- та макроекономічної мотивації підприємств та країн-учасників, що системно відображає взаємодію визначальних детермінант

мережевої позиції країни та окремого підприємства, дає змогу структурувати завдання щодо створення передумов забезпечення активної позиції її учасників;

- сформовано матрицю стратегічних векторів розвитку міжнародного виробничого співробітництва України на мікро- та макрорівнях світової економіки, з врахуванням галузевої специфіки МВМ Європи, структурної подібності країн-партнерів та динаміки їх розвитку, на основі чого вироблено низку пропозицій щодо формування національної стратегії входження вітчизняних підприємств в галузеві МВМ Європи з врахуванням мережевої позиції України і відповідних векторів розвитку;

удосконалено:

- методичний апарат дослідження, за допомогою якого здійснювався емпіричний аналіз: 1) оцінювання ступеня участі країн у МВМ на основі принципу компліментарності показників, що описують спеціалізацію країни, інвестиційну діяльність, зовнішню торгівлю, розвиток міжнародного підприємництва, що дає змогу формувати прикладні методики оцінювання мережевої позиції країни, галузі промисловості залежно від мети аналізу; 2) визначення мережевої позиції країни за рахунок багатоступеневого поєднання спеціальних економетричних методів, багатокритеріальних індексів міри структурної подібності за кількісними та якісними характеристиками виробничої та зовнішньоекономічної сфер країн;

набули подальшого розвитку:

- теоретичні підходи до процесу формування МВМ, що дало змогу систематизувати детермінанти виникнення і поширення МВМ, ідентифікувати напрями дослідження самого процесу формування МВМ;

- категорійний апарат об'єкту дослідження, що включає такі авторські трактування: мережева позиція країни у МВМ, під якою необхідно розуміти відображення потенціалу формування конкурентних можливостей підприємств галузей промисловості країни та здатності активно взаємодіяти з іншими учасниками мережі з забезпеченням своїх власних стратегічних цілей

та стратегічних інтересів країни; міжнародна виробнича мережа як система партнерських взаємин між підприємствами різної національної належності, діяльність яких спрямована на досягнення спільної мети – виробництва конкурентоспроможних товарів, в якій всі учасники процесу отримують економічні вигоди від діяльності через реалізацію своїх конкурентних можливостей в процесі створення цінності.

Практичне значення результатів полягає в тому, що узагальнені теоретичні положення, авторський підхід до оцінювання потенціалу участі країни у процесі формування МВМ, оцінка потенційних можливостей України для участі в МВМ, напрями розробки національної стратегії входження вітчизняних підприємств у МВМ Європи можуть бути використані при формуванні, розробці та реалізації зовнішньоторговельної та промислової політик України; у аналітичній роботі Міністерств економіки, промислової політики, управлінь Обласних державних адміністрацій. Окремі пропозиції автора можуть використовуватися підприємствами при організації міжнародного співробітництва у виробничій сфері.

Зокрема, результати аналізу включення підприємств України у міжнародні виробничі мережі та позиціонування їх у міжнародному ланцюгу створення доданої вартості для визначення кола країн-партнерів використані у роботі СП „Ватра-Шредер” м. Тернопіль (довідка №712 від 10.07.2009); аналіз векторного розвитку просторові моделі мереж за участю України прийнято управлінням зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної та інвестиційної діяльності Тернопільської обласної державної адміністрації. (довідка №341-2/01-10-01 від 07.07.2009); мотиваційні основи співробітництва України при залученні компаній в міжнародні виробничі мережі в рамках прикордонного співробітництва Львівської області прийнято управлінням міжнародного співробітництва Львівської обласної державної адміністрації (довідка №29/7-1-514 від 22.09.2009); розроблені перспективні напрями залучення окремих галузей промисловості у мережі, з визначенням ключових чинників для мереж, використано державним науково-дослідним

інститутом інформатизації та моделювання економіки НАН України Міністерства економіки України (довідка №01/136 від 23.09.2009); основні положення роботи використані при викладанні дисциплін „Організація і техніка здійснення ЗЕД”, „Транснаціональні корпорації” у Тернопільському національному економічному університеті (довідка №126-24/1121 від 30.06.2009).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати дисертаційної роботи, які подані до захисту, отримані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації пройшли апробацію на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, зокрема: „Особливості інтеграції України в світовий економічний та політико-правовий простір” (м.Маріуполь, 2006р.), „Економічний і соціальний розвиток України у XXI столітті” (м.Тернопіль, 2007), „Економіка країн Євразійського та Африканського континентів і Україна” (м.Тернопіль, 2007), „Інтеграція України у світовий економічний простір” (м.Тернопіль, 2008), „Економічний і соціальний розвиток України у XXI столітті: національна ідентичність та проблеми глобалізації” (м.Тернопіль,2008), „Економічний і соціальний розвиток України у XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації” (м.Тернопіль, 2009), „Формування нового світового економічного порядку” (м.Тернопіль, 2009). Наукові результати дослідження обговорювались і отримували позитивну оцінку на наукових семінарах кафедри міжнародного економічного партнерства Тернопільського національного економічного університету.

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 14 одноосібних наукових праць обсягом 3,25 д.а., у тому числі 6 статей у фахових виданнях обсягом 2,34 д.а., 1 - зарубіжне видання, 7 тез у інших виданнях і збірниках матеріалів науково-практичних конференціях. Загальний обсяг опублікованих робіт становить 3,25 д.а. (особисто автором 3,25 д.а.).

Структура та обсяг роботи. Дисертація загальним обсягом роботи 185 сторінок, складається з вступу, трьох розділів, висновків, містить список використаних джерел із 265 найменувань та додатків (окремим томом), обсягом 243 сторінки. Дисертаційна робота ілюстрована 56 рисунками, які розміщені на 24 сторінках і містить 15 таблиць на 6 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВИРОБНИЧИХ МЕРЕЖ

1.1. Особливості формування та розвитку міжнародних виробничих мереж як систем наднаціонального рівня.

Глобалізація та пов'язане з нею поглиблення асиметрії розвитку розвинених країн і країн, що розвиваються, створюють об'єктивні передумови для пошуку таких форм міжнародної співпраці, які здатні забезпечити узгодження економічних інтересів країн на рівні підприємств. Поглиблення інтеграційного процесу в ЄС на даному етапі супроводжується активізацією міжфірмової взаємодії на основі формування міжнаціональних економічних систем, що об'єднують підприємства різної національної належності. При цьому учасники таких систем можуть створювати окрему незалежну юридичну особу або співпрацювати на основі досягнутих домовленостей.

У рамках європейського виробничого простору вже сформовано 12 міжнародних галузевих мереж, які об'єднують підприємства 25 країн Європи, у т. ч. Україну [1]. Вони забезпечують основну частину обсягів виробництва (близько 70%) відповідних товарів. Враховуючи це, сучасний економічний простір Європи по-новому структурується за рахунок виокремлення міжнародних виробничих мереж як виробничих систем наднаціонального рівня, що утворюються шляхом об'єднання підприємств окремих галузей, але різної національної належності, і ґрунтовані на поширенні та поглибленні їхньої інтеграційної взаємодії.

Загалом процес формування міжнародних мереж і виокремлення їх як окремого структурного елементу економічного простору Європи охоплює кілька етапів, і його досі не можна вважати завершеним. Він безпосередньо

пов'язаний із процесом інтернаціоналізації економік, а його характерні риси визначаються поглибленням із другої половини ХХ ст. процесу транснаціоналізації світової економіки. Так, транснаціональні корпорації (ТНК) стали головними дійовими особами світової економіки, що еволюціонує під впливом визначального процесу – глобалізації і ключової тенденції розвитку (інтеграції). Відзначаючи це, багато дослідників [10, 13, 16] вказують на феномен – настання ери транснаціональної економіки чи нової цивілізації транснаціонального бізнесу. При цьому найуспішніші ТНК дедалі частіше використовують моделі поведінки, ґрунтовані на досягненні міжфірмових домовленостей (у т.ч. з юридично незалежними від них партнерами), утворюючи міжнародні виробничі, збутові тощо мережі.

Дослідження процесу ринкової трансформації у різних умовах господарювання дає змогу спостерігати еволюційний розвиток форм міжнародної співпраці і взаємодії на макро- та мікрорівнях національних економік. Загалом на основі проаналізованих наукових праць [121, 123, 126, 132, 177] можна виділити три стадії становлення і розвитку міжнародних виробничих мереж.

Перша стадія – початкової інтернаціоналізації виробництва на базі вертикальної інтеграції підприємств. Так, поштовхом до формування та розвитку виробничих мереж стала інтернаціоналізація виробництва, котра визначається як процес розвитку економічних зв'язків між національними господарствами в умовах, коли економіка однієї країни є частиною світового виробничого процесу. Організаційними формами процесу інтернаціоналізації виробництва є спільні підприємства і загалом контрактні форми відносин організації виробництва. З упевністю можна сказати, що це початковий етап, який пропонує частково спрощені умови співпраці та можливість еволюції до складніших і диференційованіших форм міжнародної взаємодії підприємств.

Подальше збільшення обсягів зовнішньоторговельних операцій підприємств, використання ними екзогенних стратегічних орієнтирів розвитку стимулювали процес розгортання міжнародних виробничих мереж

на основі поглиблення зв'язків вертикальної інтеграції між ними. На даному етапі міжнародні виробничі мережі утворювалися з метою посилення позицій їх учасників на міжнародних ринках через перерозподіл конкурентних переваг і поширення передового досвіду, у т. ч. технологічних та цінових переваг.

Друга стадія – становлення багаторівневої системи економічних зв'язків між учасниками міжнародної виробничої мережі. Вона характерна становленням ширшої форми інтернаціоналізації виробництва – транснаціоналізацією виробництва. Це передбачає якісні зміни, тобто зростання числа й активності транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків створення між ними мереж [26, 28, 29]. Економічна природа транснаціоналізації виробництва має кількісну і якісну характеристику як явища і як процесу. Якісна – проявляється у формуванні багаторівневої системи економічних зв'язків ТНК за рахунок:

- 1) розширення географічних меж кооперативних зв'язків із різними видами економічних партнерів (інші ТНК, підприємства, фірми, організації)
- 2) реалізації моделі внутріфірмового кооперування на основі міжнародної співпраці структурних підрозділів ТНК, що розташовані в різних регіонах.

Результатом цього стала видозміна кількісних характеристик процесу транснаціоналізації, яка проявилася не лише у збільшенні кількості ТНК, а й у формуванні міжнародних виробничих мереж та міжнародних альянсів на формальній і неформальній основах. Але при цьому окремі сучасні науковці, зокрема, Т. Орехова у монографії [66], відзначають, що система транснаціоналізації виробництва як форма взаємодії не є єдиною чи безальтернативною. Науково-теоретичні розробки Т. Орехової дають змогу розвивати інші варіанти співвідношення суб'єктів виробничих мереж, з урахуванням таких найважливіших характеристик згаданої взаємодії, як міра незалежності та спосіб кооперації у виробничому процесі, зміни

навколишнього середовища. Ми погоджуємося з цією думкою, а також із тим, що Т. Орехова визнає: міжнародна виробнича мережа дає змогу значно розширити ринки збуту, подолати бар'єри та отримати доступ до набагато дешевших факторів виробництва.

Із нею погоджуються Н. Михайленко, В. Захарченко [44, 57]; останній, зокрема, прийшов до висновку, що стрімка інтеграція передбачає нову форму співпраці – міжнародного кооперування виробництва шляхом поглиблення процесу транснаціоналізації, виділяючи це як тип відносин, що характеризує зростаючий рівень розвитку продуктивних сил та процес стійких виробничих зв'язків між самостійними підприємствами як усередині країн, так і на світовому рівні.

Формування виробничих мереж активно розпочалось у країнах Південно-Східної Азії, США, Європи, і фахівці розглядають його не на національному, а на регіональному рівні; прикладами їх є: Тойота груп, Джепенес кейретцу, Сілікон Вейлі, Нью-Йорк Гармент Дістрікт, Оверсіс Чайніс, Бі ту бі Екомерц, Ейсер, Дана, Делфі, Артур Андерсон.

Третя стадія – розвиток міжнародних виробничих мереж на базі інтегрованих ланцюгів створення вартості. Сучасні міжнародні виробничі мережі часто ототожнюють із ланцюгом створення доданої вартості. В даному випадку це дає змогу стверджувати, що міжнародні виробничі мережі характеризують горизонтально-інтегроване виробництво і є проявом як вертикальної, так і горизонтальної інтеграції виробництва. Але при цьому слід зауважити, що ланцюг створення вартості використовують для характеристики діяльності, починаючи від виробництва продукції до її розповсюдження, збуту, упаковки та роздрібної торгівлі. У певний період часу ланцюг створення вартості проходить через велику кількість операцій, динамічних конфігурацій, поєднуючись із іншими ланцюгами створення вартості та відображаючись у понятті *мережа*.

Тому П. Кругман [223] у працях диверсифікував ці явища. Він вважає, що поглиблення процесу інтеграції ланцюга створення вартості є

одним із найважливіших аспектів сучасної міжнародної торгівлі, акцентуючи увагу на ролі транзакційних послуг та витрат у його здійсненні. Тобто, йдеться про розвиток і розширення ланцюга створення вартості та його трансформацію у міжнародні виробничі мережі в процесі горизонтальної інтеграції підприємств [47, 48, 49, 71]. Дана особливість тепер проявляється у міжнародних виробничих мережах, що об'єднали підприємства за галузевою ознакою.

Для цього типу мереж актуальною є проблематика міжнародної фрагментації виробництва, на яку П. Кругман звернув увагу у роботі [223]. Тут фрагментація виробництва охарактеризована доданою вартістю, отриманою за рахунок діяльності окремих виробничих блоків у рамках *міжнародної виробничої мережі (МВМ)*, а не під час приросту вартості, одержаної у результаті виробничого процесу в *інтегрованому ланцюзі створення вартості*. Основною особливістю інтегрованого ланцюга створення вартості є виробництво і реалізація здебільшого комплектуючих матеріалів, технологій, ноу-хау, які виконують на замовлення основної компанії у ланцюгу і не можуть бути реалізовані на вільному ринку кінцевому споживачеві [44].

За дослідженнями ОЕСР, виробничі мережі залучають більше інвестицій ніж звичайні підприємства, тому вони зазвичай об'єднують два чи більше ланцюги створення вартості, в яких бере участь щонайменше один учасник (ланка) і які таким чином розподіляють ризики та гнучкіші до зміни кон'юнктури ринку.

Згідно з дослідженнями організації CAREC (*Central Asia Regional Economic Cooperation*) [1] виробнича мережа є набором зв'язків в межах однієї корпорації чи між групою підприємств в окремій ланці ланцюга створення доданої вартості.

Такий тип зв'язку може набирати форми виробничих зв'язків між дочірніми фірмами чи філіями, співпраці за контрактом, зв'язку типу субпірядництва між незалежними компаніями. Зокрема конкуренція між

окремими ланцюгами створення доданої вартості в рамках мережі породжує конкуренцію між самими мережами не лише в рамках однієї галузі.

Таким чином, сучасна особливість формування ланцюгів створення вартості виявляється через поглиблення інтеграційного процесу на мікрорівні як світової, так і національної економік. Прикладною формою його реалізації стають міжнародні виробничі мережі як результат фрагментації виробництва і виділення окремих виробничих одиниць, що розміщені на підприємствах тих або інших країн.

Беручи до уваги окремі дослідження іноземних науковців [127, 128, 131, 134, 135], які вважають основним суб'єктом економічних відносин XX–XXI століть інтегрований виробничий ланцюг, поняття виробничої мережі в сучасній міжнародній економіці набуває багатоаспектного значення, оскільки об'єднує сутнісні характеристики ряду дотичних понять (ланцюга створення доданої вартості, фрагментації виробництва) та специфічні особливості основних тенденцій розвитку світової економіки [5] (інтеграції, глобалізації тощо).

В сучасній науковій літературі нема єдиного і загальноприйнятого визначення міжнародної виробничої мережі. Зокрема, Н. Михайленко [44] розглядає її як спосіб регулювання взаємозалежності учасників технологічно-виробничого процесу, базованого на кооперативному або синергетичному ефектах.

Відповідно до досліджень Організації економічного співробітництва та розвитку [65] головною перевагою організації виробництва шляхом утворення міжнародних виробничих мереж є розподіл ризиків та гнучкість фірм відповідно до ринкових змін.

**Найпоширеніші підходи до визначення категорії
“міжнародна виробнича мережа”**

Джерело	Суть
ОЕСР	об'єднують два чи більше ланцюги накопичення вартості, в яких бере участь щонайменше один учасник (зв'язкова ланка) і які таким чином розподіляють ризики та гнучкіші до зміни кон'юнктури ринку
Central Asia Regional Economic Cooperation (CAREC)	набір зв'язків у межах однієї корпорації чи між групою підприємств в окремій ланці ланцюга створення доданої вартості, що набирає форм виробничих зв'язків між дочірніми фірмами чи філіями, співпраці за контрактом, зв'язку типу субпірядництва між незалежними компаніями
Н. А. Михайленко	спосіб регулювання взаємозалежності учасників технологічно-виробничого процесу
M. Borrus, H. Egger	міжфірмові зв'язки різних країн, що охоплюють діяльність, починаючи від розробок, досліджень, поставки напівфабрикатів, виробництва, доставки та суміжних послуг при цьому.
D. Ernst	акцент на всі стадії міжнародного виробництва, що охоплює етапи ланцюга створення доданої вартості
S. Haggard, R. Doner	регіональна виробнича система, що дає змогу отримати конкурентні переваги за рахунок розміщення виробничих блоків у різних країнах
P. Krugman, H. Kierzkovskyi	розвиток виробничих мереж за рахунок міжнародної фрагментації виробництва
Shahid Yusuf, M. Anjum Altaf, Kaoru Nabeshima	метод поширення інвестиційних потоків, посилення торговельних угод між країнами-учасниками мережі

Джерело: складала автор за [1, 49, 150, 151, 152, 153, 154]

Специфіка сучасних міжнародних виробничих мереж, що сформувалися з участю ТНК, полягає в тому, що ТНК можуть ефективно працювати лише разом з іншими ланками або виробничими ланками мережі;

при цьому спостерігаються вертикальний та горизонтальний вектори впливу транснаціоналізації на формування міжнародних виробничих мереж.

Можемо виділити такі шляхи їх поширення, враховуючи при цьому особливості галузей:

- все виробництво зосереджено щонайменше в рамках однієї країни; експорт здійснюють через мережу ТНК. Це – класичний випадок організації виробництва багатьох японських компаній до моменту територіально розподіленого глобального виробництва (в умовах утворення міжнародних виробничих мереж). У даному випадку ми не можемо говорити просто про зміну місця виробництва з розвинених країн у країни, що розвиваються під впливом глобалізації; маємо на увазі їх векторність на специфічні (особливі) ринки;

- виробництво орієнтоване безпосередньо на специфічні національні ринки, схожі до внутрішнього ринку фірми. В цьому випадку маємо на увазі виробничі мережі, пов'язані між собою, які підтримують тенденцію до утворення через призму схожості;

- виробництво (приклад ЄС та НАФТА) характерне величезним внутрішнім ринком та диверсифікованим забезпеченням факторами виробництва між країнами-членами, що сприяє активному розвитку регіонального ринку. В даному випадку йдеться про агломеровані виробничі мережі;

- раціоналізація виробничого процесу шляхом спеціалізації та міжнародної фрагментації виробництва безпосередньо. Матеріали, ресурси, комплектуючі й складові, розміщені в різних частинах світу, транспортують між територіально розподілених виробничих блоків. Таким чином утворюється інтегрований ланцюг, що при залученні зв'язкових ланок між окремими ланцюгами переходить на інший рівень партнерських відносин – міжнародні виробничі мережі.

Така еволюція глобальних виробничих зв'язків базована на основі диверсифікованості [121, 123, 125, 126, 128] міжгалузевих зв'язків за рахунок

міжнародної фрагментації виробництва, що дає змогу комбінувати фактори виробництва та отримувати горизонтальний вектор поширення міжнародних виробничих мереж. Адже основною тенденцією на сучасному етапі є перехід від подальшого укрупнення корпорацій через злиття та поглинання до мережевого типу організації виробництва за допомогою розосередження виробничих функцій.

Нові системи глобального виробництва формуються і на основі стратегічних альянсів, партнерських контрактацій та кооперації між ТНК, напіваавтономними підрозділами головної компанії й мережами.

У результаті можна говорити про формування міжнародних виробничих мереж як вищої форми співпраці на основі договірних партнерських відносин, що є основою міжнародної економічної взаємодії.

Актуальність розгляду міжнародних виробничих мереж у процесі міжнародної фрагментації виробництва підкреслює де-факто, що в сучасному глобалізованому економічному просторі увагу фокусують на збільшенні частки міжнародної торгівлі складовими та компонентами порівняно зі звичайним виробництвом кінцевих товарів. Цей процес активно розпочався в 1993–1998 рр., коли істотно збільшились обсяги експорту компонентів і складових [15] із ЦСЄ до ЄС.

Міжнародні виробничі мережі мають тенденцію до зростання та поширення відповідно до посилення глобалізації світової економіки. Так, варто сказати про теорію “політики мереж” [41, 43, 88], що запропонував Дж. Петерсон, описуючи систему управління євроструктурами через механізми спільної взаємозалежності. На нашу думку, міжнародна виробнича мережа у своєму глобальному значенні й за масштабами діяльності може виступати у ролі такої структури наднаціонального рівня, зокрема агломеровані виробничі мережі.

На нашу думку, в подальшій науковій дискусії треба внести уточнення у поняття та явища, котрі розглядають із позиції аналізу процесу формування міжнародних виробничих мереж.

Це стосується, зокрема, поняття “фрагментація виробництва”; так, електронна економічна енциклопедія Deardorff's Glossary of International Economics, можливо, одна з небагатьох, пропонує варіант розгляду міжнародної фрагментації виробництва з частковим ототожненням із делокалізацією виробництва, дезінтеграцією, інтернаціоналізацією виробництва, аутсорсингом, інтеграцією ланцюга створення вартості.

Основна перевага такого підходу – те, що цей варіант є першим і залишає простір до подальших досліджень. Ми ж пропонуємо типи розвитку виробничого процесу в глобалізованому економічному просторі; їхню основну позицію та відмінності між ними визначати наступним чином (табл. 1.2), як процесу з достатньо універсальним призначенням.

Г. Гросман, Е. Хелпман [187] використовували поняття інтернаціоналізації виробництва як спільної виробничої діяльності двох чи більше країн, злиття раніше поділених виробничих процесів різних країн в один міжнародний взаємозалежний виробничий процес. Тому не можемо погодитись із таким твердженням, адже, як ми вже відзначили, інтернаціоналізація служить основою для розвитку та першим етапом у здійсненні фрагментації виробництва. Ще суперечливішим для нас є ототожнення фрагментації виробництва з поняттям багаторівневого виробництва у цій енциклопедії. Г. Гросмен активно описував багаторівневе виробництво та не ототожнював його з фрагментацією. На наш погляд, перший тип організації виробництва є змістом переважно транснаціоналізації виробництва, і його в жодному випадку не можна ототожнювати з міжнародною фрагментацією виробництва, а багаторівневе виробництво – лише частково база фрагментації виробництва.

Основні процеси, що характеризують виробництво у глобальному вимірі

Процес	Науковці, які описують процес	Основний зміст
Делокалізація виробництва	Е. Лемер	Перенесення підприємств із одних країн (як правило, багатих) в інші, де праця в кілька разів дешевша і часто нема організованого та незалежного профспілкового руху, нехтують соціальним та екологічним захистом.
Інтернаціоналізація виробництва	Г. Гросман Е. Хелпман	Виникнення спільного виробництва шляхом злиття відокремленої діяльності роздроблених виробників у один взаємозалежний і взаємообумовлений виробничий процес.
Внутрішньо-продуктова (продуктова) спеціалізація	А. Свен	Спеціалізація виробництва за відділеннями з орієнтацією на продукт або послуги, що надають
Аутсорсинг (виробничий аутсорсинг)	А. Фурщик Д. Хейвуд О. Коренюгіна Л. Логіненко Ю. Фролова	Передача стороннім організаціям або цілковито виробничих функцій, або розміщення виробництва окремих вузлів, заготівель та комплектуючих, або ж передача на сторону функцій, пов'язаних із транспортуванням і ремонтом устаткування, підготовкою виробництва, налагодженням виробничих ліній.
Інтеграція ланцюга створення доданої вартості	П. Кругман	Увага акцентована на побудові вертикальних виробничих ланцюгів і поступовою трансформацією у міжнародні виробничі мережі
Вертикальна спеціалізація виробництва	Д. Гумельс Д. Рапапорт	Виробниче й організаційне об'єднання підприємств, зв'язаних загальною участю у виробництві, продажі, споживанні єдиного кінцевого продукту. Вертикальна інтеграція охоплює постачальників матеріалів, виготовлювачів вузлів і деталей, збирачів кінцевого виробу, продавців та споживачів кінцевого продукту.

Джерело: склала автор на основі [14, 24, 27, 28, 30, 164, 152, 186, 54, 55, 56, 58]

Продовжуючи подальший розгляд фрагментації виробництва з точки зору науковців та економістів, розглянемо праці Р. Джоунса та Г. Кієржковського [201, 202, 203, 204, 205] як перших у дослідженні процесу безпосередньо міжнародної фрагментації виробництва. Вони визначили фрагментацію виробництва як процес сегментації процесу виробництва і

поширення міжнародною мережею виробничих блоків раніше інтегрованої виробничої діяльності.

На даний момент важливо розглядати міжнародну фрагментацію виробництва з урахуванням сучасної економічної географії. Адже фрагментація виробництва тісно пов'язана з фрагментацією економічного простору шляхом утворення міжнародних виробничих мереж. Саме Р. Фінстра [173, 174, 175] зазначив, що в умовах глобалізованого економічного простору МФВ розглядають із точки зору економічної соціології та сучасної економічної географії.

Ще одним парадоксом при розгляді міжнародної фрагментації виробництва є те, що одні науковці [176, 183, 184] ототожнюють її з аутсорсингом, а інші [185, 186, 187, 188] диференціюють, детермінуючи як різні підходи при пошуку альтернативних методів організації виробничого процесу. Ми вважаємо важливим відзначити, що такий підхід є основною суперечністю у науковців, які безпосередньо займаються теорією і практикою міжнародної фрагментації виробництва [136, 137, 138, 143, 152, 153, 154, 155, 156, 157]. Відповідно до теоретичного аналізу, характерною ознакою міжнародної фрагментації виробництва є можливість використання послуг процесу аутсорсингу – підписання договорів субпідряду зі зовнішніми незалежними фірмами, особливо із закордонними для високоякіснішого використання світових ресурсів праці, капіталу і технологій, на виконання окремо окреслених завдань [162, 163, 164, 165, 166].

Власне *незалежність* є характерною рисою аутсорсингу, а фрагментація виробництва, яка найсуттєвіше відображена в міжнародній виробничій мережі, характерна співробітництвом у межах його форм. Також варто розрізняти і використовувати у нашому випадку саме виробничий аутсорсинг, який має на меті передачу окремої частини виробничого процесу або всього виробничого циклу сторонній компанії, можливий навіть варіант цілковитого продажу, і опісля співпраці знову ж таки в рамках здійснення аутсорсингу. Ми пропонуємо розглядати виробничий аутсорсинг як окремий

інструмент у здійсненні процесу міжнародної фрагментації виробництва та окремо як інструмент реформування окремої компанії, адже рано чи пізно у кожної компанії настає час, коли її керівництво задумується над тим, як ефективніше реформувати чи перебудувати компанію, щоб вона працювала надійно та ефективно, й аутсорсинг є інструментом у реалізації таких намірів. Тим часом міжнародну виробничу мережу розглядають як масштабний варіант розвитку на рівні щонайменше окремої галузі. На рис. 1.1 зображений приклад міжнародної виробничої мережі автомобілебудування Європи.

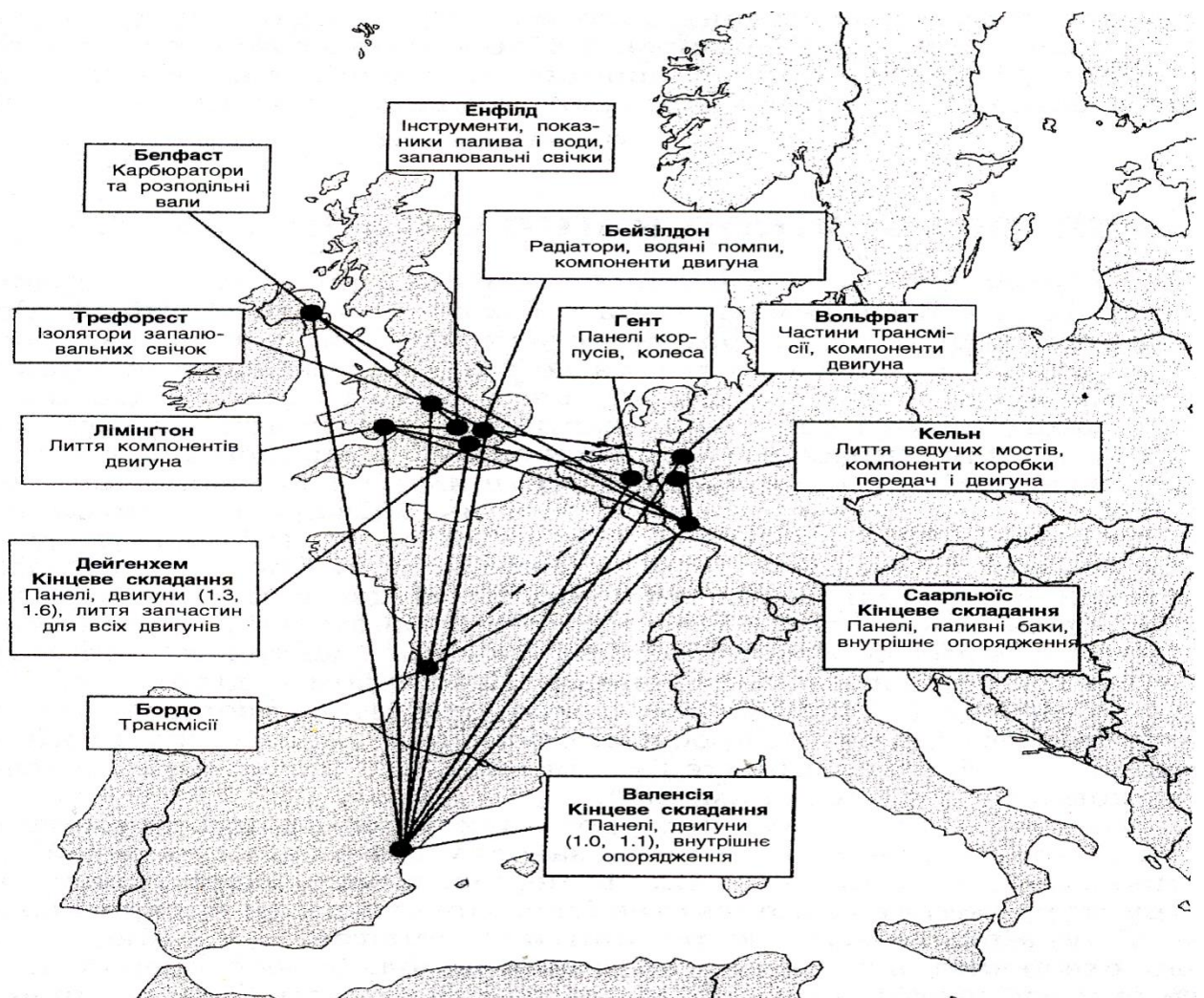

Рис. 1.1. Просторова схема міжнародної виробничої мережі автомобілебудування з виробництва автомобіля Ford Fiesta

Джерело: [81, 98, 157]

Для автомобільної промисловості характерна схема виробничої мережі, що може поширювати свої функції у різних країнах. Безліч

компонентів і напівфабрикатів виробляють незалежні фірми у різних галузях економіки. На рис. 1.2 показано три основних процеси, що ведуть до кінцевого збирання автомобілів: виробництво кузова, виробництво компонентів, виробництво двигунів і трансмісій.

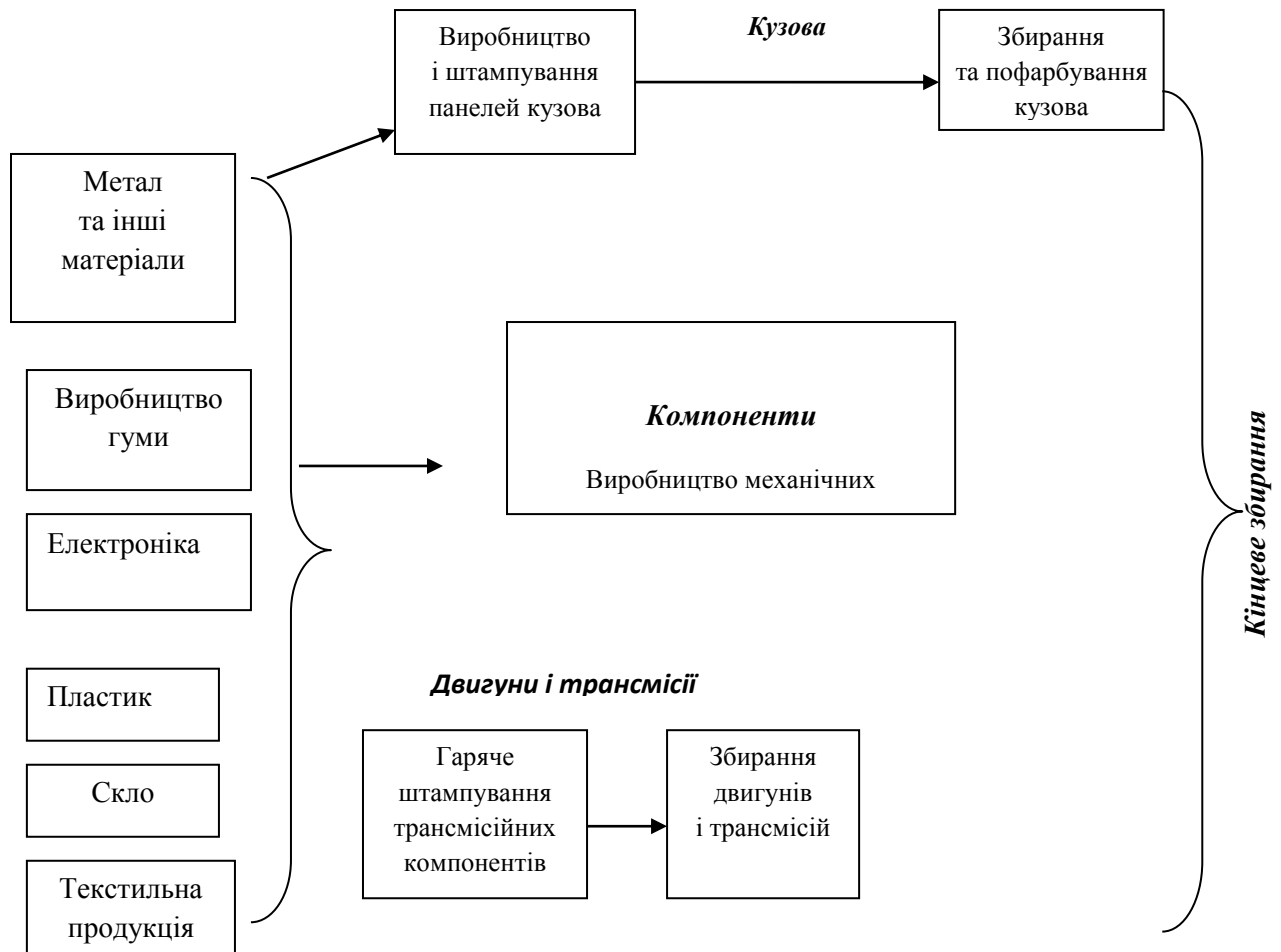

Рис. 1.2. Схема автомобільної виробничої мережі (за компонентами)

Джерело: складала автор за [157, 178]

У розвитку виробничих мереж виділяють такі риси:

- технологічний ланцюг усередині підприємства;
- міжгалузеві виробничі ланцюги в рамках вертикально інтегрованого концерну, які поєднуються з горизонтальною інтеграцією та відображені у міжнародних виробничих мережах;
- встановлення конкуруючими фірмами електронних торговельних платформ, що допомагають управляти технологічними потоками всієї галузі, при цьому активно розвиваються логістичні центри.

Відповідно, така природа цієї галузі дає змогу надзвичайно вигідно розмістити своє виробництво, враховуючи останні тенденції глобалізації та інтеграції світової економіки.

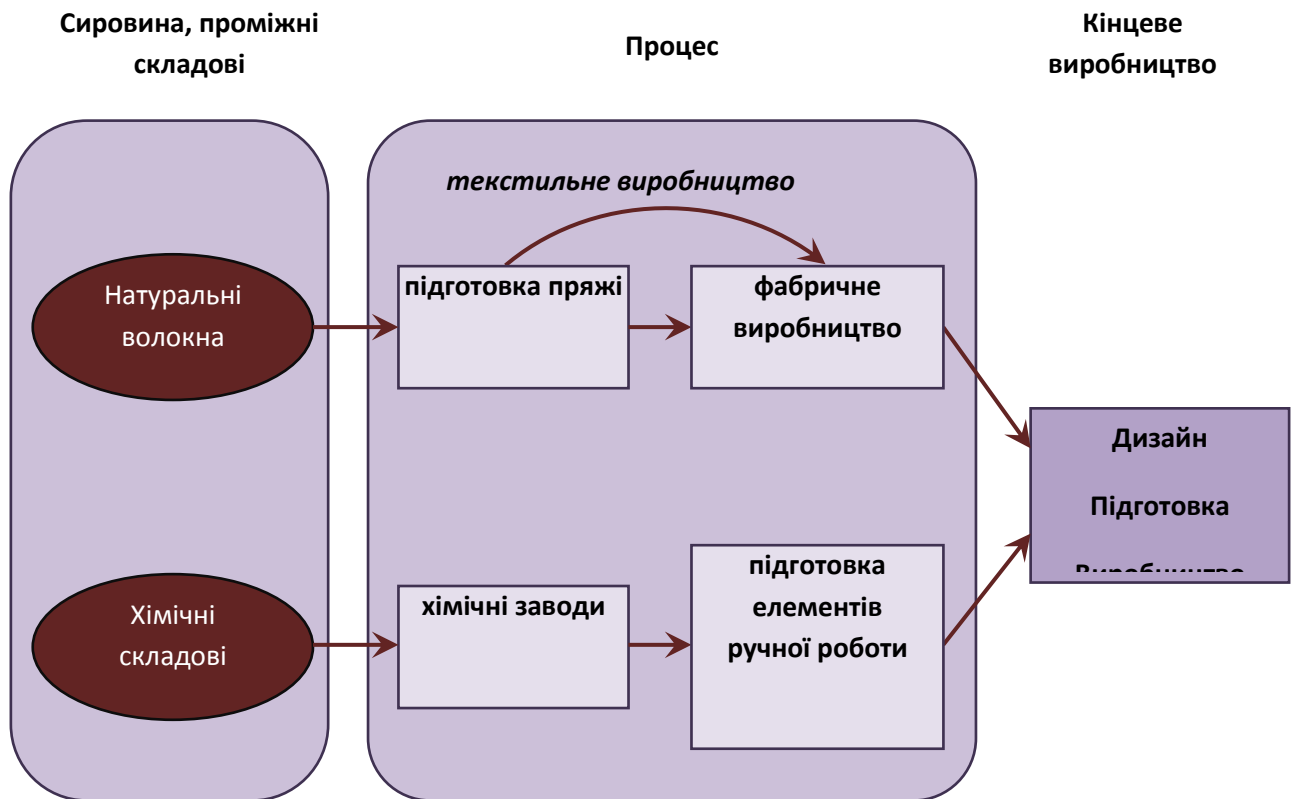

Рис. 1.3. Схема виробничої мережі легкої промисловості (за компонентами)

Джерело: складала автор за [157, 145, 192]

На рис. 1.3. відображено процеси виробництва у легкій промисловості, які ведуть до кінцевого виробництва товарів легкої промисловості. Таким чином, як і в автомобілебудуванні, виділяють три етапи:

- виробництво проміжних складових (натуральні волокна, хімічні складові);
- процес виробництва (текстильного та виробництво елементів ручної роботи);

- дизайн, підготовка та кінцеве виробництво.

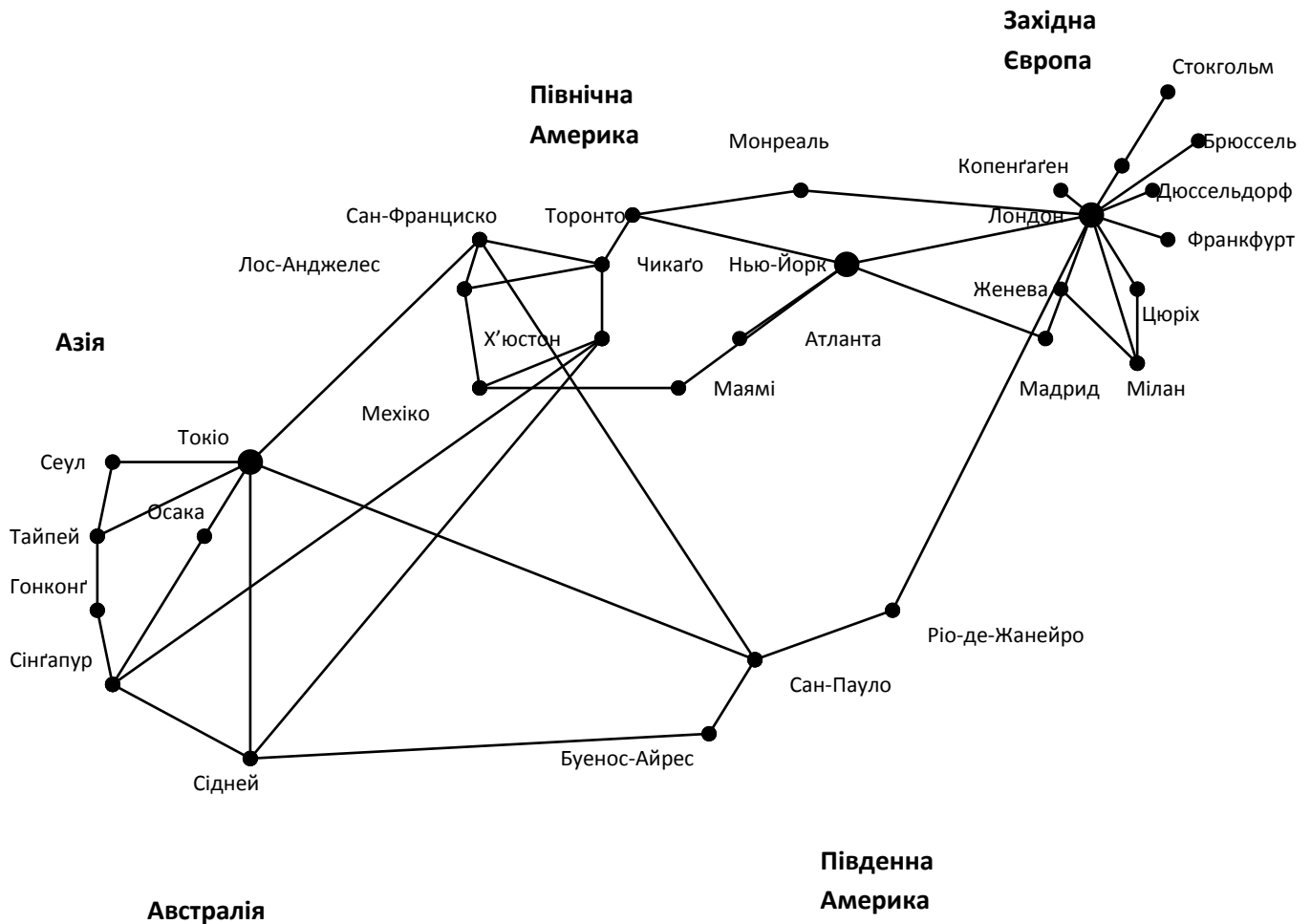

Рис. 1.4. Схема розміщення головних корпоративних та регіональних органів управління у виробничих мережах

Джерело: складала автор

На рис. 1.4. схематично відображено розміщення головних корпоративних та регіональних органів управління у виробничих мережах. Із цього рисунка видно, які країни Західної Європи, де здебільшого й розміщені головні підприємства мереж, управляють міжнародними виробничими мережами: Іспанія (Мадрид), Італія (Мілан), Швейцарія (Цюрих, Женева), Німеччина (Франкфурт, Дюссельдорф), Великобританія (Лондон), Бельгія (Брюссель), Швеція (Стокгольм), Данія (Копенгаген).

1.2. Теоретичний базис дослідження процесів формування міжнародних виробничих мереж.

У даному параграфі ми окреслили перед собою завдання узагальнення теорій та концепцій міжнародної і просторової економік щодо пояснення процесу формування міжнародних виробничих мереж задля встановлення об'єктивних чинників їх формування й передумов участі підприємств, країн світу в галузевих виробничих мережах.

Варто відзначити, що теорій формування міжнародних виробничих мереж у чистому вигляді нема, але є достатня кількість теоретичних концепцій, що пояснюють процеси виробництва, розміщення виробництва у просторовому аспекті, як на регіональному, національному, так і на міжнародному рівнях.

Зазвичай міжнародні виробничі мережі розглядають із позиції транснаціоналізації та інтернаціоналізації виробничих процесів, міжнародної внутрішньогалузевої торгівлі й нової економічної географії світу. Це пояснює необхідність застосування системного підходу до обґрунтування теоретичного базису міжнародних виробничих мереж.

Основною проблемою, що виникає при цьому, є фрагментарність відображення в теоретичних моделях системних характеристик міжнародних виробничих мереж, унаслідок чого значно обмежується прикладне застосування існуючих теорій.

Першою історично відомою теорією, що описує процес просторового розміщення виробництва, є *теорія штандорта*¹ Й. Тюнена (1826 р.). Головне завдання, на вирішення якого були спрямовані зусилля її розробника, – виявлення закономірностей розміщення виробництва сільськогосподарської продукції. Оскільки на початок 1800-х рр. сільське господарство було найрозвинутішою і найважливішою галуззю народного господарства більшості країн світу, а тотальна індустріалізація тільки починалася, Й. Тюнен сконцентрував свою увагу саме на цій галузі народного

¹ розміщення

господарства країни. Проте нині його теорія успішно адаптована до дослідження оптимального розміщення підприємств різних галузей народного господарства країн [117].

За теорією Й. Тюнена, оптимальна схема розміщення підприємств – це система концентричних кіл (поясів) різного діаметру навколо т. зв. центрального міста, що розділяє зони розміщення виробництва різних видів, а інтенсивність виробництва зменшується у міру віддалення від центра кола (рис. 1.5.). Важливим для нас є те, що центр усіх кіл такої системи – це точка локалізації підприємств з найвищою продуктивністю виробництва.

Рис. 1.5. Графічна схема розміщення підприємств галузі виробництва за Й. Тюненом

Джерело: склала автор за [117]

Оскільки робота Й. Тюнена була першою і достатньо показовою щодо використання абстрактних математичних моделей у теорії просторової економіки, в контексті нашого дослідження ми вважатимемо її відправною точкою у розвитку теорій, що пояснюють процеси формування міжнародних виробничих мереж. При цьому міжнародні виробничі мережі розглядаємо як виробничі системи міжнаціонального рівня, що є складовою світового виробничого комплексу.

Для повноти дослідження теоретичного базису процесу формування МВМ варто розглянути широко відомий фахівцям із 1882 р. науковий доробок німецького вченого В. Лаунхардта, що є логічним продовженням робіт Й. Тюнена – *теорію раціонального штандорта (розміщення) промислового виробництва* [117]. Ця теорія описує оптимальне розміщення окремого промислового підприємства стосовно:

- постачальників сировини;
- ринку збуту продукції.

Хочемо зауважити, що ці положення В. Лаунхардта можна вважати фактично першоосною теорією формування транснаціонального виробництва – ТНК, які ми розглянемо нижче.

Необхідно відзначити, що вирішальним фактором розміщення виробництва В. Лаунхардт, як і Й. Тюнен, вважав транспортні витрати, а виробничі обидва вчені приймали за однакові для всіх точок території розміщення підприємств. Таким чином, за В. Лаунхардтом, координати точки оптимального розміщення підприємства залежать від вагових співвідношень обсягів перевезень до відстаней, і ці координати визначають за допомогою вагового (локального) трикутника (рис. 1.6).

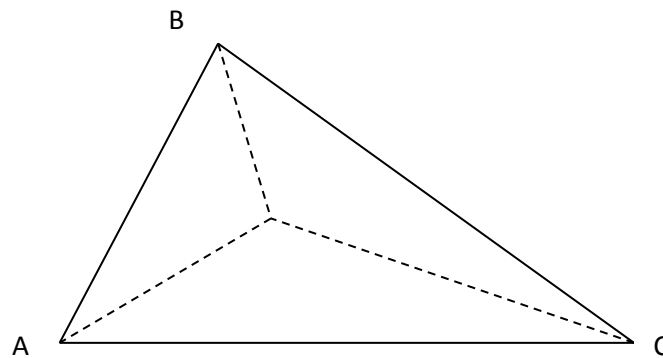

Рис. 1.6. Локаційний трикутник В. Лаунхардта

Джерело: склала автор за [59]

У даному випадку точки *A*, *B*, *C* відображають потенційні місця розміщення промислового підприємства, а найкращим місцем розміщення є точка, що спричиняє найменші транспортні витрати, яка не завжди співпадатиме з вершинами трикутника, – точка *K* на рис. 1.6.

Ідеї Й. Тюнена і В. Лаунхарта були розвинені у *теорії промислового штандорта* німецького економіста А. Вебера, датованій 1909 р. Але, на відміну від попередників, він сформував т. зв. “чисту” теорію розміщення виробництва на основі розгляду окремого ізольованого підприємства. Фактично, А. Вебер зробив крок уперед, увівши в аналіз, окрім транспортних витрат на доставку сировини та готової продукції, інші фактори виробництва, й окреслив перед собою комплексне завдання – мінімізувати загальні витрати виробництва, а не лише транспортні.

А. Вебер розробив класифікацію чинників розміщення промислового виробництва і ранжував їх за силою впливу, ступенем подібності та особливостями прояву. Основним чинником розміщення підприємства у тій чи іншій точці він вважав саме *економічну вигоду*, що отримує підприємство від господарської діяльності залежно від того місця, де її здійснюють.

Важливо, що А. Вебер підкреслив: така вигода полягає в зменшенні виробничих та збутових витрат щодо певного промислового продукту і таким чином відображає можливість виготовляти даний продукт у певному місці з меншими витратами, ніж в іншому [23]. В результаті відсіювання у процесі їх порівняльного аналізу елементів виробничих витрат, незалежних від місця розташування, А. Вебер зупинився на трьох чинниках:

- витрати на сировину;
- витрати на робочу силу;
- транспортні витрати.

Проте витрати на сировину він запропонував виражати різницею в цінах на сировинні товари, що дає змогу звести їх до відмінностей у транспортних витратах і вивести з подальшого аналізу. Таким чином відповідно до значимих факторів виробництва, що відібрав А. Вебер, він визначив три види орієнтації на розміщення промислового підприємства [51]:

- транспортну;
- робочу;
- агломераційну.

Для того, щоб визначити промисловий *штандорт* із урахуванням спільного впливу всіх трьох факторів виробництва, А. Вебер використав *ізодопани* (isodapane) – лінії, що з'єднують пункти однакового приросту транспортних витрат (A_i) у будь-якому напрямку руху навколо пункту транспортного мінімуму. При цьому ізодопана, що з'єднує точки, характерні рівністю відхилень транспортних витрат і економії на витратах на робочу силу, називається критичною ізодопаною для даного робочого пункту P (див. рис. 1.7).

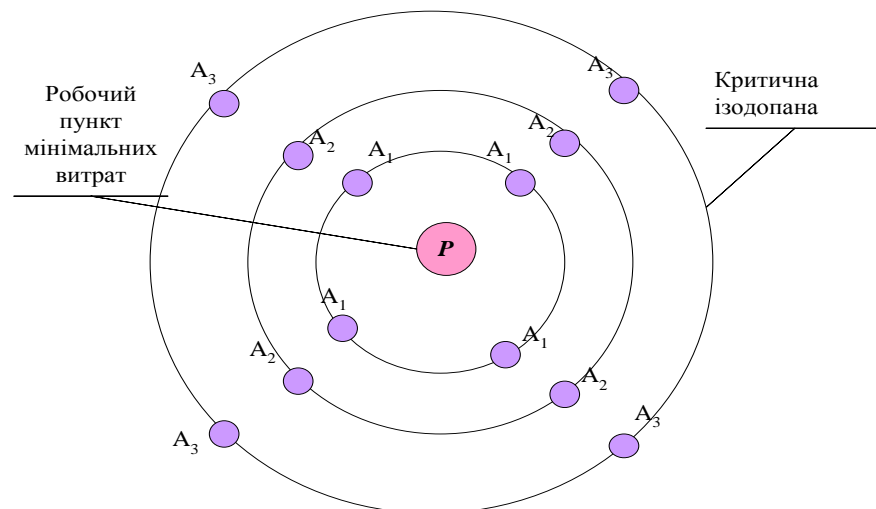

Рис. 1.7. Схематичне зображення ізодопан А. Вебера

У контексті нашого дослідження цікавою є агломераційна орієнтація у розміщенні виробничих підприємств. За А. Вебером, така орієнтація вигідна кільком підприємствам у тому випадку, коли вони всі, не порушуючи межі критичних ізодопан, поєднують свої виробництва в одній точці, а конкретніше – у сегменті перетину всіх критичних ізодопан підприємств, що є територією агломерації. Саме у цьому сегменті агломерації витрати на переміщення виробництва кожного з підприємств не перевищують величини економії від агломерації й отримують економічну вигоду від переміщення виробництва (рис. 1.8).

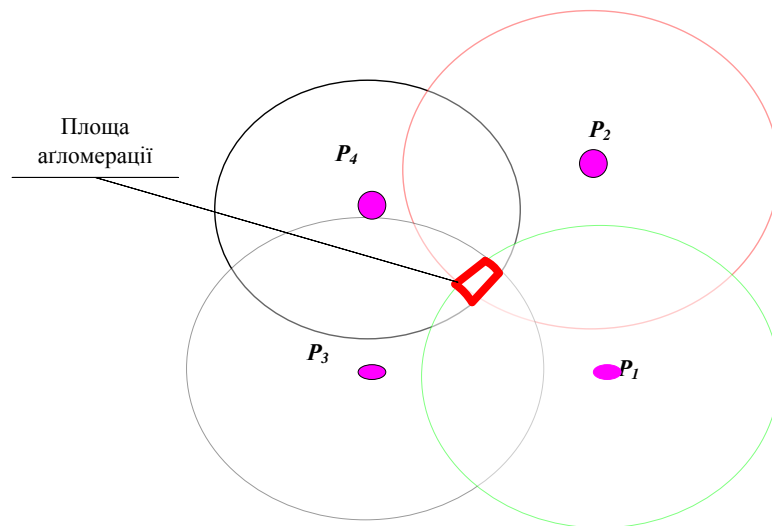

Рис. 1.8. Сегмент просторової агломерації для чотирьох підприємств

Джерело: побудувала автор за [23]

Теорія А. Вебера стала сильним поштовхом до розроблення масштабніших теорій розміщення виробництва. Подальшим розвитком теорій, із позиції яких можна пояснити особливості формування виробничих міжнародних мереж, стала *теорія центральних міст* В. Крісталлера (1993 р.).

Центральними містами для автора теорії є економічні центри, які обслуговують товарами і послугами не лише свої території, а й території збуту. Теорія В. Крісталлера пояснює, чому виробництво різних товарів і послуг концентрують на різних територіях і чому певні групи товарів мають виробляти у кожному місті, інші – лише в деяких. Таким чином, кожна точка економічної активності (центральне місто за В. Крісталлером) формує шестикутну зону, яку обслуговують підприємства. Кожна точка ділової активності має тим більшу зону збуту виробленої продукції, чим вищий рівень її ієрархії. При цьому галузева диверсифікованість міст Кристаллера вищого рангу більша, ніж міст нижчого рангу; міста нижчого рангу, як правило, моногалузеві. При цьому чим вищий ранг центру, тим більше він має залежних від нього центрів ділової активності.

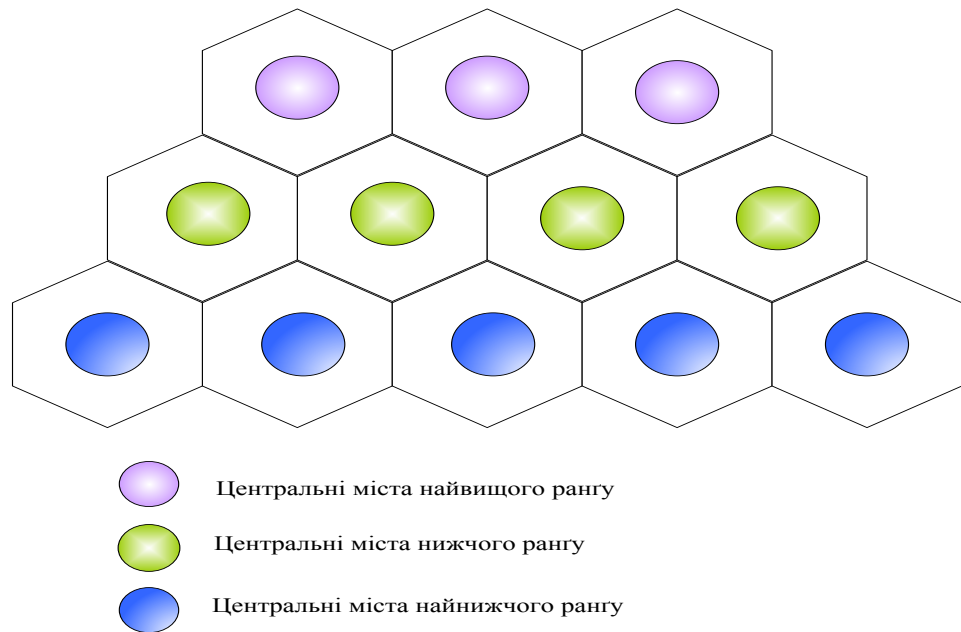

Рис. 1.9. Решітка В. Крісталлера

Джерело: складала автор за [50]

Теорію В. Крісталлера продовжив А. Льош у науковій праці *про просторову організацію господарства* [53]. Відповідно до неї виробники мають розміщуватися на вершинах кристаллерівської решітки (гексагональної), і кожен із них – обслуговувати покупців у межах свого правильного шестикутника. До цього А. Льош запропонував математичний опис ринкового функціонування системи виробників і споживачів. Відповідно до традицій економічної теорії, основними елементами цієї теорії є моделі рівноваги функцій попиту та пропозиції. Саме тому його і вважають розробником принципів основ теорії просторової економічної рівноваги, що в принципі можна порівняти з місцем розробок Л. Вальраса в економічній теорії.

Згідно з А. Льошем основними чинниками ефективного розміщення виробничого підприємства:

- 1) максимально можливі вигоди виробників і споживачів;
- 2) повне покриття попиту підприємствами;
- 3) різниця цін і витрат не дає надлишкового доходу;
- 4) всі ринкові зони мають мінімальний розмір;
- 5) межі ринкових арен пролягають кривими байдужості.

Необхідно зауважити, що все ж таки теоретичні принципи виробничої спеціалізації регіонів та міжрегіональної торгівлі вперше були виведені в рамках теорій міжнародної торгівлі. Тому в такому аспекті доцільно розглянути праці класиків цього наукового напрямку – А. Сміта, Д. Рікардо, Е. Гекшера, Б. Оліна. Власне, останні науковці обґрунтували необхідність лібералізації не лише торгівлі, а й міжнародного переміщення факторів виробництва. Постулати саме цих учених говорять про те, що країнам, які розвиваються і мають, як правило, сильний дефіцит капіталу й надлишок робочої сили, треба спеціалізуватися на виробництві та вивезенні праценадлишкової продукції. Розвиненим країнам із достатньою кількістю грошової маси варто спеціалізуватися на виробництві й вивезенні капіталомісткої продукції.

Наведений ряд теорій міжнародної торгівлі продовжений *теорією життєвого циклу товару* – сучасною теорією торгівлі, що розробив Раймонд Вернон. Ця теорія дає змогу визначити роль інновацій, розширення ринку збуту, переваги виробництва продукції залежно від точки його розміщення. За Р. Верноном, життєвий цикл товару на міжнародному ринку складається з трьох стадій: 1) стадії освоєння продукції; 2) стадії зрілості, 3) стадії стандартизації продукту. Визнано, що на першій стадії виробництво товару слід розміщувати в країні, де здійснюють науково-конструкторські розробки. На другій стадії виробництво розміщують в інших країнах, оскільки попит на товар зростає, і є можливість скористатись ефектом масштабу при зменшенні виробничих витрат.

Третя стадія, за Р. Верноном, характерна стабілізацією ринку збуту товару, а для здешевлення виробництва є один варіант – розміщення його у країнах із дешевою робочою силою, за умови, що виробництво товару – працемістке. Такий процес переміщення виробництва призводить до того, що даний товар повністю перестають виробляти у країні, де його вперше “вивели” на ринок.

Відповідно до цієї теорії, випуск продукції починається з першої стадії і спадає у третій; експорт продукції з країни, де розміщений виробник, теж починається з першої стадії, і на третій стадії країна стає чистим імпортером цієї продукції, а країни, що розвиваються, – чистими експортерами.

Таким чином, галузева структура економіки країни в міжнародному масштабі залежна від цін на основні фактори виробництва (що є визначальним для розміру виробничих витрат виробників у кожній країні) та особливостей попиту в інших країнах на товари, що виробляють місцеві виробники.

Отже, в системному аналізі міжнародних виробничих відносин важливу роль відіграють ще й такі три фундаментальні поняття: оптимум Парето; ядро ділової активності; рівновага.

Оптимум Парето є множиною варіантів розвитку економіки країни, поліпшити які можливо, без шкоди іншим. Найважливіший аспект у виборі взаємовигідних варіантів для країн – належність до ядра. Ядро, своєю чергою, є сукупністю тих варіантів розвитку, в розвитку яких зацікавлені всі країни, за умови, що їм не вигідно “випадати” зі системи відносин. Відповідно, це ядро (якщо воно є у системі зв’язків) складається лише з оптимальних у розумінні оптимуму Парето варіантів.

Теорії розміщення, що розробляють в останні десятиліття, не відкидаючи спадщини класиків та їх послідовників, акцентують увагу на інших чинниках розміщення виробничої діяльності.

Новими об’єктами дослідження цих нових теорій стають проблеми просторового розташування основних прогресивних видів економічної діяльності, інновацій, телекомунікаційних і комп’ютерних систем, розвиток промислово-технологічних комплексів у межах глобальної економіки. Автори нових теорій концентрують увагу на проблемах інфраструктурного забезпечення, структурування ринку праці, екологічних обмеженнях, а в останні два десятиліття – на нематеріальних чинниках розміщення:

- інтенсивність, різноманітність і якісний рівень ділової активності та рекреаційних послуг;
- рівень освіченості й кваліфікації робочої сили;
- рівень технологічного розвитку країни.

Класичні теорії розміщення виробництв орієнтовані або на приватні інтереси виробників, продавців і споживачів (західна школа), або на інтереси держави (радянська школа). Сучасні – на закономірності розміщення в умовах суперечності індивідуальних, групових (корпоративних, регіональних) і державних інтересів. Окрім того, нові теорії аналізують і прогнозують поведінку учасників процесу міжнародного розміщення виробництва в умовах ризику та невизначеності.

Важливою в даному контексті розвитку теорій розміщення стало дослідження процесу створення і поширення інновацій (нововведень). Зокрема, Т. Хегерstrand висунув *теорію дифузії інновацій* (основоположна праця – “Дифузія інновацій як просторовий процес”, 1953 р.) дає змогу пояснити процес формування міжнародних виробничих мереж із технологічної точки зору.

Дифузія, тобто поширення, розсіювання по території різних економічних інновацій (нових видів продукції, технологій, організаційного досвіду і т. п.), за Т. Хегерstrandом, може бути трьох типів:

- дифузія розширення (інновацію рівномірно поширюють у всіх напрямках від точки виникнення);
- дифузія переміщення (поширення в конкретному напрямі);
- змішана дифузія.

Одна генерація інновацій має чотири стадії: виникнення, дифузію, накопичення і насичення. Теорія Т. Хегерstrandа близька до теорії великих циклів (“довгих хвиль”) видатного економіста Н. Кондрат’єва і пояснює напрями формування виробничих мереж на основі нового способу виробництва – виробничої технології.

Із теорією дифузії інновацій тісно пов'язана теорія життєвого циклу саме виробничого процесу [69]. Вона розглядає процес виробництва товарів як процес із кількома стадіями: поява нового продукту, зростання його виробництва, зрілість (насичення), скорочення. На початковій стадії для впровадження інновації потрібні персональні контакти, тому найсприятливішим місцем для розміщення виробництв, що їх використовують, є великі міста. Активне виробництво може бути розміщене в периферійних регіонах, але це створює ризик для невеликих міст, оскільки за стадією насичення починається зниження або припинення виробництва, поки у великих містах не з'являться інші інновації. Відповідно до цієї теорії економічну політику слід концентрувати на створенні сприятливих умов для інноваційної стадії в менш розвинених регіонах, наприклад, у вигляді дослідницьких і наукових центрів.

Як видно з нашого аналізу, теорії структурування та ефективної організації економічного простору базовані на функціональних властивостях форм просторової організації виробництва й розселення – промислових і транспортних вузлів, агломерації, територіально-виробничих комплексів, глобальних міст, міст та сільських поселень різного типу.

Як інтегрована теорія нині широке визнання отримала *теорія полюсів зростання*, що підсилює теорію центральних місць В. Крісталлера, використовуючи сучасніші досягнення економічної науки (зокрема, матрицю “витрати–випуск” В. Леонтьєва). У основі теорії полюсів зростання французького економіста Ф. Перроу, закладено положення про провідну роль галузевої структури економіки і, насамперед, галузей-лідерів, тих, що створюють нові товари і послуги. Ті центри й ареали економічного простору, де розміщені підприємства галузей-лідерів, стають полюсами тяжіння факторів виробництва, оскільки забезпечують найефективніше їх використання. Це приводить до концентрації підприємств і, як результат – формування полюсів економічного зростання.

Західні економісти [130, 122, 151] показали, що полюсами зростання можуть бути не тільки сукупності підприємств галузей-лідерів, а й конкретні території, що виконують в економіці країни або регіону функцію джерела інновацій і прогресу. За їх визначенням, регіональним полюсом зростання є набір галузей, що розвиваються і розширюються, розміщені в урбанізованій зоні й здатні забезпечувати подальший розвиток економічної діяльності в усій зоні свого впливу.

Таким чином, полюс зростання можна трактувати як географічну агломерацію економічної активності або як сукупність підприємств, що швидко розвиваються. Теоретичні положення теорії полюсів зростання використовують у багатьох країнах і на глобальному рівні при розробці стратегій просторового економічного розвитку. Свідченням цього є опублікований недавно звіт Світового банку про світовий розвиток 2009 р., присвячений емпіричному аналізу світового розвитку саме на основі положень цієї теорії.

Теорія глобальної стратегічної конкуренції теж дає потужний апарат для дослідження міжнародної виробничої взаємодії підприємств. Зокрема, П. Кругман та К. Ланкастер [213] розробили нові теоретичні підходи до опису закономірностей розвитку торгівлі, основною ідеєю якого був аналіз впливу глобальної стратегічної конкуренції між транснаціональними корпораціями на торгові потоки. Тобто, намагання отримати конкурентні переваги, що потім можуть бути використані для лідерства на світовому ринку.

Таким чином вони акцентують увагу на необхідності розвитку і поширення внутрішньогалузевої торгівлі та створення міжнародних виробничих мереж. Відповідно до їх постулатів підприємство, що конкурує на міжнародному ринку, має ряд конкурентних переваг, основні з них:

- 1) права інтелектуальної власності;
- 2) великі обсяги інвестицій у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи;

- 3) економія на масштабі виробництва і збуту;
- 4) ефект від диверсифікації діяльності.

Підсумувавши викладений матеріал, можна сказати, що жодна з теорій міжнародної торгівлі не дає змоги отримати інтегрований апарат дослідження процесу формування міжнародних виробничих мереж, як і теорії просторового розміщення.

Логічним продовженням попередніх теорій є теорія інтернаціоналізації, що допомагає відповісти на питання, чому підприємства виходять на зовнішній ринок через прямі іноземні інвестиції, замість того, щоб використовувати свої конкурентні переваги іншими способами (експорт, франчайзинг, продаж ліцензій та інші). Відповідно, відповіді базовані на концепції транзакційних витрат – витрат при інтеграційній взаємодії.

Ця теорія розкриває можливість виходу на зовнішній ринок за допомогою ПІІ, але ця теорія не відповідає на запитання, чому саме за кордоном треба розміщувати виробництво з випуску продукції, незалежно від того, належать ці потужності підприємству чи його підряднику. Тобто чи отримує країна конкурентні переваги від розміщення виробництва на території інших країн. Розв'язанню цієї проблеми сприяє еkleктична парадигма Дж. Даннінга [160].

Еkleктична теорія Дж. Даннінга – це універсальна теорія щодо пояснення міжнародної виробничої взаємодії як країн так і підприємств, що містить аналіз таких ключових позицій:

- 1) підприємство має конкурентні переваги, що дають змогу розв'язувати проблеми, пов'язані з необхідністю вести конкурентну боротьбу з іноземними підприємствами на внутрішньому ринку;
- 2) розміщення виробничих потужностей за кордоном вигідніше, ніж на внутрішньому ринку;
- 3) через високі транзакційні витрати підприємству вигідніше випускати продукцію на власних зарубіжних підприємствах, аніж укласти контракти з іноземними філіями на виконання окремих робіт.

Критичний аналіз сукупності теорій ТНК сприяє розширенню і поглибленню галузі наукового пошуку, що ми досліджуємо. Аналіз робіт Т. Білоуса, І. Іванова, А. Миронова, П. Хвойника, Ю. Юданова та ін. [12] дає нам змогу стверджувати, що теоретичні концепції транснаціоналізації виробництва логічно доповнюють попередньо наведені теорії.

Основою більшості відомих концепцій ТНК є залежність між кількісним зростанням закордонних операцій і якісними змінами виробничої й організаційно-управлінської структури. Відповідно до концепції “фазового переходу” Дж. Стопфорда і Л. Іеллса – в міру зростання кількості закордонних філій у різних країнах, їх розміщення і зростання частки закордонних операцій у загальному обсязі операцій, [246] відбуваються важливі якісні зміни у виробничій та організаційно-управлінській структурі корпорації. При цьому, виробництво розвивається шляхом послідовної консолідації раніше автономних закордонних підприємств, ускладнюється характер виробничих зв’язків між ними, що завершується інтеграцією їх у єдину структуру корпоративного виробництва. Виробництво еволюціонує як послідовна зміна трьох фаз:

- виробнича автономність виробничих підприємств у поєднанні з фінансовим контролем із боку материнської компанії;
- виробнича інтеграція закордонних підприємств на галузевій або регіональній основі, створення спеціалізованого відділу, якому передають функції керування і координації діяльності закордонних підприємств;
- консолідація більшості [59] функцій вітчизняних і закордонних підприємств у єдину організаційно-управлінську структуру та підпорядкування всіх підприємств єдиній стратегії зростання й розвитку корпорації.

Близькою до розглянутою концепції є концепція еволюції “управлінських структур” Дж. Мак-Дональда і Г. Пайреккра [233], згідно з якою відбувається поетапна (4 етапи) зміна управлінських структур,

відповідно до потреб постійно зростаючого географічно розпорошеного виробництва і збуту продукції.

Дещо відмінний від попереднього підхід до еволюції ТНК розглянув і описав російський вчений С. Белорусов [11]. Згідно з цим підходом становлення ТНК відбувається такими етапами: 1) спочатку між партнерами здійснюються контрактні відносини у формі разових експортно-імпортних угод; 2) стадія партнерства переходить у здійснення прямих іноземних інвестицій, ліцензійних угод і створення консорціумів; 3) створення спільних підприємств; 4) як правило, один партнер стає могутнішим і поглинає слабшого. Результатом злиття і поглинання партнерів із різних країн в одну компанію і є – утворення ТНК [141].

Прихильники “гіпотези поведінки підприємства” Р. М. Сірт та І. Аароні підтверджують, що прямі інвестиції провокують своїми діями конкуренти – з метою невідставання [63]. Відповідно до цього, відомий еkleктичний підхід щодо дослідження проблеми прямих іноземних капіталовкладень, проте такі дуже спрощені пояснення не виявляють справжніх причин такого руху.

Окремі економісти для пояснення феномену транснаціоналізації виробництва почали використовувати дві теорії: циклічну теорію виробництва, котру розвинув Р. Вернен, та індустріальну організаційну теорію вертикальної інтеграції [122]. Перша краще пояснює прямі іноземні інвестиції у виробництво, ранню закордонну експансію американських корпорацій і передбачає створення всюди заводів із виробництва однакових або подібних товарів.

Попри всі розбіжності концепцій формування ТНК, їх автори одностайні в тому, що в процесі інтернаціоналізації виробництва у рамках кожної корпорації можна простежити загальні тенденції:

- послідовна виробнича інтеграція географічно розосереджених підприємств, яку здійснюють на базі внутрішньофірмового поділу праці;

- послідовна зміна цільових функцій закордонних підприємств і цілей закордонного інвестування.

А оскільки основна функція [9] кожного підприємства в системі внутрішньофірмового поділу праці залежна від його місця розташування, то згадані тенденції вносять певні зміни у характер розміщення і територіальної організації виробництва у межах міжнародних виробничих мереж, спрямованість яких визначається напрямками географічної експансії виробничого капіталу.

У процесі наукової дискусії щодо формування транснаціонального виробництва стала очевидною обмеженість ранніх теоретичних підходів до аналізу транснаціоналізації світової економіки. Це сприяло розширенню предмету теоретичного аналізу за рахунок уведення до нього факторів, досі недостатньо врахованих: концепція інтернаціоналізаційного процесу; концепція конкурентних переваг; концепція інтерналізації економічних зв'язків.

Суттєвим внеском у розвиток теоретичної думки в галузі транснаціоналізації виробництва і формування міжнародних виробничих мереж стала робота видатного американського науковця М. Портера “Конкурентні переваги країн”. Головним завданням роботи було виявлення специфічних характеристик країн базування корпорацій, що впливають на їхню міжнародну результативність. Вирішальними чинниками цієї результативності М. Портер визначив здатність національних фірм ефективно використовувати ресурси, дислоковані усередині країни. М. Портер об'єднав головні детермінанти цієї здатності у “ромб” (набір змінних, що характеризують середовище, сприяють чи заважають створенню конкурентного ринку) (рис. 1.10).

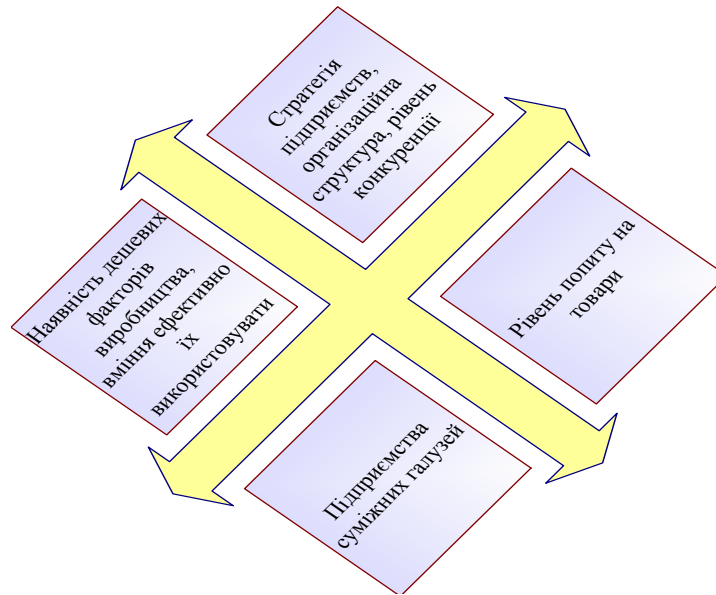

Рис. 1.10. Динамічний “ромб Портера”

Джерело: [74, 75]

“Ромб Портера” є динамічною системою, де параметри кожної з детермінант тісно пов’язані з параметрами інших, до яких М. Портер відніс чотири головні:

- фактори виробництва;
- умови попиту;
- пов’язані та підтримуючі галузі;
- стратегія фірм, структура ринку та конкуренція.

У нашому контексті особливої цінності набуває *теорія конкурентних переваг М. Портера*, котра доводить положення про те, що успіх як країн, так і підприємств у міжнародному бізнесі забезпечується взаємодією чотирьох детермінант, а також твердження про те, що позиція країни й окремого підприємства на міжнародному ринку залежить від динамічних факторів. А для того, щоб вистояти у жорсткій конкуренції на вітчизняному ринку, підприємство має зменшувати виробничі витрати, підвищувати якість продукції, продуктивність праці й темпи розроблення нових продуктів.

Тому варто відзначити, що теорія М. Портера – це змішана теорія, котра охоплює елементи класичних теорій, основна увага в яких акцентована

на сукупності факторів виробництва країни, а сучасні теорії орієнтуються на діяльність окремих компаній.

Із точки зору послідовника М. Портера – А. Ругмана, для оцінки міжнародної конкурентноспроможності компаній Канади, Західної Європи, Океанії важливими є не стільки фактори національного “ромба”, скільки взаємодії останніх із “ромбами” зарубіжних країн. Якісно нові умови діяльності підприємств формуються при утворенні та послідовному розвитку міждержавних регіональних інтеграційних угруповань у процесі інтернаціоналізації.

Розвиваючи модель Портера–Ругмана, Дж. Даннінг увів додаткову змінну – багатонаціональну ділову активність. На його думку, міжнародні інвестиції також суттєво впливають на стан національного “ромба”, що особливо характерно для провідних індустріальних країн. Дж. Даннінг [160] акцентував увагу на необхідності дослідження не лише умов, що надають змогу зарубіжним ТНК використовувати переваги національної чи галузевої конкурентноспроможності країни, а й тих умов, котрі визначають механізми оптимізації впливу міжнародних інвестицій на розвиток конкурентного потенціалу окремих країн.

Окрім конкурентних переваг, що розглядають у стратегічному менеджменті в його національній чи мультинаціональній версії, варто виділити ще дві переваги, які відіграють особливу роль для участі підприємств у міжнародних виробничих мережах [63]:

- рівень освоєння ключових компетенцій;
- витрати часу для входу на ринок.

Отже, наявність комплексу конкурентних переваг дає змогу виробничому підприємству виходити на зовнішній ринок і розвивати свою міжнародну діяльність.

Тобто, конкурентні переваги і переваги інтерналізації є передумовою інтернаціоналізації виробництва та, відповідно, еволюціонування підприємства від національного до транснаціонального. Загалом

взаємозв'язок теорій міжнародної торгівлі та теорій ТНК, що пояснюють процес транснаціоналізації виробництва можна представити узагальненою схемою (рис. 1.11).

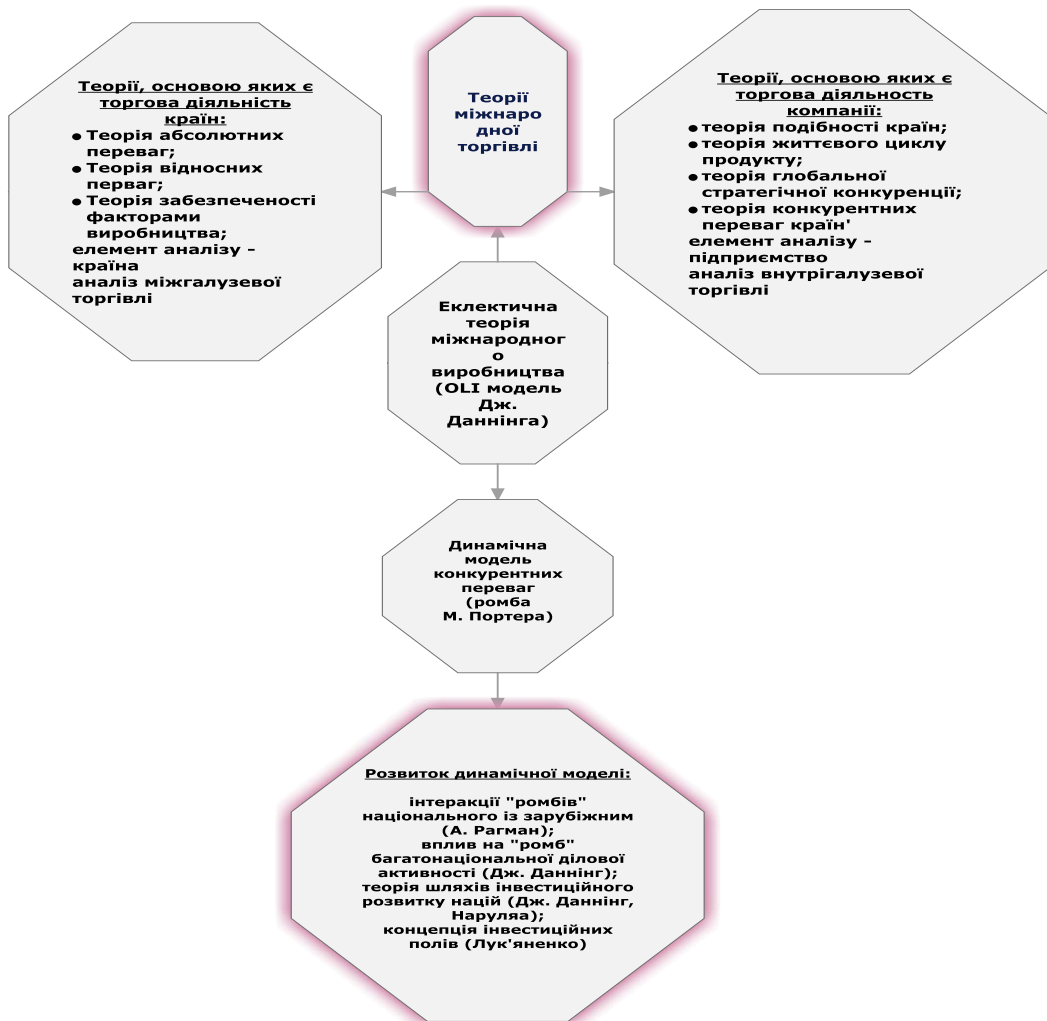

Рис. 1.11. Взаємозв'язок теорій міжнародної торгівлі та теорій ТНК у теоретичному базисі дослідження формування міжнародних виробничих мереж

Джерело: склала автор за [9, 11, 12, 16, 23, 31, 51]

Дослідження теоретичних моделей виробничих мереж розпочалися з 1996 р. Автори [134, 144, 189] вважають, що причиною активізації такого наукового пошуку стало інтенсивне введення підприємств автомобілебудівної галузі Франції, Італії та Німеччини у промислове виробництво мережевого типу. При цьому основною метою участі підприємств у таких мережах було зменшення не лише виробничих, а й транзакційних витрат. На початковому етапі досліджень транзакційні

витрати вважали основною причиною організації такої виробничої взаємодії. Розвиток теорії транзакційних витрат у вимірі міжнародних виробничих мереж відображено у роботах науковців Ф. Кімура та М. Андо [208, 210, 211], де розроблена концепція двовимірної фрагментації виробництва, що передбачає такі групи витрат:

1) *витрати відповідно до географічної відстані:*

- а) транспортні;
- б) телекомунікаційні;
- в) неефективне розповсюдження;
- г) торговельні бар'єри;

2) *витрати на координування:*

- а) операційні витрати відповідно до неможливості здійснювати управління;
- б) витрати на інформацію про потенційних партнерів по бізнесу;
- в) витрати на моніторинг;
- г) витрати, пов'язані з ризиками виконання контрактів;

Відповідно їх мінімізують за такими варіантами:

1) зменшення витрат за рахунок конкурентних переваг території (рівень заробітної плати, доступ до ресурсів, сервісна інфраструктура, технологічна потужність);

2) зменшення витрат за рахунок інтернаціоналізації (наявність різних типів потенційних партнерів по бізнесу).

Дослідженням транзакційних витрат інтеграційної взаємодії займались О. Шепеленко, М. Вергуненко, що пропонують розширений перелік таких транзакційних витрат [22, 125]:

- конвергенційні;
- організаційно-правові;
- комунікаційні взаємодії;

Інша група дослідників [128, 140, 145, 148, 150, 167, 179, 180] паралельно досліджували робочу силу та економію витрат на цьому. Збільшення хвилі трудової міграції активізували дослідження ряду теоретичних моделей, пов'язаних із використанням робочої сили.

Науковий інтерес до міжнародних виробничих мереж виник при дослідженні тенденцій у зайнятості висококваліфікованої та низькокваліфікованої робочої сили. Зокрема, Р. Фінстра та Г. Хенсон [173-175, 191] вважали зростання різниці в оплаті між висококваліфікованою та низькокваліфікованою робочою силою одним із наслідків фрагментації виробництва.

Логічним продовженням цієї роботи стало дослідження Р. Хельг та Л. Таджолі [195] датоване 2004 р., що описує взаємозв'язки між національними ринками праці, зокрема попитом на кваліфіковану й некваліфіковану робочу силу і роль МВМ у формуванні рівноваги на ринках праці. У результаті, процес формування міжнародних виробничих мереж привернув значну увагу економістів як можливе джерело переорієнтації пріоритетів країн щодо використання робочої сили.

Розвиток теорій нової економічної географії та в подальшому – економічного простору ЄС пояснює Джанфранко де Сімон [181, 182] моделлю міжнародних виробничих мереж, ключовими факторами якої є географічна відстань та інтенсивність залучення країн у міжнародні виробничі мережі. Модель була розроблена у 2005 р. для часткового розв'язання проблем після економічного та географічного розширення ЄС у 2004 р. Відповідно до неї виробництва країн Центрально-Східної Європи вводять у міжнародні виробничі мережі Європейського союзу, частково переорієнтовуючи торгові потоки та змінюючи економічну географію ЄС.

Отже, попередньо ми можемо зробити теоретичне узагальнення, що детермінанти формування міжнародних виробничих мереж – це важливі умови, на які звертають увагу підприємства певної країни при прийнятті

рішення про участь у міжнародних виробничих мереж, а до них треба відносити:

- економіко-географічне розташування;
- місткість внутрішнього ринку і трудові ресурси в країні;
- наявний виробничий потенціал;
- інфраструктуру території розміщення підприємства;
- наявність необхідних природних ресурсів;
- транспортні чинники;
- науково-технічний потенціал;
- форми територіальної організації виробництва;
- якість управління;
- соціально-політичний клімат;
- умови внутрішнього попиту в країні та структуру ринку.

На основі дослідження теорій, що так чи інакше стосуються пояснення процесу формування міжнародних виробничих мереж, ми маємо змогу сформулювати висновок про те, що прикладні дослідження у цій галузі наукового пошуку мають спиратися на основні постулати теорій: просторового розміщення виробництва, транснаціоналізації виробництва та міжнародної конкуренції. А тому потрібне формування комплексного підходу до дослідження детермінант участі підприємств тих чи інших галузей народного господарства країн, що передбачатиме інтегрування й адаптацію основних висновків згаданих теорій до специфіки процесу формування міжнародних виробничих мереж на сучасному етапі розвитку світового господарства.

1.3. Теоретична функціональна модель міжнародної виробничої мережі.

У даному параграфі ми окреслюємо собі завдання – розробити теоретичну функціональну модель міжнародної виробничої мережі на основі узагальнення: генезису феномену міжнародних виробничих мереж (п. 1.1.);

положень теорій – просторової економіки, міжнародної економіки та конкуренції (п. 1.2.) та нових напрямів структурного синтезу і мережевого аналізу, для визначення основних чинників участі підприємств різної національної належності у цих міжнародних виробничих структурах, їх особливостей та відмінностей від інших форм міжнародної виробничої взаємодії.

Необхідно вказати, що відомий український вчений-економіст, президент Міжнародної фундації сприяння ринку та віце-президент організації “Поділля Перший” С. Соколенко провів ґрунтовне дослідження актуальних проблем світової економіки в аспекті формування нових форм промислової взаємодії між підприємствами різних країн світу [92, 93, 94]. Зокрема, в його монографії [91] викладений авторський аналіз виникнення, формування і розвитку нових виробничих систем у конкретних умовах функціонування світової економіки. Зокрема, щодо країн із розвинутою й перехідною економікою С. Соколенко узагальнив етапи еволюції різних видів нових виробничих систем – мереж, альянсів, партнерств та кластерів і на основі цього узагальнення встановив певні макроекономічні передумови виникнення й формування нових виробничих систем, тенденції їх розвитку, детермінанти конкурентоспроможності.

На думку С. Соколенка, формування мережевої економіки, стало провідною тенденцією еволюції глобального виробництва [95, 96, 97], а її суть полягає в організаційно-структурному перетворенні як виробничих процесів галузевих комплексів світового господарства, так і транснаціональних корпорацій.

Важливо, що С. Соколенко наголосив на тому, що в умовах глобалізації світового господарства актуальним є пошук найефективніших форм і моделей організації міжнародного бізнесу, що дають змогу забезпечити орієнтацію на кінцевого споживача, посилити гнучкість виробничих структур. На думку фахівців [120], можливими шляхами вирішення такого завдання є промислова кооперація та співпраця,

стратегічна взаємодія ринкових суб'єктів на основі інтегрованого адаптивного управління.

Отже, йдеться про розвиток особливих форм організації виробництва в міжнародному масштабі, а основною серед них є міжнародна виробнича мережа (МВМ), базована на взаємодії автономних ринкових підприємств різної національної належності, що діють у рамках єдиної системи стратегічного управління на принципах кооперації й стратегічної співпраці, та, як наголосив автор [4, 5, 6, 7], із метою спільного використання своїх компетенцій у різних ланках виробничих ланцюгів.

При цьому серед учасників мережі завжди виділяють підприємство-координатор, що відіграє роль керівника виробничого проекту, а всі інші виступають у ролі співвиконавців, тому виробничі мережі вважають [140] відкритими системами з активними елементами, що функціонують у динамічному ринковому середовищі (рис. 1.12). Саме відсутність жорсткої ієрархії відрізняє їх від інтегрованих виробничих мереж ТНК (див. рис. 1.13).

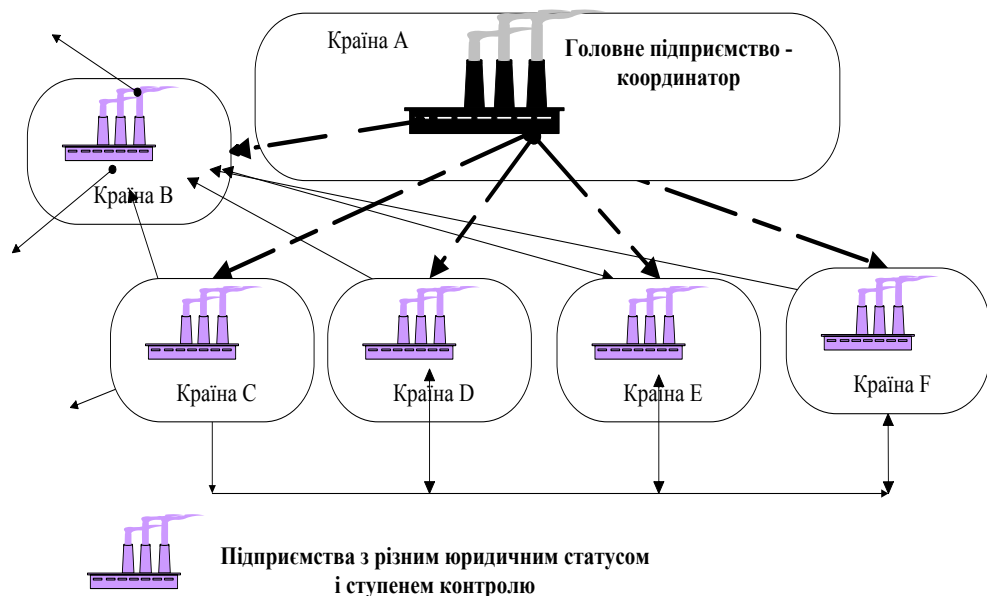

Рис. 1.12. Узагальнена організаційна схема міжнародної виробничої мережі

Джерело: побудувала автор

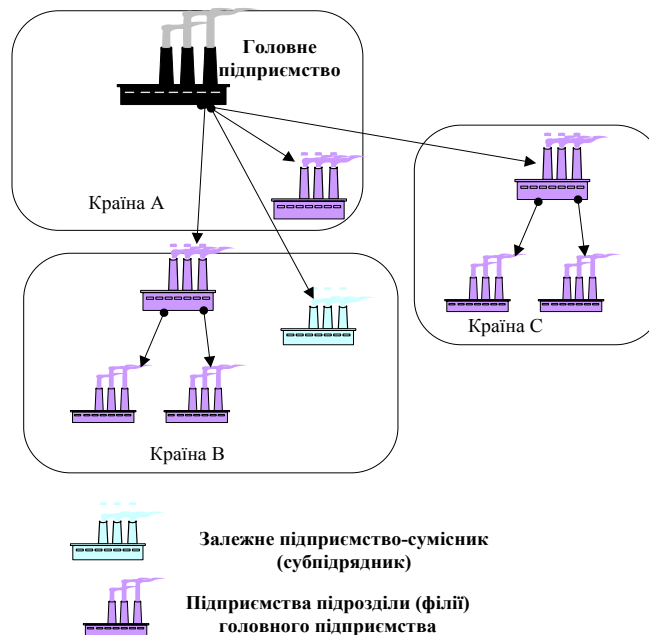

Рис. 1.13. Узагальнена організаційна схема вертикально інтегрованого виробничого ланцюга ТНК

Джерело: побудувала автор

Згідно з іншим підходом, мережа це – група фірм, які об’єднуються з метою використання своїх особливостей, ресурсів, специфічних конкурентних переваг для реалізації певних спільних проектів [150, 151]. Конкурентні переваги учасників мережі визначаються конкурентними можливостями – здатністю виконувати той або інший бізнес-процес краще, ніж хтось інший.

Нині поширені економічний і соціологічний підходи до дослідження феномену мережевих структур. Згідно з концепцією структурної еквівалентності [4, 5], мережа – це сукупність акторів на певних позиціях і сукупність зв’язків між ними. У межах мережі економічні агенти групуються на основі схожості позицій, зв’язків і за типом ресурсів, що переміщуються між їхніми позиціями.

Основними ознаками, що описують мережу згідно з цією концепцією, є структурна і ресурсна. Структурна ознака – це конфігурація, розташування акторів і обумовлені цією конфігурацією зв’язки між ними. Ресурсна ознака

– це тип обмінюваних ресурсів і диференціація між позиціями на основі такого обміну.

Із позиції концепції згуртованості, викладеної у [20], мережа – це сукупність відносин, принципів, що визначають особливості взаємодії її учасників.

Отже, з наведених визначень можна визначити відмінності економічного і соціологічного підходів до дослідження мережевих структур, зокрема:

- з позицій економічної теорії мережа – одна з форм, що дає змогу скористатись ефектом масштабу виробництва і сприяє зниженню транзакційних витрат [37]
- для економічних досліджень важливими є організаційні принципи мережевих структур у контексті вирішення завдання організації економічних транзакцій найефективнішим способом.

Для визначення функцій МВМ зупинимося на основних передумовах формування економічних моделей мережевих структур. Зокрема, неокласична економічна теорія оперує концепцією економічної дії, суть якої можна звести до тези про те, що економічні суб'єкти діють для задоволення своїх власних інтересів, їх дії спрямовані лише на максимізацію прибутку, вони мають повну інформацію про всі можливі альтернативи і не схильні до опортуністичної поведінки [87].

Але реальна поведінка економічних суб'єктів значно відрізняється від цієї моделі, зокрема: вони діють в умовах обмеженої раціональності, тому вони не можуть прораховувати всі альтернативи, а часто вибирають не кращий варіант; економічним суб'єктам властива опортуністична поведінка (підприємства порушують умови угод, надають неправдиву інформацію і т. д. [6]. Таким чином, всі економічні транзакції здійснюються в умовах невизначеності, а така ситуація призводить до того, що підприємства вважають за краще співпрацювати з тими, з ким вони працюють у даний

момент, або з тими, з ким уже мали справу, або з тими, кого порадять надійні партнери, зазначив автор [3]. Отже, відбувається соціальна і інституційна локалізація транзакцій у межах обмеженого числа економічних суб'єктів, тому можна говорити про наявність *ядра* мережі у першопочатковий момент часу її формування. Саме у цьому ядрі локалізуються виробничі транзакції MBM на першому етапі її формування.

Як зазначено у п.1.1, феномен формування MBM активно досліджують із 1990-х рр., тому практичних знань і узагальненого практичного досвіду щодо міжнародної мережевої взаємодії підприємств у світі накопичено багато [5].

Загально визнано, що порівняно з іншими формами і методами міжнародної виробничої співпраці мережева дає змогу застосовувати швидші, гнучкіші, дешевші технології виробництва та методи управління, що сприяють кращому задоволенню потреб клієнта. Фахівці [59, 22, 23] довели, що мережева форма співпраці підприємств – це спосіб отримання додаткової конкурентної переваги та можливість забезпечити процвітання підприємства в умовах висококонкурентних ринків.

Отже, необхідним є узагальнення практичних мережевих моделей для пояснення принципів функціонування мережевих моделей міжнародної співпраці підприємств у виробничій сфері.

Поняття “мережева економіка” і “мережеві форми міжфірмової кооперації”, “мережеве співробітництво”, “мережеві відносини” часто трапляються в роботах, присвячених міжнародній конкуренції, міжнародному бізнесові та менеджменту, мінародному маркетингу [76, 77, 82, 83, 86]. Нині мережеві відносини між суб'єктами світового виробничого комплексу формуються у двох напрямках – відбувається з одного боку, об'єднання малих і середніх підприємств, а з іншого – фрагментація великих компаній. Мережеві виробничі відносини авторитетні автори [195, 196, 200] розглядають як спосіб надання продукції підприємства додаткової вартості, а початковим моментом виникнення такої мережевої взаємодії вважають

прагнення фірм отримати за рахунок використання мережових виробничих структур ефект, що через певний проміжок часу стане економічною перевагою і вигодою.

При розгляді мережових моделей міжнародної взаємодії підприємств часто використовують поняття *кластер*. Під ним розуміють групу підприємств, які доповнюють один одного знаннями, вміннями, професійним досвідом у процесі взаємодії, підсилюючи таким чином становище всіх членів кластера на ринку збуту [64]. Отже, ефективність кластерів ґрунтована на знаннях, вміннях і професійному досвіді кількох підприємств, а кожне окреме підприємство зможе досягти стійкої конкурентної переваги тоді, коли зосередить зусилля тільки на тій сфері діяльності, що є його конкурентною перевагою. Коли кілька підприємств співпрацюють за даним принципом, вони формують виробничу мережу – тому без взаємодії нема мереж.

Протягом останнього десятиліття світові виробничі підприємства-лідери, що діють у глобальному масштабі, почали активно шукати стратегічні синергетичні переваги і перебудовувати свої організаційні структури, спираючись на мережовий тип організаційної структури виробництва. Причиною швидкої переорієнтації на такий тип стратегії став успішний приклад японських кейрецу, що мають більшу гнучкість і здатність нарощувати додану вартість завдяки ефективній та далекоглядній політиці побудови міжнародної співпраці, ніж звичайні вертикальні ієрархічні структури ТНК [27].

Таким чином, це ще раз доводить той факт, що проблематика мережової виробничої співпраці тісно пов'язана з концепцією ланцюжка створення цінності М. Портера [235]. Згідно з цією концепцією кожне підприємство для випуску і реалізації своєї продукції застосовує різні види діяльності (бізнес-процеси): розроблення товару, закупівля сировини, виробництво, маркетинг, складування та фінансовий менеджмент, управління персоналом і т. д. Всі ці бізнес-процеси сукупно формують ланцюжок

створення цінності підприємства (див. рис. 1.14), що тісно інтегрований із системою цінностей М. Портера.

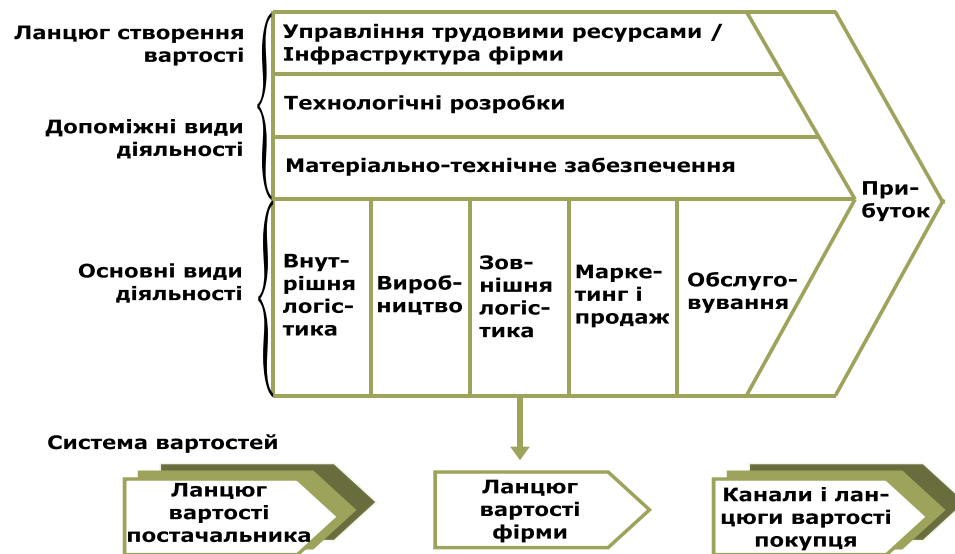

Рис. 1.14. Структура ланцюжка створення цінності і система цінностей М. Портера

Джерело: [235]

Передумовою виникнення мережевої взаємодії у межах процесу створення цінності є те, наскільки успішно партнери підприємства можуть увести свій ланцюжок створення цінності в ланцюжки інших учасників мережевих виробничих відносин. Тому підприємство, що має намір створити виробничу мережу, фрагментує ланцюжок на ланки і, проаналізувавши ключові бізнес-процеси, що є визначальними у його конкурентоспроможності, зосереджується на стратегічно важливих серед них, а менш важливі – виводить зі структури свого ланцюжка і передає на зовнішній підряд у субпідрядну мережу підприємств. Такий найзагальніший опис процесу формування MBM ми отримуємо згідно з концепцією М. Портера.

Відповідно до цієї концепції для досягнення конкурентної переваги підприємству треба керувати ланцюжком створення цінності як системою, а не набором окремих незалежних ланок. На рис. 1.15 зображена “зіркова”

модель створення цінності Вікстром–Нормана, розроблена на мережевому підході до аналізу ланцюжка створення цінності М. Портера.

Основним об'єктом тут є не лінійний ланцюжок бізнес-процесів, а процес взаємодії суб'єктів, причетних до створення цінності продукту, тобто процес створення цінності є центром і функціональним призначенням мережі.

Рис. 1.15. Зіркова модель створення цінності Вікстром–Норманна
Джерело: [21]

Зіркова модель створення цінності ґрунтована на чинниках змін у інтеграції між учасниками виробничої мережі. Підприємства мають швидко пристосовуватися до потреб клієнта і особливостей виробничих процесів партнерів. Це передбачає заміну лінійного ланцюжка створення цінності: учасники ланцюжка діють не як послідовні покупці та продавці, а співпрацюють для досягнення якнайкращого кінцевого результату і створення максимальної доданої вартості.

Нині виробничі мережі мають складну структуру, внаслідок чого поняття “ланцюжка створення цінності” замінюють на поняття “системи цінностей”, що складається з усіх тих суб'єктів, які є учасниками процесу створення кінцевого продукту. При цьому підприємства можуть виступати в різних мережах у різних ролях – у ролі координатора чи рядового учасника.

Автори [238, 242] зазначили, що різні типи мереж мають різну логіку формування цінності. Зокрема, стратегічні мережі підприємства створюють

цілеспрямовано для досягнення конкретної стратегічної мети, при збереженні власних цілей кожного учасника. Між членами мережі зазвичай укладають угоди, що обумовлюють ризики і принципи отримання доходу. Головне підприємство, як правило, відіграє вирішальну роль у розбудові мережі та управлінні нею. Отже, стратегічні мережі – це створені певними компаніями цілеспрямовані мережі, де у кожного учасника є конкретна роль та відповідальність. Стратегічні мережі розділяють на три типи:

- мережі базового бізнесу, що створюють базову цінність;
- мережі, що поступово перетворюють бізнес;
- мережі, що розвивають новий бізнес.

При створенні базової цінності визначальним чинником є ефективність її створення, зокрема мережа спрямована на економію виробничих витрат та мінімізацію складських запасів. Мережі базового бізнесу найчастіше створюють у традиційних, зрілих галузях виробництва (наприклад, металообробна, машинобудування, легка промисловість і т. п.). Центром такої мережі є сильне підприємство, що має великий ступінь інтеграції бізнес-процесів та координації і може дати явну вигоду учасникам мережі. Ключові вміння при виробництві базової цінності пов'язані з прогнозуванням попиту, ефективністю виробничих процесів і постачання, з міжфірмовими зв'язками, зі здатністю інтенсифікувати технологічні процеси.

Центральним моментом при формуванні такої мережі є вміння виявити найефективніший спосіб взаємодії та відповідну йому систему створення цінності [213]. Чітка система цінностей, а також спрощення її функціональних підрозділів і складових допомагає створити інформаційну систему між членами мережі. Досягнення високої ефективності потребує могутньої координації роботи функціональних підрозділів та управління господарською діяльністю.

Метою *мереж, що перетворюють бізнес*, є поліпшення й удосконалення виробничого процесу, технологій виробництва і т. п., тому цей вид мереж спрямований на пошук інноваційних змін для забезпечення

певних удосконалень. У мережі, що перетворює бізнес, ключовими вміннями є досконале володіння мистецтвом партнерських взаємин, а також інноваційна здатність. При формуванні такої мережі головний акцент роблять на об'єднанні знань та здібностей фахівців у інноваційних проектах, метою яких є покрокове оновлення бізнес-процесів і/або товарів і послуг. Процес оновлення завжди охоплює також вироблення нових знань.

Мета створення і функціонування *мережі, що розвиває новий бізнес*, – радикальне оновлення діяльності. Такі мережі справді інноваційні – у кожного учасника є розвинена здатність перспективного бачення з одночасною готовністю адекватно сприймати реальності розвитку комерційної діяльності. Це потребує наявності довірчої культури і моделі управління що, з одного боку, стимулює вироблення та розповсюдження нових знань у мережі, а з іншого – підтримує реалізацію інноваційних проектів за допомогою достатньо сильного управління й координації дій [132].

Таким чином, міжнародна виробнича мережа – це система партнерських взаємин між підприємствами різної національної належності, діяльність яких спрямована на досягнення спільної мети – виробництво конкурентоспроможних товарів, при цьому всі учасники процесу отримують економічні вигоди від своєї діяльності в рамках системи створення цінності.

Проте, незважаючи на різні форми міжнародних виробничих мереж, усі мають особливість – вони гетерархічні (від. грецьк., от *heteros* – інший, відмінний, і *arche* – керівництво див. [7]), тобто ефект мережевої взаємодії підприємства отримують завдяки тому, що використовують стратегію комбінування гетерогенних виробничих ресурсів підприємств різної національної належності без жорсткого прив'язування у вертикальному ланцюзі.

Кожна МВМ прагне до формування такої стратегії управління та відповідно, мережевої конфігурації зв'язків, що давала б змогу гнучко

приспосовуватися до обсягів ресурсів (і обмежень), залучати нові ресурси ТНК та інших зарубіжних інвесторів.

Установлення схеми зв'язків між учасниками мережі дає змогу ідентифікувати і дослідити явище, яке теоретики мережевого аналізу називають “структурною подібністю” (*structural similarity*)[15, 16, 17, 18]. Поняття структурної подібності дає змогу виявити загальні характеристики сфери, де функціонують МВМ та проаналізувати ступінь близькості країн у структурному просторі МВМ. Таким чином, щоб виявити просторову локалізацію МВМ за країнами, треба оцінити структурну подібність останніх та міру цієї подібності.

Структурні схеми МВМ відрізняються відповідно до стратегічної орієнтації кожної виробничої мережі. Зокрема, на рис. 1.16 зображено одну з найбільших міжнародних виробничих мереж угорської металургійної компанії “Heavy metal”, основним власником якої є держава.

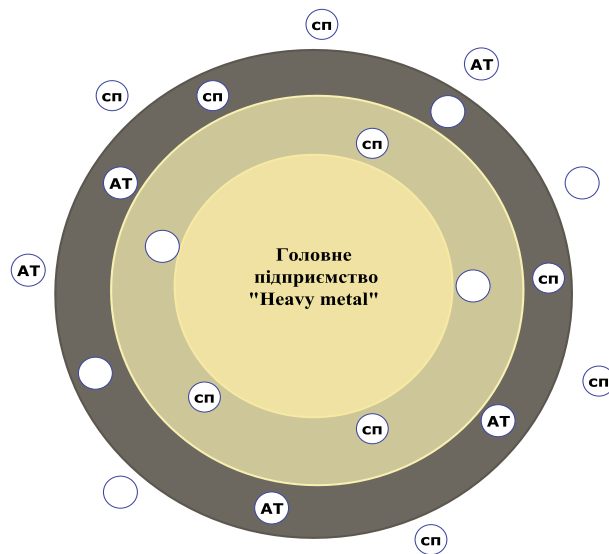

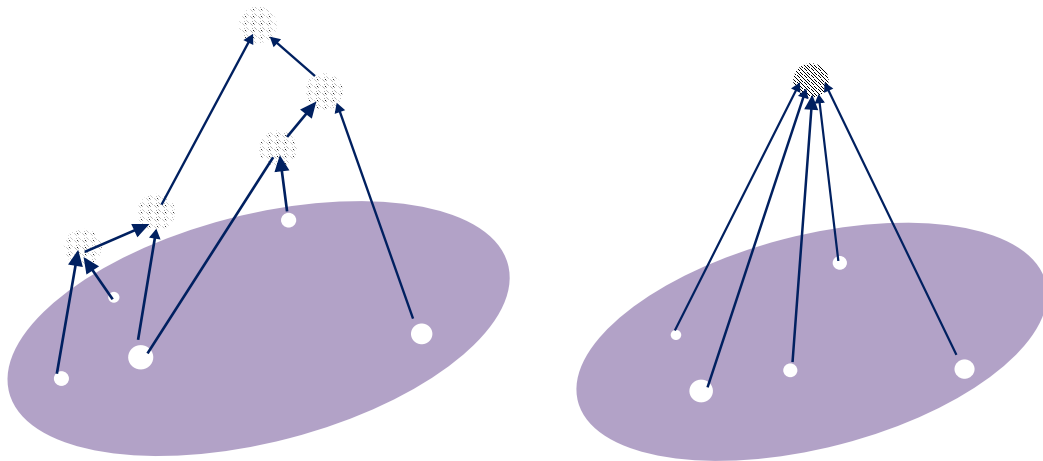
Рис. 1.16. Схема міжнародної виробничої мережі угорської компанії “Heavy metal”

Джерело: [131]

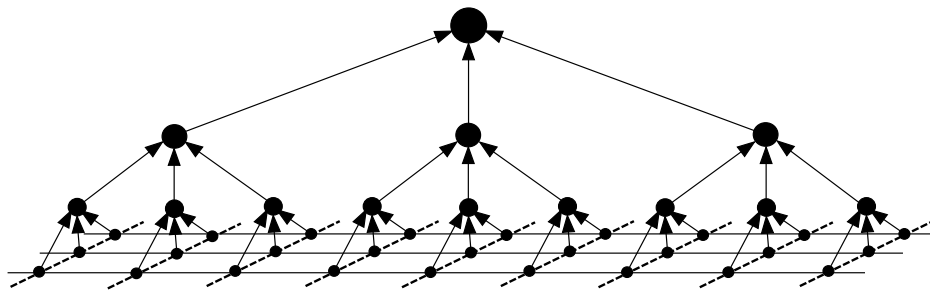
Подібно до кілець Сатурна, підприємства-учасники мережі “Heavy metal” розташовані навколо головної корпорації-“планети” на концентричних орбітах. Ближче до центру перебувають ключові підприємства, що мають у розпорядженні металургійні цехи, цехи гарячого пресування, підприємства,

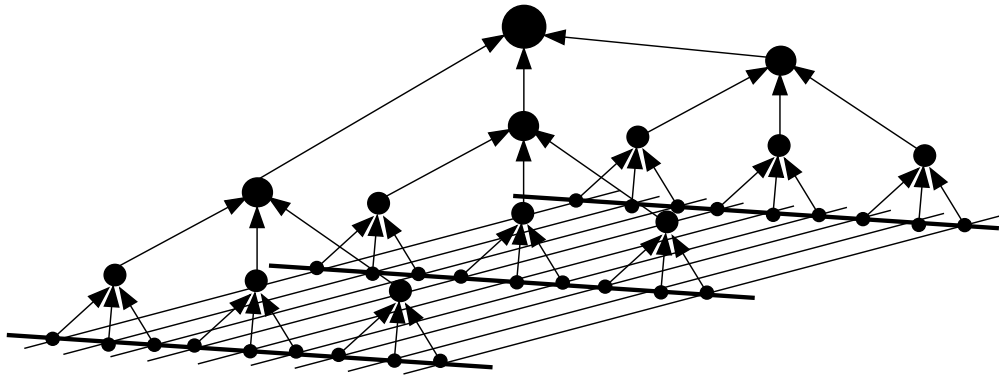
що займаються енергопостачанням, обслуговуванням обладнання і стратегічним плануванням. Підприємства наступного кільця концентруються на холодному пресуванні, виробництві дроту і кабелів, мають кисневі потужності, гальванізацію та інші завершальні процеси, спеціалізоване литво, контроль якості й маркетингові відділи. Підприємства-супутники у зовнішньому кільці спеціалізуються на будівництві, промислових послугах, обчислювальних операціях, кераміці, механічній обробці й т. п.

На основі ґрунтовного мережевого емпіричного аналізу і структурного синтезу науковці [8, 42, 43] виділили наступні топології структур міжнародних виробничих мереж (рис. 1.17).

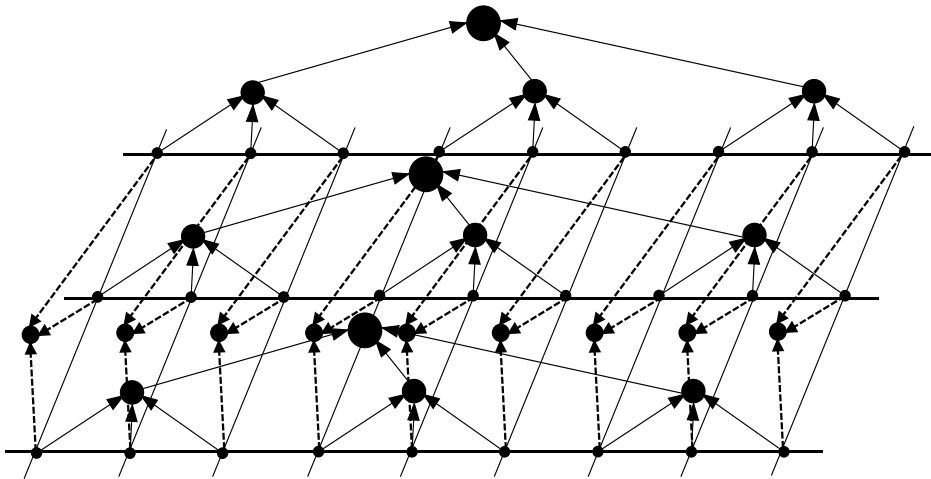

- а) топологія МВМ, спрямована на зменшення загальних витрат;
 б) топологія мережі, спрямована на ефект масштабу;

- в) топологія гілки продуктово орієнтованої МВМ (проектний підхід);
 г) топологія гілки з функціонально орієнтованої МВМ (підхід на основі системи цінностей);

- г) топологія гілки матричної мережі.

Рис. 1.17. Основні види організаційної структури МВМ (за топологіями)

Джерело: побудувала автор за [11, 22, 23, 25, 26]

У роботах [1,2] автори розглядають завдання формування оптимальної структури виробничої мережі для виконання певного виробничо-технологічного проекту, наводять методику оцінки її стійкості. Методика оцінки стійкості виробничої мережі, що запропонували автори [236, 237], дає змогу провести аналіз і оцінку внутрішньої зв'язності, тобто “міцності” сформованої структури міжнародної виробничої мережі.

При цьому інші автори [194, 195] зауважили, що оцінити міцність і ефективність внутрішніх зв'язків між учасниками МВМ складно, оскільки учасники мережі є самостійними, активними суб'єктами господарювання,

цілі і наміри яких можуть змінюватися під впливом кон'юнктури ринку в різні моменти часу. Зокрема, можливі ситуації, коли виконавці зацікавлені в зміні орієнтації виробництва, а координатор – у зміні складу виконавців. А незалежна й активна поведінка учасників виробничого проекту при їх недостатній консолідації в рамках МВМ може привести до зриву виробничого проекту, що вкрай небажано для координатора, зацікавленого у його реалізації.

На основі узагальнення викладеного пропонуємо власну теоретичну функціональну модель МВМ, що відображає чинники формування та успішного розвитку МВМ (див. рис. 1.18). Зазначимо, що в структурному синтезі за функціонального підходу до побудови теоретичних моделей їх специфіка визначається через відображення основних взаємозв'язків між чинниками, що детермінують виконання головної функції системою, яку моделюють.

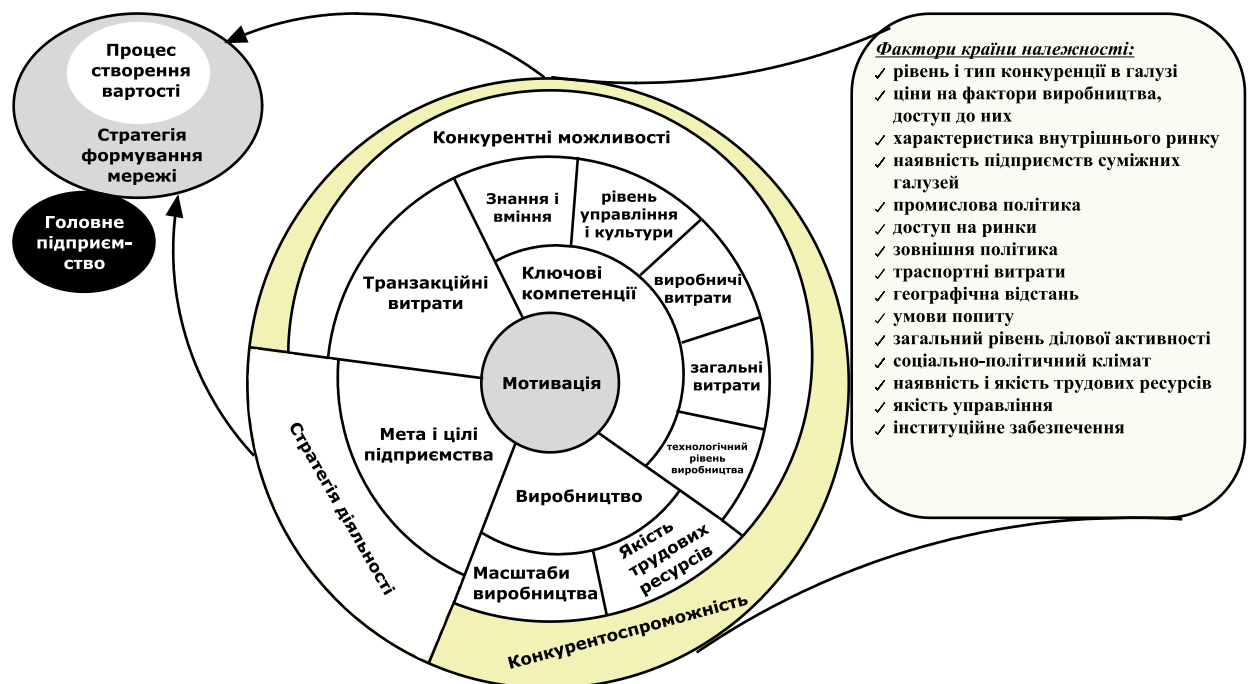

Рис.1.18. Функціональна модель залучення підприємства у міжнародну виробничу мережу

Джерело: склала автор

Розроблена модель дає змогу системно відобразити детермінанти формування мережевої позиції країни, окремого підприємства та

структурувати завдання, що потребують вирішення для створення передумов забезпечення активної мережевої позиції як України, так і окремих галузей промисловості і підприємств. При цьому, під мережевою позицією треба розуміти сукупність макроекономічних характеристик країни, особливостей її галузевої структури та виробництва, що є визначальними у виборі типу і рівня взаємодії між підприємствами її народногосподарського комплексу з іншими учасниками міжнародної виробничої мережі.

Висновки до 1 розділу.

На підставі проведеного дослідження теоретико-практичних основ формування міжнародних виробничих мереж пропонуємо наступні висновки:

1. Міжнародні виробничі мережі як феномен глобалізації виробничої сфери світової економіки не завершили процесу свого формування, але якщо в межах певних груп країн вони пройшли декілька етапів, то в інших групах країн цей процес тільки розгортається. При цьому встановлено, що найбільш цілісними є МВМ в Європі, що характерні високим ступенем інтеграції як учасників мережі, так і середовища їх функціонування.

2. Встановлено, що теоретичним базисом процесів формування МВМ є положення просторової економіки, теорій міжнародної торгівлі, міжнародної конкуренції та міжнародного менеджменту, що спричинило існування багатьох неоднозначних і вузьких трактувань категорії “міжнародна виробнича мережа”. Але спільними для всіх теоретичних підходів до пояснення феномену МВМ є наступні чинники, що визначають потенційні можливості участі країни в МВМ, а саме: галузева структура економіки країни в міжнародному масштабі; ціни на основні фактори виробництва; особливості попиту країнах.

3. Широта теоретичної бази феномену МВМ спричиняє необхідність формування комплексного підходу до дослідження детермінант участі

підприємств тих чи інших галузей народного господарства країн, що передбачатиме інтегрування й адаптацію основних теоретичних положень до специфіки процесу формування міжнародних виробничих мереж на сучасному етапі розвитку світового господарства.

4. Встановлено, що МВМ є особливою формою організації виробництва в міжнародному масштабі, що базована на партнерській взаємодії незалежних ринкових підприємств різної національної належності, при цьому їх стратегічною спільною метою є найефективніше використання своїх компетенцій у процесі створення цінності в межах МВМ. Це спричиняє ускладнення їх організаційної структури, чинників формування, мотивів учасників та стратегії функціонування МВМ загалом.

5. Розроблено теоретичну функціональну модель МВМ, що відображає чинники формування та успішного розвитку МВМ, що ґрунтована на положенні про те, що синергетична взаємодія всіх складових мережі та особливостей її елементів забезпечує успішне функціонування мережі. При цьому враховано багаторівневість детермінант участі підприємств у МВМ та чинників їх формування. Доведено, що мережева позиція будь-якого учасника визначається його ступенем структурної подібності з іншими та низкою специфічних країни походження підприємств та країн партнерів по мережі.

Основні положення даного розділу знайшли своє відображення в наступних друкованих працях: [108, 109, 110, 112, 113, 115, 116,].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВИРОБНИЧИХ МЕРЕЖ В ЄВРОПІ

2.1. Комплементарний підхід до аналізу участі країн у міжнародних виробничих мережах.

При ідентифікації ступеня участі країни у міжнародних виробничих мережах першочерговим завданням є однозначне встановлення галузевої структури економіки країни та її характеристика за рядом специфічних показників, що адекватно відображають специфіку виробництва кожної з галузей.

Структурний аналіз виробництва країни охоплює, як правило, такі аспекти:

- ступінь стабільності виробництва;
- рівень спеціалізації (диверсифікації);
- повторюваність виробничого процесу;
- повнота виробничо-технологічного циклу;
- рівень пов'язаності підприємств національного виробничого комплексу.

Такий структурний аналіз має комплексну мету, а саме: ідентифікацію базових галузей, що є, фактично, галузями спеціалізації, та оцінку інтенсивності виконання базових виробничих функцій у країні з одночасним встановленням співвідношення між галузями спеціалізації, допоміжними (виробництво товарів проміжного споживання) та підприємствами, що обслуговують сферу виробництва і надають допоміжні послуги (дистрибуція, маркетинг тощо).

Важливим питанням у даному контексті є оцінка ступеня концентрації первинних, вторинних, третинних і четвертинних видів

економічної діяльності, котрі, відповідно, певною мірою відображають ступінь економічного розвитку країни і домінуючий технологічний уклад. Таку оцінку здійснюють через ідентифікацію конкретних стадій виробничого процесу, що концентруються в країні: управління, наукові дослідження чи власне виробництво.

Показник рівня диверсифікації виробництва відображає наявність та відносну рівномірність розвитку в країні окремих галузей економічної діяльності. Галузева диверсифікація є оберненою величиною до галузевої концентрації країни. Показники галузевої концентрації і галузевої диверсифікації країни розраховують аналогічно до показників географічної концентрації і диверсифікації – зіставленням часток зайнятих в окремих галузях у країні та метарегіоні світового господарства або у цілому в світовій економіці.

Ступінь диверсифікації можна виміряти також показниками:

- обсяги виробництва;
- вартість основного капіталу;
- показники зайнятості.

Коефіцієнт галузевої концентрації за кількістю зайнятих розраховують так [30]:

$$ICR = \sum_{i=1}^n \left(\frac{L_i}{L} - \frac{M_i}{M} \right); \quad (2.1.)$$

де

ICR – коефіцієнт галузевої концентрації (*англ. industry concentration ratio*);

i – індекс галузі;

n – кількість галузей виробництва за видами економічної діяльності;

L_i – кількість зайнятих у галузі i ;

L – загальна зайнятість у країні (для всіх i);

M_i – кількість зайнятих у галузі та в метарегіоні;

M – загальна зайнятість у метарегіоні (для всіх i).

Відповідно, коефіцієнт диверсифікації виробництва за кількістю зайнятих має вигляд:

$$IDR = 1/ICR = \frac{1}{\sum_{i=1}^n \left(\frac{L_i}{L} - \frac{M_i}{M} \right)}; \quad (2.2.)$$

де

IDR – коефіцієнт диверсифікації виробництва за кількістю зайнятих (англ. *industry diversification ratio*).

Як видно з виразу (2.2), коефіцієнт диверсифікації може набувати значень у межах $[0;1]$. За цією шкалою чим ближчим є значення IDR до 1, тим рівномірніше розвинуті в країні види економічної діяльності, галузі виробництва. І, навпаки, чим ближче значення коефіцієнта до 0, тим моноструктурнішою є економіка країни.

Моноструктурність економіки характерна для недорозвинутих країн і регіонів світового господарства, а за рівнем економічного розвитку моноструктурні країни та регіони можуть перебувати на різних стадіях соціально-економічного розвитку, що визначає специфіку виробництв, розміщених у цих країнах і регіонах.

Таким чином, цілком правомірно, що за значенням IDR розрізняють [33, 52]:

- диверсифіковану галузеву структуру;
- слабо диверсифіковану;
- моноструктуру.

У контексті виявлення ступеня участі країни в міжнародних виробничих мережах важливим є визначення кількостей зайнятих у:

- галузях спеціалізації країни;
- допоміжних галузях;
- галузях, що обслуговують виробництво і населення.

Ці величини за групами галузей дають змогу знайти значення так званого мультиплікатора спеціалізації країни за рівнем зайнятості (ML):

$$ML_c = \frac{M}{\sum_{s=1}^n L_s}; \quad (2.3.)$$

де

ML_c – мультиплікатор зайнятості країни c за рівнем зайнятості;

M – загальна зайнятість у метареґіоні (для всіх галузей);

s – галузі спеціалізації;

n – кількість галузей спеціалізації за видами економічної діяльності;

L_s – кількість зайнятих у галузях спеціалізації.

У світовій економіці та міжнародному поділі праці актуалізувалася спеціалізація не за галузями виробництва, а за певними рівнями (функціями) економічної діяльності. Зокрема, в останні роки інтенсивно відбувається роздрібнення рівнів економічної діяльності та посилення просторового розміщення виробничого процесу в різних країнах світу. Наприклад, країни, де сконцентровані висококваліфікована робоча сила і високорозвинута інфраструктура ділових послуг, характерні концентрацією функцій управління і науково-дослідних робіт, а виробництва, що потребують низькокваліфікованої робочої сили, інтенсивно переміщуються на периферію світового господарства, спричиняючи специфіку розвитку галузей спеціалізації країн світу.

Інтенсивність розвитку галузей спеціалізації, котру деколи називають інтенсивністю виконання базових функцій, визначають як величину, обернену до мультиплікатора спеціалізації за рівнем зайнятості ML_c :

$$ISR = \frac{\sum_{s=1}^n L_s}{M} = \frac{1}{ML_c}; \quad (2.4)$$

де

ISR – коефіцієнт інтенсивності розвитку галузей спеціалізації країни (*industry specialization ratio*).

Як і в попередньому випадку (коефіцієнта диверсифікації виробництва за кількістю зайнятих), за коефіцієнтом інтенсивності

виконання базових функцій розрізняють країни, регіони та метарегіони світового господарства:

- з гіпертрофією галузей спеціалізації (або високою інтенсивністю виконання базових функцій);
- зі збалансованістю галузей спеціалізації (комплектуючого та обслуговуючого комплексів);
- з гіпертрофією обслуговуючого комплексу (низькою інтенсивністю виконання базових функцій);
- де базові функції не виявлені.

Аналіз із урахуванням економічної бази країни ґрунтований на розмежуванні базових (первинне виробництво) та обслуговуючих (вторинне, третинне, четвертинне виробництво) галузей (видів економічної діяльності) або видів виробництв. Основою такого способу аналізу є положення про те, що економічний розвиток країн та їх добробут залежні від обсягів товарів і послуг, що виробляють країни для експорту. Такі “базові” види економічної діяльності дають змогу “заробити” кошти на закупівлю сировини та інвестиційних товарів чи товарів критичного імпорту країни.

Вперше спробу детально проаналізувати базові й обслуговуючі галузі в межах національної економіки зробив у 1930-х роках у США Т. Хойт. Він розвинув ідею про співвідношення між базовими та обслуговуючими галузями, ввівши показник *basic-service ratio BSR*, що відображає:

- співвідношення між загальною зайнятістю у базових галузях або експортних галузях і загальною зайнятістю в обслуговуючих галузях чи галузях місцевої промисловості;
- співвідношення між приростом зайнятих у базових або експортних галузях та його приростом в обслуговуючих галузях і галузях місцевої промисловості.

Із даних про співвідношення між базовими та обслуговуючими галузями він і вивів регіональний мультиплікатор зайнятості (2.4). Треба зауважити, що розрахунок (2.4) на основі динаміки зайнятості є

адекватнішим відображенням уведеності галузі промисловості до міжнародних виробничих мереж, але вибір того чи іншого методу розрахунку цього мультиплікатора залежить від особливостей і мети кожного конкретного дослідження.

Деякі дослідники при аналізі чи прогнозуванні користуються поняттям “мультиплікатор зайнятості”, який практично нічим не відрізняється від регіонального мультиплікатора. При оцінці перспектив експансії базових галузей мультиплікатор зайнятості визначають із співвідношення між базовими та обслуговуючими галузями, і він передбачає збільшення загальної зайнятості в майбутньому. Така техніка розрахунків є одним із багатьох непрямих методів прогнозування кількості населення і його міграцій із урахуванням факторів, комплементарних до прямих методів аналізу і прогнозування розвитку виробництва.

Необхідно зауважити, що стосовно повторюваності виробничого процесу розрізняють різні види підприємств, а саме: з індивідуальним виробництвом, одиничним випуском, дрібносерійним, серійним і масовим.

Співвідношення підприємств із різною повторюваністю випуску є достатньо інформативним щодо:

- рівня науково-технічного розвитку країни;
- технологічного рівня виробництва;
- кваліфікації робочої сили;
- рівня міжнародної виробничої кооперації.

На нашу думку, ступінь повноти виробничого циклу країни за галузями виробництва є важливим для аналізу взаємопов’язаності національного виробничого комплексу з виробничими комплексами інших країн і дає змогу ідентифікувати відносну автономність галузей виробництва країни або, навпаки, залежність від виробничих галузей інших країн чи ТНК, тобто визначити характер міжнародних зв’язків галузей промисловості та ступінь уведеності до міжнародних виробничих мереж. У фаховій літературі [72] розрізняють два види виробничо-технологічного циклу в країні –

завершений і незавершений. Але в будь-якій країні можуть бути не один, а кілька виробничо-технологічних циклів у межах виробничих комплексів.

Взаємопов'язаність виробничого комплексу країни з виробничими комплексами інших країн відображається частотою саме економічних зв'язків між суб'єктами економічної діяльності різних країн і потенціалом міжнародних відносин між ними.

Аналіз такого потенціалу міжнародної взаємодії у межах міжнародних виробничих мереж особливо важливий у контексті нашого дослідження. При цьому хочемо відзначити, що тут домінують не вертикальні зв'язки, притаманні міжфірмовій взаємодії у межах ТНК, а економічно доцільні зв'язки між підприємствами різних країн, підсилені ефектом агломерації, але за наявності моноструктури поряд із монопольною чи олігопольною структурою міжнародного галузевого ринку цей ефект може не проявлятися.

На нашу думку, потенціал міжнародної взаємодії галузей промисловості країни у межах міжнародних виробничих мереж можна оцінити за допомогою таких коефіцієнтів:

1) індекс відкритості галузі промисловості стосовно до світового ринку (*Level of Industry Exposure: Export Proportion of Total Trade – EPTT*); розраховують як відношення експорту галузі до загального обсягу зовнішньої торгівлі галузі:

$$EPTT_i = \frac{Exp_i}{Exp_i + Imp_i} \quad (2.5)$$

де

Exp_i – експорт i -ї галузі;

Imp_i – імпорт i -ї галузі.

Значення індексу $EPTT_i$ перебуває в межах $[0;1]$, і якщо $EPTT_i=0$, то галузь промисловості i тільки імпортує, а за $EPTT_i=1$ – тільки експортує товари.

2) індекс уведеності галузі промисловості у світовий ринок (*Level of Industry Exposure: Export Proportion of GDP – EPGDP*) визначають відношенням експорту галузі промисловості i до ВВП країни:

$$EPGDP_i = \frac{Exp_i}{GDP}. \quad (2.6)$$

3) квота імпорتنних товарів кінцевого споживання у загальному споживанні країни: $q_{Imp_{cons}} = \frac{Imp_{cons}}{C}$.

Показники імпортного вмісту виробництва та експорту країни є важливими, але недостатніми індикаторами введеності виробництва у міжнародні виробничі мережі; до цих індикаторів відносять:

- частку імпорту інвестиційних товарів у загальному імпорті країни й окремих галузей промисловості;
- частку реекспорту у ВВП країни за галузями промисловості;
- частку експорту інвестиційних товарів у загальному експорті країни та експорті галузей промисловості;
- частку інвестиційних товарів у міжфірмовій торгівлі;
- частку інвестиційних товарів у внутрішньогалузевій зовнішній торгівлі країни.

Також використовують індекс Герфіндаля, що розраховують на базі експорту та імпорту країни. Такі індекси дають змогу оцінити географічну диверсифікацію міжнародних виробничих і торгових зв'язків країни:

$$H_m^{exp} = \sum_{c=1}^n \left[\frac{Exp_m}{\sum_{c=1}^n Exp_c} \right]^2; \quad H_m^{imp} = \sum_{c=1}^n \left[\frac{Imp_m}{\sum_{c=1}^n Imp_c} \right]^2; \quad (2.7)$$

де

H_m^{exp} – індекс диверсифікації експорту країни m ;

Exp_m – загальний експорт країни m ;

Exp_c – експорт країни m у країну c ;

n – кількість країн, у які експортують продукцію країни m ;

H_m^{imp} – індекс диверсифікації імпорту країни m ;

Imp_m – загальний експорт країни m ;

Imp_c – експорт країни m у країну c ;

n – кількість країн, у які експортують продукцію країни m .

Розрахувавши такі індекси за даними галузей, можна оцінити рівень диверсифікації, міжнародної відкритості галузі промисловості та її введених до міжнародного виробничого ланцюга.

У контексті нашого дослідження важливим є такий показник, як мультиплікатор міжнародної торгівлі, котрий виведено з класичного кейнсіанського співвідношення між ВВП, інвестиціями, споживанням та зовнішньою торгівлею:

$$GDP = I + C + Exp - Imp_{cons} - Imp_{inv}; \quad (2.8)$$

де

GDP – ВВП регіону/країни;

I – інвестиції;

C – споживання;

Exp – експорт;

Imp_{cons} – імпорт споживчих товарів (кінцевого споживання);

Imp_{inv} – імпорт інвестиційних товарів (проміжного споживання).

При цьому врахуємо, що $(C - Imp_{cons})$ – це обсяг витрат країни на споживання вироблених у її межах товарів кінцевого споживання. Відповідно

$(C - Imp_{cons}) / GDP$ – частка витрат на споживання місцевих товарів у ВВП.

Звідси маємо:

$$\frac{(C - Imp_{cons})}{GDP} = \frac{C}{GDP} - \frac{Imp_{cons}}{GDP} = \frac{C}{GDP} \left(1 - \frac{Imp_{cons}}{C} \right) = \frac{C}{GDP} (1 - q_{Imp_{cons}}); \quad (2.9)$$

де $q_{Imp_{cons}} = \frac{Imp_{cons}}{C}$ – квота імпортованих товарів кінцевого споживання у загальному споживанні країни.

Вираз (2.8) перетворимо, поділивши його обидві частини на ВВП та підставивши значення виразу (2.9):

$$\begin{aligned} \frac{GDP}{GDP} &= \frac{I + C + Exp - Imp_{cons} - Imp_{inv}}{GDP}; \\ 1 &= \frac{C}{GDP} (1 - q_{Imp_{cons}}) + \frac{I + Exp - Imp_{inv}}{GDP}; \\ 1 - \frac{C}{GDP} (1 - q_{Imp_{cons}}) &= \frac{I + Exp - Imp_{inv}}{GDP}; \end{aligned} \quad (2.10)$$

де

$1 - \frac{C}{GDP} (1 - q_{Imp_{cons}})$ – величина, обернена до мультиплікатора зовнішньої торгівлі k ;

$\frac{C}{GDP}$ – частка внутрішнього споживання, т. зв. схильність країни до споживання.

Рівняння (2.7) запишемо у вигляді:

$$k = \frac{I + Exp - Imp_{inv}}{GDP};$$

і відповідно:

$$GDP = k \cdot (I + Exp - Imp_{inv}). \quad (2.11)$$

Відповідно, експорт у (2.11) має бути представлений як імпорт, тобто сумою обсягів експорту інвестиційних товарів і товарів внутрішнього споживання: $Exp = Exp_{inv} + Exp_{cons}$.

$$GDP = k \cdot (I - Imp_{inv} + Exp_{inv} + Exp_{cons}). \quad (2.12)$$

Як видно з формули (2.12), мультиплікатор міжнародної торгівлі показує ефект збільшення національного доходу, що отримує країна від міжнародної торгівлі за наявних: валових інвестицій у національних межах, загальному експорті та імпорту інвестиційних товарів.

Фактично основою рівняння (2.11) служить модель рівноваги між заощадженнями, експортом, імпортом та інвестиціями з припущенням про те,

що споживання є правильною функцією доходу, а експорт споживчих товарів – правильною функцією валового споживання.

У контексті нашого дослідження необхідно зауважити, що різниця $(I - Imp_{inv})$ у формулі (2.12) є виразом експансії інших країн на виробничу сферу країни. Адже якщо імпорт інвестиційних товарів заміщає виробництво таких товарів у країні, то це приводить до зменшення інвестицій у виробництво такої продукції в країні, тому чисті інвестиції в такому випадку виражають згаданим співвідношенням.

Але у випадку, коли виробництво субститутів до товарів інвестиційного імпорту неможливе в країні, й без цього імпорту інвестиційних товарів виробництво певного виду продукції та експорт також неможливі, то чисті інвестиції у виробничу сферу в рівнянні (2.12) мають бути відображені не різницею, а сумою інвестицій та імпорту інвестиційних товарів $(I + Imp_{inv})$. Таким чином, постає питання про вплив імпорту інвестиційних товарів на загальні обсяги виробництва галузі й експорту продукції (за галузями) та відповідно, – на рівні країни.

Вважаємо, що наявність такого позитивного зв'язку дає підстави стверджувати, що країна введена у міжнародні виробничі мережі, а його кількісна економетрична оцінка дасть змогу виявити ступінь уведення галузей промисловості у ці мережі.

Отже, для ідентифікації такого зв'язку потрібно використовувати два функціональних вигляди:

$$GDP = k \cdot (I - Imp_{inv} + Exp_{inv} + Exp_{cons}); \quad (2.13)$$

$$GDP = k \cdot (I + Imp_{inv} + Exp_{inv} + Exp_{cons}). \quad (2.14)$$

Основна проблема щодо вибору функціонального зв'язку між цими індикаторами полягає в обґрунтуванні використання для економетричного аналізу рівняння (2.13) або (2.14) у кожному конкретному випадку.

Таким чином, можна стверджувати, що економетричному аналізу має передувати структурний аналіз виробничої галузевої економіки країни у

поєднанні з аналізом коефіцієнтів відкритості галузей промисловості країни стосовно світової економіки.

Необхідно відзначити, що аналіз структури економіки країни в цілому за видами економічної діяльності згідно зі загальноприйнятими міжнародними статистичними стандартами дає змогу порівнювати виробничі структури економік країн, що необхідно для вивчення та дослідження процесів, пов'язаних із уведенням країни у міжнародні виробничі мережі. Методологічні підходи до такого аналізу в Україні були розроблені в НДІ Держкомстату України під керівництвом доктора економічних наук Н. Парфенцевої [60].

Аналіз структури економіки країни за галузями виробництва (видами економічної діяльності) найдоцільніше здійснювати за наступною узагальненою схемою:

- аналіз даних, що характеризують кількість підприємств за видами економічної діяльності у країнах світу для визначення провідних для країни видів економічної діяльності;
- визначення факторів, що впливають на виробничу структуру країни; для визначення детермінант галузевої структури виробництва кожної країни, при проведенні цього етапу аналізу показники кількості підприємств треба доповнювати показниками чисельності зайнятих, вартості основних фондів за видами економічної діяльності, експорту й імпорту інвестиційних товарів та кінцевої продукції;
- аналіз вартісних показників, що відображають обсяги виробленої продукції та отриманий дохід підприємств країни для визначення факторів, які впливають на розвиток кожної галузі виробництва країни.

У результаті аналізу за такою схемою можна встановити рівень розвитку певних видів економічної діяльності в країні, визначити стан сфери послуг, що важливо для оцінки економічного розвитку країни. Зокрема, за даними міжнародних статистичних організацій, країну визнають

постіндустріальною, якщо обсяг її ВВП, виробленого у сфері послуг, перевищує 65%, а в деяких країнах досягає навіть 80–85% [3].

Порядок аналізу виробничої структури економіки країн можна проводити наступним чином:

- 1) визначення кількості підприємств, чисельності працівників на них, вартості основних фондів, обсягів реалізованої продукції, доходів підприємств за країнами;
- 2) визначення домінуючих видів економічної діяльності для кожної країни;
- 3) порівняння за різними показниками структур економік країн за видами економічної діяльності;
- 4) визначення питомої ваги різних видів економічної діяльності за різними показниками.

При таких дослідженнях використовують, як правило, методи статистичного аналізу: індексного та структурного, аналітичного, апріорного ранжування факторів, факторного, дисперсійного та регресійного аналізів.

Аналітичним методом визначають провідні для країни види економічної діяльності (галузі спеціалізації), порівнюють статистичні показники галузевої структури країн. Але встановити фактори, що впливають на фактичний стан структури економіки країни, і визначити конкретний вплив кожного з них нема змоги.

Методом апріорного ранжування встановлюють головні фактори або детермінанти поділу підприємств країни за видами економічної діяльності. За допомогою методу факторного аналізу з усієї сукупності чинників визначають найсуттєвіші, що сповна характеризують об'єкт дослідження. Цього досягають заміною первинних ознак (види економічної діяльності) на меншу кількість нормованих та ортогональних латентних ознак.

Методом дисперсійного аналізу, який є методом статистичного аналізу результатів спостережень, що залежать від різних одночасно діючих факторів, встановлюють закономірності, котрі впливають на формування

2.2. Ідентифікація галузевої специфіки процесів формування міжнародних виробничих мереж в Європі.

Нині у роботах, присвячених дослідженню міжнародних виробничих мереж, фахівці з міжнародної економіки використовують комплекс загальнонаукових та спеціальних методів вимірювання й оцінки економічних процесів і явищ із різних галузей економічних та суміжних наук.

Чільне місце займає системний підхід, ґрунтований на принципі етапності й дає змогу вивчати структуру міжнародних виробничих мереж за галузями світового господарства, їх внутрішні зв'язки й особливості міжнародної взаємодії. Таким чином, невіддільним від нього є метод систематизації, що має на меті виокремлення явищ, процесів і об'єктів за обґрунтованими критеріями сукупно (відповідно до мети), й котрі певною мірою подібні між собою. Тобто, ми говоримо про специфіку застосування таких прийомів аналізу, як: класифікація, типологія, концентрація і т. п.

Протягом останніх років великої популярності у дослідженні особливостей процесів: економічного розвитку країн, міжнародної виробничої взаємодії, міжнародної торгівлі і т. п., серед провідних науковців [79, 33] набули методи економіко-географічного дослідження. Визнанням адекватності та ефективності використання цих методів є звіт Світового банку [29], що повністю відображає ефективність та результативність таких досліджень на глобальному рівні.

У фаховій літературі [141, 142, 143, 147] згадані методи відображені у такій системі:

- *регіональний метод* (дослідження шляхів формування і розвитку світової економіки за країнами та регіональними групами країн, дослідження розвитку і розміщення міжнародного виробництва за країнами й регіонами світу);
- *галузевий метод* (дослідження шляхів і особливостей формування та функціонування галузей світової економіки в географічному аспекті);

вивчення розвитку і розміщення міжнародного виробництва за галузями світового господарства);

- *місцевий метод* (дослідження шляхів і особливостей формування й розвитку виробництва тих чи інших континенту, регіону, країни, міста – території економічної діяльності; дослідження розвитку та розміщення міжнародного виробництва за його первинними осередками – “глобальні міста” в трактуванні Кругмана).

Вдале застосування таких методів у дослідженні міжнародної економічної діяльності та розподілу економічної активності у масштабах світового господарства продемонстрували П. Кругман та С. Сассен [201].

Методи економіко-математичного моделювання (моделювання територіальних пропорцій розвитку економіки регіону; моделювання за галузями господарства регіону; моделювання формування міжнародних господарських комплексів. Із цими методами (як і з методом систематизації) тісно пов’язані *методи багатовимірного статистичного аналізу*. У 1990-х рр. було опубліковано багато робіт, присвячених методам опрацювання статистичних даних, адекватності їх застосування у дослідженнях на рівні світового господарства [2, 21, 31, 32].

Нині найпоширенішими спеціальними методами аналізу багатовимірної статистичної інформації у дослідженнях особливостей формування міжнародних виробничих зв’язків є факторний і кластерний аналізи, суть яких (у першому наближенні) полягає у переході до меншої кількості латентних (прихованих) змінних, що є статистичним відображенням певних чинників процесу формування міжнародних виробничих мереж, та в класифікації об’єктів (у нашому випадку країн ЄС-22) за цими чинниками.

Для підтвердження обґрунтованості й адекватності нашого аналізу необхідно ще раз наголосити, що одним із перших видів статистичних моделей, яку донині використовують у регіональних дослідженнях на всіх рівнях, була модель т. зв. економічної бази. Цю модель сформував у 1930-тих

рр. американський учений Г. Хойт [241] (див. п. 2.1), і вона була використана за 40 років у більш як ста науково-прикладних дослідженнях відмінностей галузевої структури регіонів США і країн світу.

Визначальною особливістю моделей економічної бази є те, що вони порівняно прості як за теоретичним обґрунтуванням, так і за практичним застосуванням у економічних дослідженнях. Для їх побудови необхідні тільки показники економічної активності (переважно показники зайнятості) щонайменше за два періоди. Аналіз економічної бази є спрощеним методом прогнозування регіонального економічного зростання в межах світової економіки, при цьому використовують спрощену теорію зростання, а потреби в статистичній інформації мінімальні й відпадає проблема вимірності показників при міжнародних зіставленнях. Отримані результати зводяться лише до прогнозування розвитку базисного й обслуговуючого секторів.

Необхідно зауважити, що у дослідженнях соціально-економічного розвитку країн нині широко використовують метод головних кластерів і метод порядкової класифікації об'єктів аналізу [77].

Враховуючи думку академіка РАН Н. Некрасова [54] про те, що основою регіональних економіко-математичних моделей є оцінка різних варіантів ефективного формування регіону певного територіального рівня відповідно до оптимальних економічних пропорцій виробництва на певній території у конкретному періоді, ми вважаємо, що в основу нашого аналізу треба покласти наступні положення:

- процес формування міжнародних виробничих мереж треба аналізувати через економічні аспекти кожної з країн ЄС та України у системі “ЄС–Україна” як системи, що є об'єктом дослідження;
- територіальні пропорції виробництва “ЄС–Україна” та їх трансформації за галузевими показниками є базисом варіантної оцінки перспективного розміщення підприємств і оптимального формування міжнародних виробничих мереж.

Свій аналіз ми обмежуємо сімома галузями переробної промисловості, що характерні швидкими темпами формування міжнародних виробничих мереж і за КВЕД України (за NACE, Rev. 1.1-2002) ДК 009:2005: легка промисловість, обробка деревини та виготовлення виробів із деревини, крім меблів; хімічне виробництво; металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів; виробництво гумових і пластмасових виробів; виробництво електричного, електронного й оптичного устаткування; виробництво машин та устаткування з виробництвом транспортних засобів і устаткування.

Зокрема ми розрахували структурні показники d_i кожної з країн “ЄС+Україна” за підходом, описаним в 2.1. Тобто d_i як частки ознаки кожної країни за галузями у загальному значенні показника за: кількістю підприємств; кількістю зайнятих; за імпортом проміжної продукції (інвестиційних товарів); загальним імпортом, експортом проміжної продукції, експортом готової продукції та обсягами виробництва галузей (див. табл. А.1–А.7. дод. А.).

Розраховані абсолютні лінійні та відносні структурні трансформації з постійною базою (1995р.) та зі змінною базою (2000, 2007 рр.) за кожною галуззю промисловості та країнами дали змогу структурувати виробничий простір досліджуваного регіону за ознаками виробничої структури, характерної для країн-учасників міжнародних виробничих мереж.

Зокрема, зіставлення структурних часток країн “ЄС+Україна” за кількістю підприємств у галузі виробництва машин і устаткування 1995–2007 рр. показує, що на фоні загального зменшення кількості таких підприємств у досліджуваному регіоні в 2007 р. лише Франція, Великобританія і Бельгія збільшили кількість підприємств цієї галузі промисловості (див. рис. 2.2).

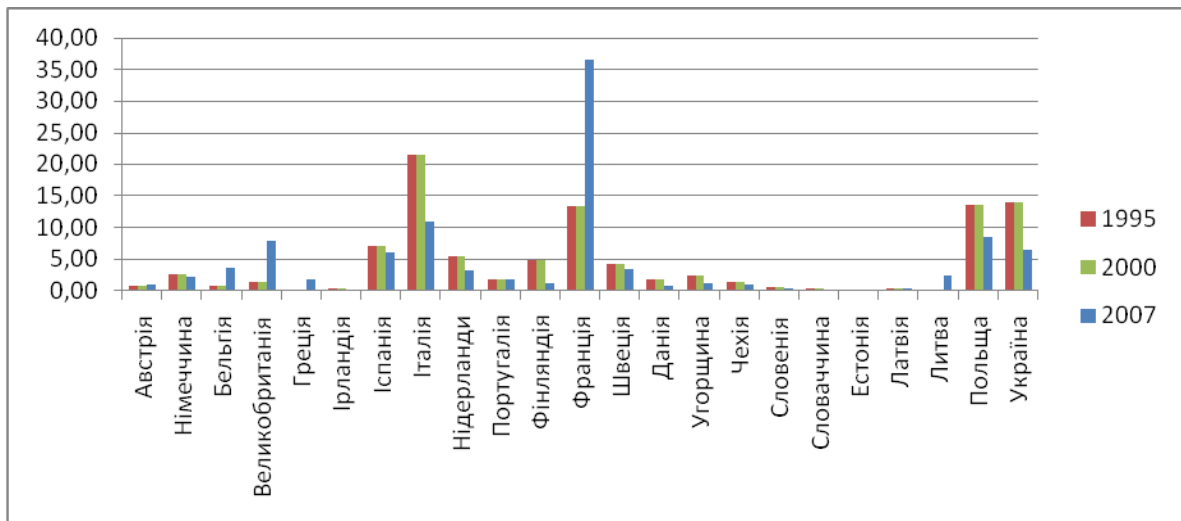

Рис. 2.2. Структурний показник d_i (частка) країн за ознакою кількості підприємств у галузі виробництва машин та устаткування

Джерело: побудувала автор

При цьому в абсолютному вимірі Франція мала найбільшу позитивну абсолютну трансформацію (рис. 2.2). Щодо темпів зменшення кількості підприємств цієї галузі промисловості за лінійними абсолютними трансформаціями з постійною і ланцюговою базою та відносними трансформаціями (див. рис. 2, 3, 4, 5 дод. А1, табл.1 дод. А1), то в регіоні чітко простежується наявність груп країн із швидкими і великими за абсолютною величиною змінами кількості підприємств згаданої галузі. При цьому в Україні даний показник у 2007 році перебував на рівні, вищому від середнього.

У галузі хімічного виробництва кількість підприємств у 2007 р. порівняно з 1995 р. збільшилася в Італії на фоні загального зменшення цього показника в досліджуваному регіоні (див. рис. 6 дод. А1). А в Україні цей показник перебував на рівні 2000 р. Динаміка трансформацій за згаданим показником відмінна від аналогічного показника, і найвищі темпи збільшення характерні для Португалії (див. табл. 2 дод. А 1, рис. 7, 8, 9, 10 дод. А1).

У легкій промисловості лідерство за кількістю підприємств у регіоні в 2007 р. належало Італії; при цьому швидко зростала кількість підприємств

легкої промисловості в Греції, Іспанії, Франції на фоні незначного зменшення відповідних підприємств (див. рис. 11 дод. А1). Але хочемо зауважити, що темпи трансформацій (див. табл. 3, рис. 12, 13, 14, 15 дод. А) та їх напрям дають змогу стверджувати, що в досліджуваному метареґіоні є кілька груп країн, що мають свої особливості діяльності підприємств легкої промисловості.

Щодо кількості підприємств з виробництва гумових і пластмасових виробів (див. рис. 2.3), то у 2007 р. цей показник збільшився в Італії, Великобританії, Україні, Чехії, Угорщині та Франції. За швидкістю зміни цієї ознаки лідерство належить Греції і Латвії (див. рис. 17, 18, 19, 20, табл. 4 дод. А1).

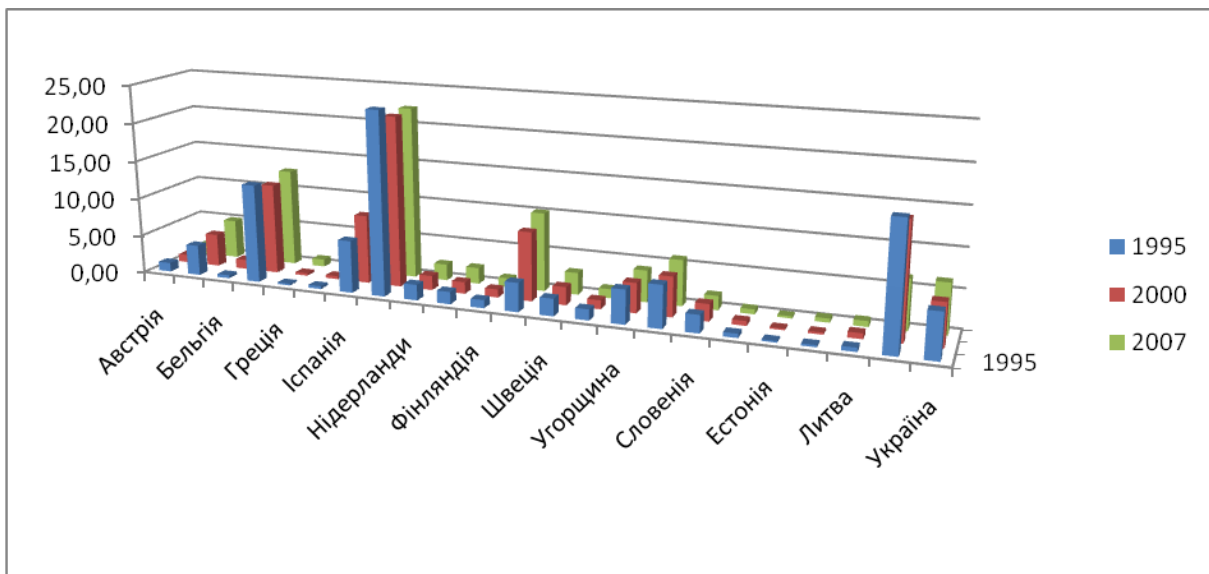

Рис. 2.3. Структурний показник d_i (частка) країн за ознакою кількості підприємств по виробництву гумових і пластмасових виробів

Джерело: побудувала автор

Кількість підприємств з виробництва деревини та виготовлення виробів із деревини, крім меблів, збільшилась у 2007 р. в Греції, для якої характерні й найвищі темпи (див. рис. 21 дод.).

Щодо металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів, то за структурним показником частки кількості підприємств кожної країни у досліджуваному регіоні найвищі темпи спостерігаються у Греції за великих позитивних абсолютних трансформацій

у Франції, Бельгії і негативних абсолютних трансформацій у Італії та Чехії (див. рис. 26, 27, 28 дод. А1), що може свідчити про зменшення виробництва даного виду продукції.

Стосовно виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування, то загалом у регіоні відбулося зменшення, крім Греції, Польщі та Франції у 2007 р. порівняно з 1995 р., а темпи (див. рис. 31 дод. А1) зміни даного показника були також майже однаковими для всіх країн, окрім Бельгії, Франції і Греції.

Таким чином за ознакою кількості підприємств за видами промислової діяльності виділено групи країн, які можна назвати свого роду «ядрами» економічної активності за цим критерієм по кожній з галузей. Так, у галузі виробництва машин та устаткування за абсолютними та відносними трансформаціями виокремлюються Франція, Великобританія, Бельгія; у хімічному виробництві – Італія, Португалія; у легкій промисловості – Італія, Греція, Іспанія, Франція; у виробництві гумових та пластикових виробів – Італія, Франція, Великобританія, Україна, Чехія, Угорщина; по виробництву деревини та виробів з дерева – Греція; у металургійному виробництві – Греція, Франція, Бельгія.

За показником частки зайнятих у кожній галузі країни регіону ми розрахували структурні показники та лінійні абсолютні й відносні трансформації (див. табл. 7 дод. А2). Встановлено, що у галузі виробництва машин та устаткування з виробництвом транспортних засобів і устаткування найбільшу частку в 2007 р. порівняно з іншими країнами мала Німеччина, Італія та Португалія. Згадані країни забезпечили найбільші абсолютні позитивні зміни і відповідно темпи, а найвищих темпів збільшення зайнятості у виробництві машин та устаткування досягла Португалія (див. рис. 36, 37, 38 дод. А2).

Щодо хімічного виробництва, то найбільші структурні частки за зайнятістю у цій галузі мали Нідерланди, за ними – Португалія та Італія. Варто звернути увагу на феномен значного скорочення (див. рис. 2.4), що

може свідчити, на нашу думку, про винесення проміжних ланок виробництва, які потребують багато робочої сили, за межі країни. При цьому Німеччина має найбільші лінійні абсолютні трансформації (див. рис. 42, 43 A2) порівняно з 2000 та 1995 роками. Нідерланди – найбільші позитивні у 2007 році. При цьому найвищі темпи трансформації згаданого показника (див. рис. 44, 45 дод. A2) були у Латвії.

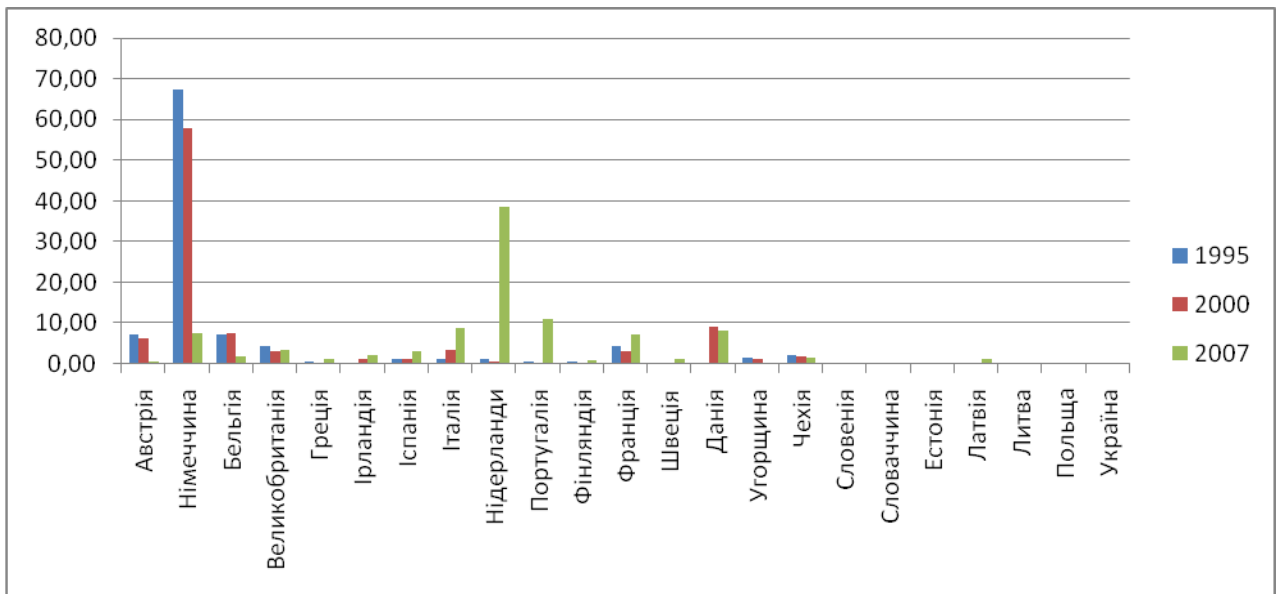

Рис. 2.4. Структурний показник ді (частка) країн за ознакою кількості зайнятих хімічного виробництва

Джерело: побудувала автор

Щодо легкої промисловості ми розрахували структурні показники та лінійні абсолютні й відносні трансформації (див. табл. 9 дод. A2). Найвищі структурні частки у 2007 р. мали Польща, Чехія, Італія, до речі, за кількістю підприємств Італія займала теж перше місце (як було описано вище). Це може свідчити про нарощення виробництва продукції згаданої галузі. Щодо величини лінійних абсолютних трансформацій, то протягом 1995–2007 рр. найбільші позитивні трансформації характерні для Чехії, Польщі, Португалії та Італії. Негативні – для Німеччини, Великобританії та Франції. Враховуючи загальноновизнаний факт, що легка промисловість є працемісткою, дана тенденція у трансформаціях за структурним показником за кількістю зайнятих свідчить про перенесення працемістких ланок виробничого

ланцюга з вищеназваних країн у Чехію, Польщу та Італію (див. рис. 46, 47, 48, 49, 50 дод. А2).

Стосовно виробництва гумових і пластмасових виробів, то найбільше значення даного показника у Португалії, Італії, Франції. Найпомітніше він зріс у Португалії, а зменшивсь у Великобританії, Німеччині у 2007 р., що свідчить про переорієнтації (див. рис. 51 дод. А2, табл. 10 дод.). При цьому найшвидші темпи зміни були у Португалії (див. рис. 54, 55 дод. А2).

Щодо обробки деревини та виготовлення виробів із деревини, крім меблів, за структурним показником (рис. 2.5) в даному метарегіоні спостерігалось значне лідерство Литви у 2007 р. проти лідерства Словенії в 2000 р. Відзначимо, що у 2007 р. Словенія перебувала на останньому місці серед країн. Значне зменшення структурного показника зайнятості у 2007 р. спостерігалось поряд зі Словенією у Великобританії, Італії, Латвії і Франції (див. рис. 57, 58 дод. А2.). При цьому темпи трансформацій були найвищими у Португалії, Словенії і Литві (див. рис. 59, 60 дод. А2).

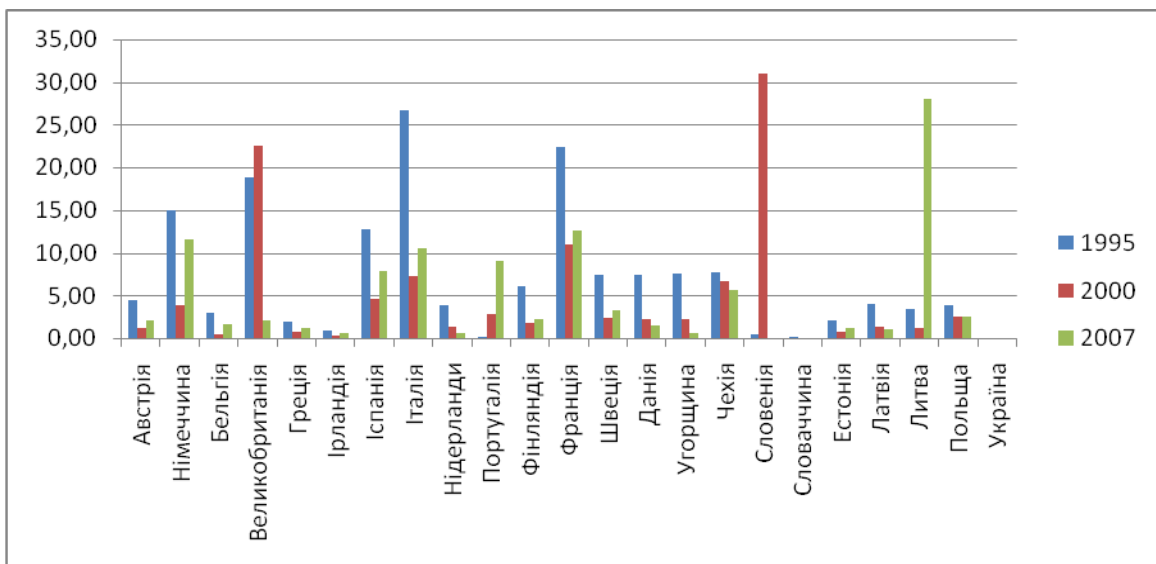

Рис. 2.5. Структурний показник ді (частка) країн за ознакою кількості зайнятих обробки деревини та виробництва виробів із деревини, крім меблів

Джерело: побудувала автор

У галузі металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів за структурним показником зайнятих у 2007 р. лідерство належало Німеччині, Італії, Португалії, Франції, які за цим показником

сформували т. з. «ядро». У Німеччині та Франції у 2007 р. порівняно з 1995 р. згаданий показник зменшивсь, а у всіх інших країнах-лідерах – зріс (див. рис. 2.5) та (рис. 62, 63 дод. А2). Кількість зайнятих у виробництві окресленої галузі найбільше зменшилась у Великобританії та Німеччині, а найбільше – в Португалії, де темпи були найвищими (див. рис. 64, 65 дод. А2).

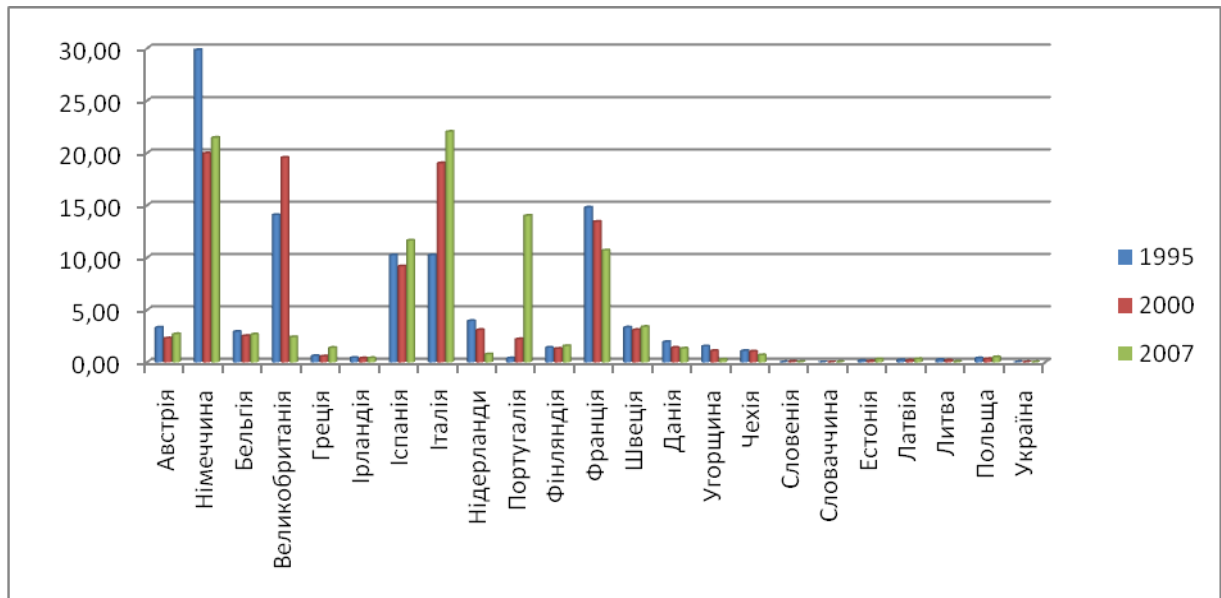

Рис. 2.6. Структурний показник ді (частка) країн за ознакою кількості зайнятих металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів

Джерело: побудувала автор

У виробництві електричного, електронного та оптичного устаткування структурний показник кількості зайнятих був найвищим у Німеччині, високим – у Італії, на середньому рівні – в Португалії, Іспанії (див. рис. 66 дод. А2). Для згаданих країн характерні найбільші лінійні трансформації (див. рис. 67, 68 дод. А2), а найбільшими темпи трансформації були у 2007 р. (див. рис. 69, 70 дод. А2).

Отже, за ознакою кількості зайнятих за видами промислової діяльності виділено групи країн, які як і в попередньому випадку можна назвати свого роду «ядрами» економічної активності за цим критерієм по галузях. Так, у галузі виробництва машин та устаткування за абсолютними та відносними трансформаціями виокремлюються Німеччина, Італія, Португалія; у хімічному виробництві – Нідерланди, Німеччина, Італія,

Португалія; у легкій промисловості – Португалія, Італія, Польща, Чехія; у виробництві гумових та пластикових виробів – Португалія, Італія, Франція; по виробництву деревини та виробів з дерева – Литва, Португалія, Словенія; у металургійному виробництві – Німеччина, Італія, Португалія, Франція.

За показником частки імпорту проміжної продукції у кожній галузі країн регіону ми розрахували структурні показники та лінійні абсолютні й відносні трансформації (див. табл. 14 дод. А3). Встановлено, що у галузі виробництва машин та устаткування з виробництвом транспортних засобів і устаткування (див. рис. 2.7.) та (рис. 71 дод. А3) найвищий рівень проміжного імпорту в регіоні у 2007 р. спостерігавсь у Бельгії, Ірландії, Фінляндії, Греції, Німеччині, Нідерландах на фоні загального значного зростання імпорту проміжної продукції в усіх країнах. На нашу думку, такі факти свідчать про значне збільшення обсягів внутріфірмової торгівлі та інтенсивне формування міжнародних виробничих зв'язків. При цьому темпи збільшення структурних часток за показником імпорту проміжної продукції є однакові майже для всіх країн за винятком Бельгії, Ірландії, Нідерландів, Португалії та Фінляндії (див. рис. 74, 75 дод. А3).

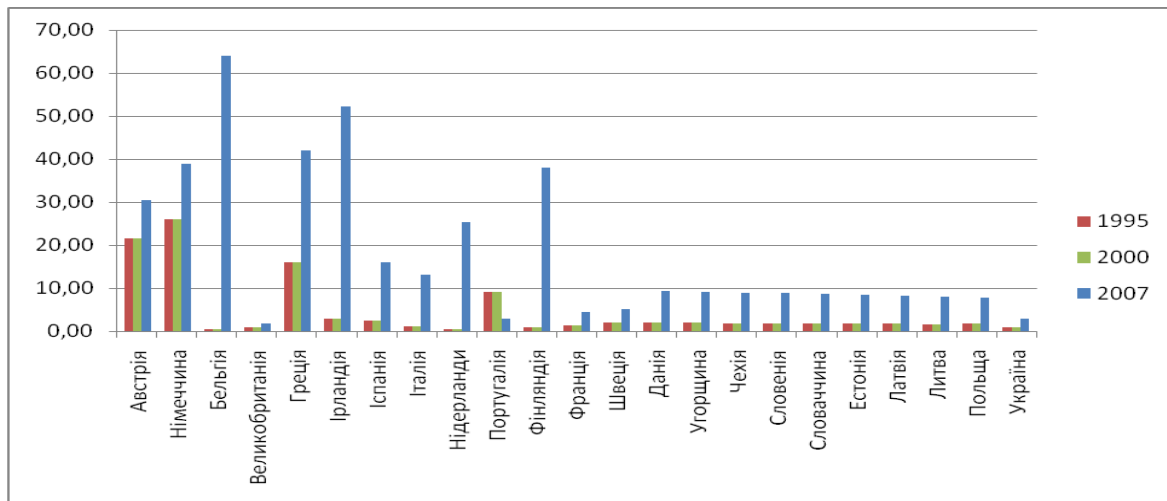

Рис. 2.7. Структурний показник ді. (частка) країн за ознакою імпорту проміжної продукції виробництва машин та устаткування з виробництвом транспортних засобів і устаткування

Джерело: побудувала автор

У хімічному виробництві найбільше значення досліджуваного показника у 2007 р. було в Іспанії, Італії, Греції, Нідерландах, Фінляндії на

фоні загального помірного зростання, за винятком названих вище країн, які нарощували імпорту проміжної продукції у цю галузь (див. рис. 76-80 дод. А3, табл. 15 дод. А3). Щодо легкої промисловості, то найвищу частку структурного показника імпорту проміжної продукції мали Фінляндія, Нідерланди, Греція та Бельгія на фоні загального помірного зростання імпорту проміжної продукції в галузі (див. рис. 81-83 дод. А3). Темпи приросту згаданого показника були різними для різних груп країн регіону див. рис. 84, 85 дод. А3). У виробництві гумових та пластмасових виробів найвищу частку протягом 1995–2007 рр. мали Німеччина, Бельгія (з 2000 р.), Греція, Нідерланди (2000), Фінляндія (2000) на фоні повільного зростання проміжного імпорту загалом у регіоні. При цьому в Португалії цей показник найменший протягом 1995–2007 рр. (див. рис. 86–88 дод. А3). Стосовно обробки деревини та виготовлення виробів із деревини, крім меблів, то найвища частка у 2000 і 2007 рр. була у Бельгії, Греції, Іспанії, Італії, Нідерландах та Фінляндії на фоні помірного зростання цього показника у кожній із країн згаданого регіону (див. рис. 2.7). Найбільші позитивні лінійні абсолютні трансформації (див. рис. 91–93) характерні для Бельгії, Іспанії, Фінляндії.

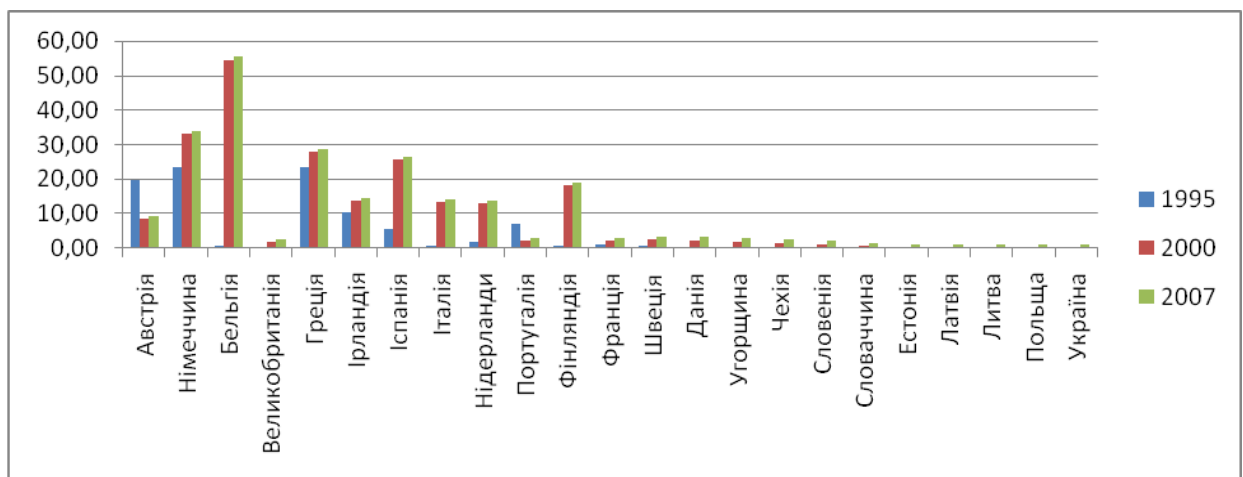

Рис. 2.8. Структурний показник ді (частка) країн за ознакою імпорту проміжної продукції обробки деревини та виготовлення виробів із деревини, крім меблів

Джерело: побудувала автор

У металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів найбільшу частку в 2000–2007 рр. мала Бельгія, проти незначної частки у 1995 р. (рис. 2.9). Протягом згаданих років великі частки були у Німеччини та Іспанії. Середні значення у регіоні спостерігались у Греції, Ірландії та Італії на фоні загальної однорідності інших країн. Найсуттєвіші темпи трансформації були в Бельгії та Великобританії (див. рис. 99, 100 дод. А3).

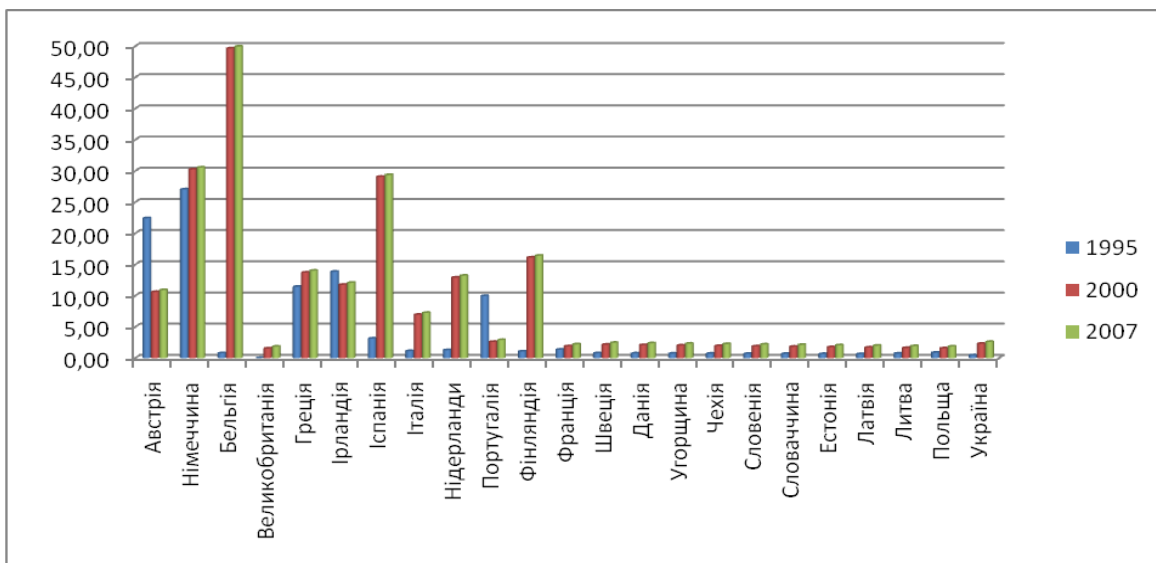

Рис. 2.9. Структурний показник ді (частка) країн за ознакою імпорту проміжної продукції металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів

Джерело: побудувала автор

У виробництві електричного, електронного та оптичного устаткування найбільшу частку протягом 1995–2007 рр. мали Німеччина та Бельгія (2000–2007 рр.), на фоні середнього показника в Ірландії, Іспанії, Італії, Нідерландах, Португалії, Фінляндії та помірного показника інших країн (див. рис. 101 дод. А3). Найбільші лінійні абсолютні трансформації (див. рис. 102, 103 дод. А3) спостерігались у Бельгії, а негативні – в Австрії, Греції, Португалії та Польщі. А найсуттєвіші темпи трансформації (див. рис. 104, 105 дод. А3) були у Бельгії та Великобританії.

Зокрема, зіставлення структурних часток країн “ЄС+Україна” за загальним імпортом у виробництві машин і устаткування протягом 1995–2007 рр. показує, що на фоні загального збільшення імпорту в

досліджуваному метарегіоні у 2007 р. лише Чехія, Естонія, Латвія, Литва, Словенія та Бельгія розширили цю галузь промисловості, та й то ненабагато (див. рис. 2.9).

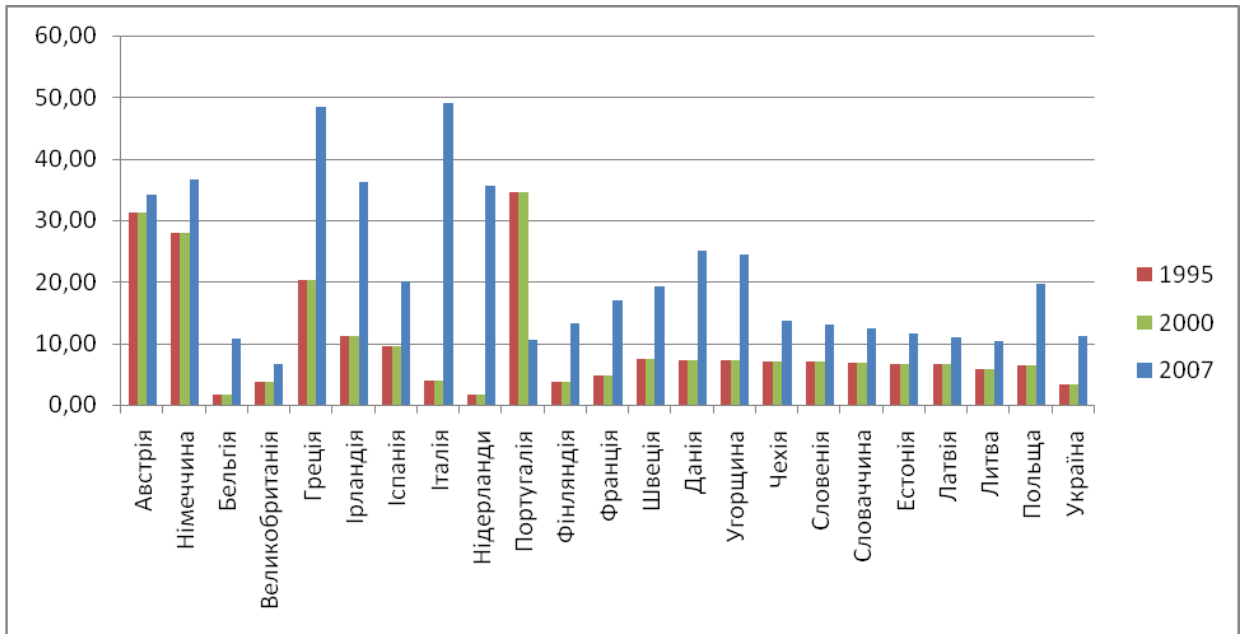

Рис. 2.10. Структурний показник d_i (частка) країн за ознакою загального імпорту продукції виробництва машин та устаткування

Джерело: побудувала автор

При цьому в абсолютному вимірі Італія мала найбільшу позитивну абсолютну трансформацію (рис. 2.9). Щодо темпів зменшення загального імпорту цієї галузі промисловості за лінійними абсолютними трансформаціями з постійною і ланцюговою базою та відносними трансформаціями (див. рис. 107–110 дод. А4, табл. 21 дод. А4), то в чітко простежується наявність груп країн із швидкими і великими за абсолютною величиною змінами імпорту згаданої галузі. При цьому за даним показником у 2007 р. Україна перебувала на середньому рівні.

У галузі хімічного виробництва кількість підприємств у 2007 р. порівняно з 1995 р. зменшилася в Італії, Ірландії, Греції, Австрії на фоні загального збільшення цього показника в досліджуваному регіоні (див. рис. 111, 112, 113 дод. А4). А в Україні згаданий показник був низьким. Динаміка трансформацій за цим показником відмінна від аналогічного показника, і

найвищі темпи збільшення характерні для Бельгії, Швеції та Нідерландів (рис. 114, 115 дод. А4).

У легкій промисловості лідерство за загальним імпортом у регіоні в 2007 р. належало Бельгії. Швидкі темпи зростання кількості підприємств легкої промисловості спостерігалися в Іспанії, Нідерландах, Фінляндії на фоні незначного зменшення відповідного імпорту (див. рис. 116 дод. А4). Але хочемо зауважити, що темпи трансформацій (див. табл. 23, рис. 119, 120 дод.) та їх напрям дають змогу стверджувати, що в досліджуваному метарегіоні є кілька груп країн, що мають певні особливості в діяльності підприємств легкої промисловості.

Щодо виробництва гумових і пластмасових виробів за структурним показником галузей країн за загальним імпортом (див. рис. 121 дод. А4), то у 2007 р. цей показник збільшивсь однорідно в усіх країнах регіону.

У галузі обробки деревини та виготовлення виробів із деревини, крім меблів згаданий показник за імпортом загальним зріс у 2007 р. в Німеччині, Словенія, Естонії; найвищі темпи спостерігались в Ірландії та Іспанії (див. рис. 126–128 дод. А4). Стосовно металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів, то за структурним показником частки загального імпорту кожної країни у досліджуваному регіоні найвищі темпи спостерігали в Ірландії та Нідерландах за негативних абсолютних трансформаціях у Швеції, Данії і Греції (див. рис. 131–133 дод. А4).

У виробництві електричного, електронного та оптичного устаткування загалом у регіоні відбулося зменшення, крім Греції, Великобританії та Франції порівняно з 1995 р.; щодо темпів (див. рис. 139, 140 дод. А4) зміни даного показника, то вони були також майже однаковими для всіх країн, окрім Великобританії, Греції та Литви.

Зокрема, зіставлення структурних часток країн “ЄС-22+Україна” за загальним експортом у виробництві машин і устаткування з виробництвом транспортних засобів та устаткування протягом 1995–2007 рр. показує, що на фоні загального зменшення експорту в досліджуваному метарегіоні у 2007 р.

Швеція, Португалія та Греція зберігали лідерство щодо збільшення цієї галузі промисловості (див. рис. 146–148 дод. А5). При цьому в абсолютному вимірі Швеція та Португалія мали найбільшу позитивну абсолютну трансформацію. Щодо темпів зменшення загального імпорту цієї галузі промисловості за лінійними абсолютними трансформаціями з постійною і ланцюговою базою та відносними трансформаціями (див. рис 146–148 дод. А5, табл. 29 дод. А5), то в метарегіоні чітко простежувалася наявність групи країн із швидкими і великими за абсолютною величиною змінами експорту згаданої галузі; це, зокрема, Чехія, Словенія, Словаччина, Латвія, Литва, Естонія та Польща. А в Україні даний показник у 2007 році знаходиться на середньому рівні.

У хімічному виробництві кількість підприємств у 2007 р. порівняно з 1995 р. зменшилася в Ірландії, Греції, Австрії на фоні загального збільшення цього показника в досліджуваному регіоні (див. рис. 2.11) та (рис. 151, 152, 153 дод. А5). В Україні цей показник перебував на низькому рівні. Динаміка трансформацій за цим показником відмінна від аналогічного показника, і найвищі темпи збільшення характерні для Бельгії, Швеції та Нідерландів (рис. 154, 155 дод. А5).

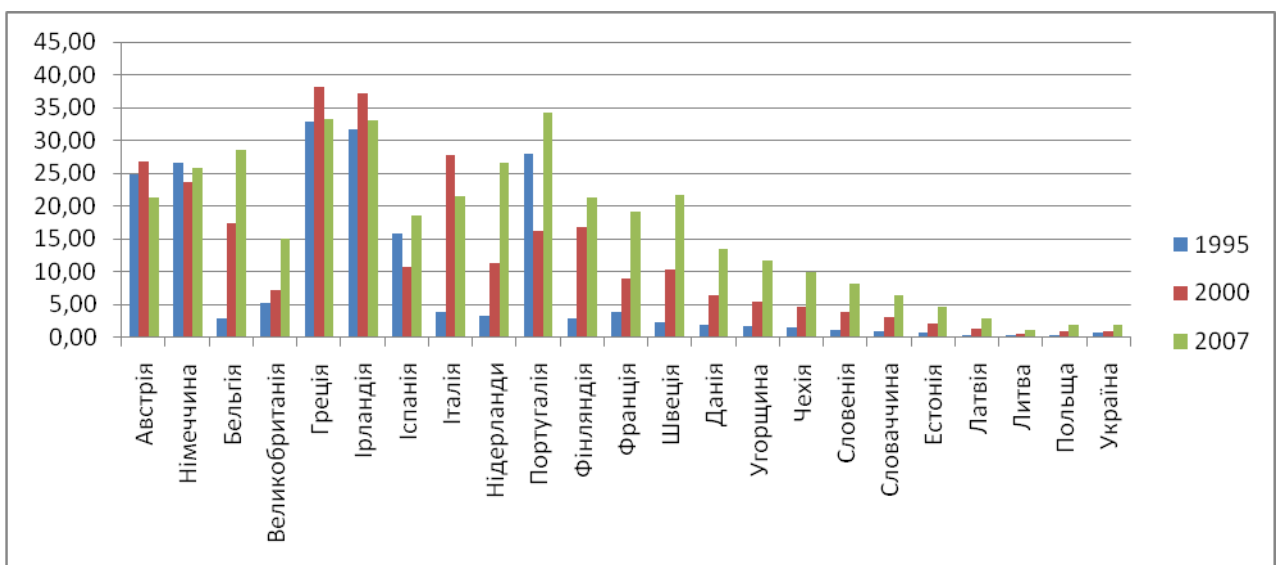

Рис. 2.11. Структурний показник ді (частка) країн за ознакою загального експорту продукції хімічного виробництва

Джерело: побудувала автор

У легкій промисловості лідерство за загальним експортом у регіоні в 2007 р. належало Німеччині та Ірландії. Але хочемо зауважити, що темпи трансформацій (див. табл. 31, рис. 156–158 дод. А5) та їх напрям дають змогу стверджувати, що в досліджуваному метарегіоні спостерігається неоднозначна ситуація з лідерством Ірландії, Іспанії та Естонії.

Щодо виробництва гумових і пластмасових виробів за структурним показником галузей країн за загальним експортом (див. рис. 161 дод. А5), то у 2007 р. цей показник збільшився однорідно в усіх країнах регіону. Темпи відносних трансформацій теж свідчать про стабільну однорідність в регіоні (див. рис. 164, 165 дод. А 5).

Стосовно виробництва обробки деревини та виготовлення виробів з деревини, крім меблів, то згаданий показник за експортом загальним збільшивсь у 2007 р в Ірландії та Іспанії, а найвищі темпи спостерігалися в Німеччині (у 2007 р.), Ірландії та Іспанії (у 2000 р. порівняно з 2007 р.). Зменшились абсолютні лінійні трансформації у Польщі, Швеції і Данії в 2007 р. (див. рис. 169, 170 дод. А5).

У металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів за структурним показником частки загального експорту кожної країни у досліджуваному регіоні найвищі темпи були в Австрії, Ірландії та Нідерландах за негативних абсолютних трансформацій у Греції, Португалії та Франції (див. рис. 171-173 дод. А5, табл. 34 дод.).

Щодо виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування, то загалом у регіоні відбулося зменшення, крім Великобританії та Литви у 2007 р. порівняно з 1995 р. Темпи (див. рис. 2.12) та (рис. 176–178 дод. А5) зміни даного показника були також майже однаковими для всіх країн, окрім Великобританії та Греції (див. рис. 179, 180 дод. А5).

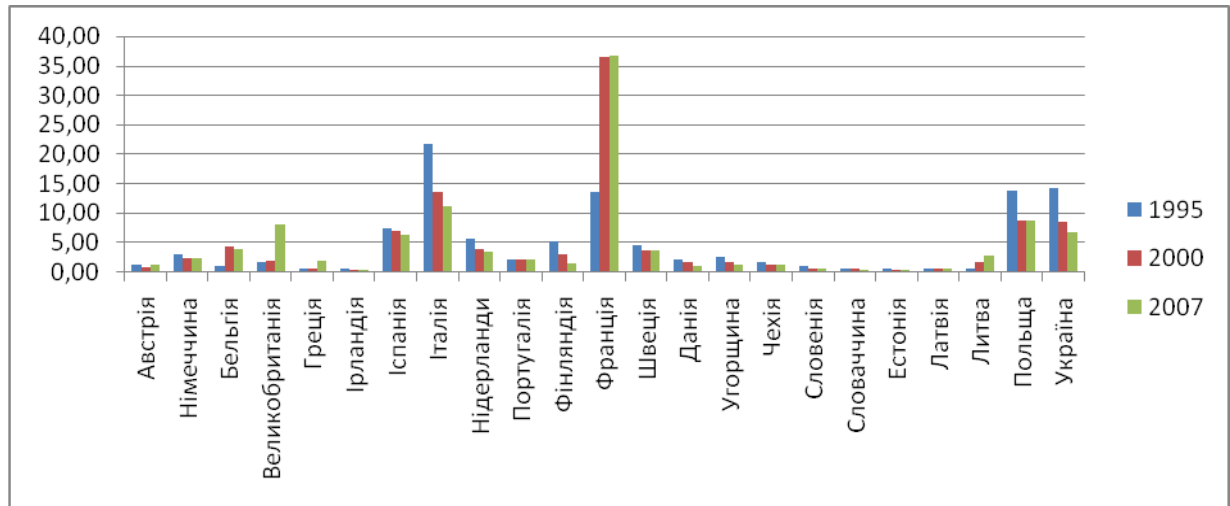

Рис. 2.12. Структурний показник d_i (частка) країн за ознакою загального експорту продукції виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування

Джерело: побудувала автор

Зіставлення структурних часток країн “ЄС+Україна” за випуском продукції у виробництві машин і устаткування з виробництвом транспортних засобів та устаткування протягом 1995–2007 рр. показує, що у досліджуваному метареґіоні в 2007 р. Німеччина, Португалія та Греція зберігають лідерство щодо збільшення цієї галузі промисловості (див. рис. 246–248 дод. А8). У абсолютному вимірі Німеччина та Португалія мали найбільшу позитивну абсолютну трансформацію (рис. 2.2). Щодо темпів зменшення випуску продукції цієї галузі промисловості за лінійними абсолютними трансформаціями з постійною і ланцюговою базою та відносними трансформаціями (див. рис. 249, 250 дод. А8, табл. 49 дод. А8), то в метареґіоні виділяється Бельгія зі швидкими і значними за абсолютною величиною змінами випуску згаданої галузі. А в Україні даний показник у 2007 році перебував на рівні нижче середнього.

У хімічному виробництві випуск продукції в 2007 р. порівняно з 1995 р. збільшився в Ірландії, Греції, Португалії, Італії, Бельгії, Німеччині (див. рис. 2.12). В Україні цей показник був низьким. Динаміка відносних трансформацій за згаданим показником відображає найвищі темпи збільшення в Бельгії, Великобританії та Італії (рис. 254, 255 дод. А5).

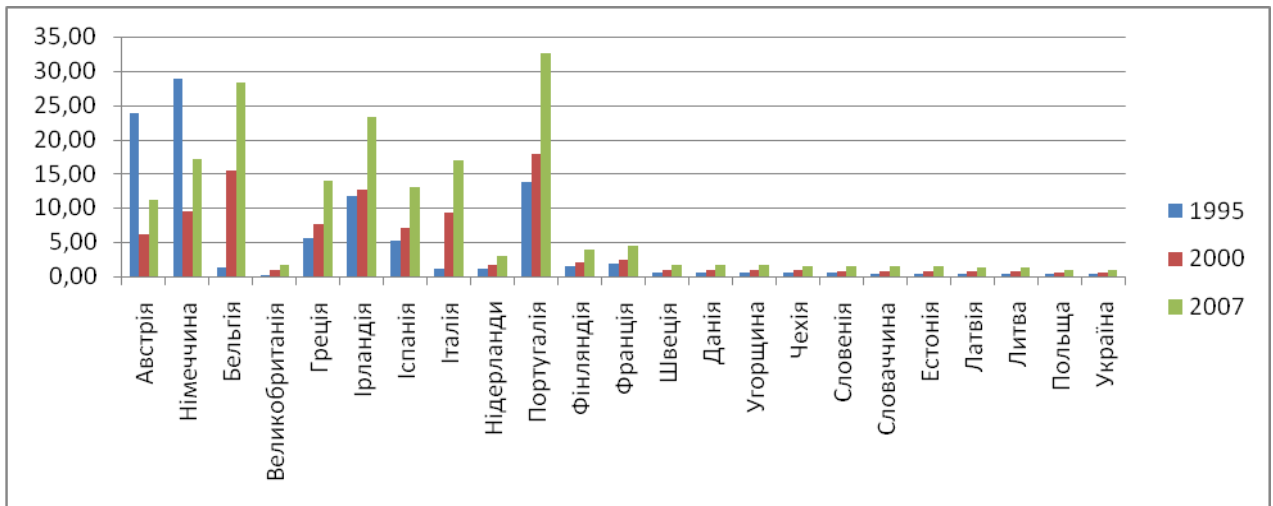

Рис. 2.13. Структурний показник ді (частка) країн за ознакою випуску продукції хімічного виробництва

Джерело: побудувала автор

У легкій промисловості лідерство за випуском продукції у регіоні у 2007 р. належало Бельгії та Італії на фоні загального стабільного зменшення. Але хочемо зауважити, що темпи трансформацій (див. табл. 51, рис. 256–258 дод. А8). При цьому відносні трансформації дають нам змогу виділити групу країн зі швидкими темпами приросту, – це Угорщина, Латвія, Литва, Словенія, Словаччина, в Україні теж спостерігається приріст (див. рис. 2.14) та (рис. 259 дод. А8).

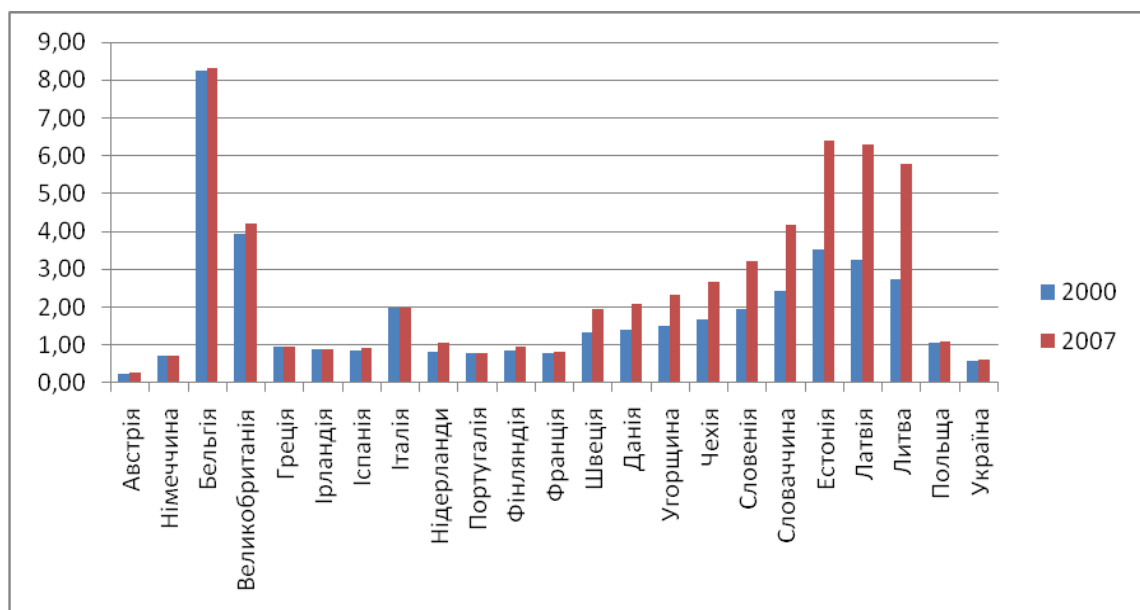

Рис. 2.14. Відносні трансформації за постійною базою 1995р. (частки) країн за ознакою випуску продукції легкої промисловості

Джерело: побудувала автор

Щодо виробництва гумових і пластмасових виробів за структурним показником галузей країн за випуском продукції (див. рис. 261 дод. А8, табл. 52 дод.), то у 2007 р. цей показник збільшивсь однорідно в усіх країнах регіону. Темпи відносних трансформацій свідчать, що лише Бельгія та Італія зберігають лідерство у даній галузі (див. рис. 264, 265 дод. А8).

У виробництві деревини та виготовлення виробів із деревини, крім меблів на фоні загального збільшення згаданого показника за випуском продукції у 2007 р. в Австрії та Німеччині він зменшився (див. рис. 266 дод. А8); найвищі темпи були в Ірландії та Португалії. Темпи відносних трансформацій спостерігали практично в усьому регіоні, а найвищі темпи – в Литві, Латвії, Естонії, Україні (див. рис. 269, 270 дод. А8).

Щодо металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів за структурним показником частки випуску продукції кожної країни у досліджуваному регіоні, то найвищі темпи були у Німеччині, Бельгії, Ірландії, Італії, Португалії. При цьому відносні трансформації свідчать про найшвидші темпи у Бельгії та Італії (див. рис. 271–273 дод. А8, табл. 54 дод.).

За галузями виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування загалом у регіоні відбулося стабільне збільшення, з лідируючими позиціями при цьому Бельгії та Німеччині (див. рис. 276–278 А8). Порівняльні трансформації зміни даного показника свідчать про найшвидші темпи Великобританії, Польщі та України (див. рис. 2.15) та (рис. 280 дод. А8).

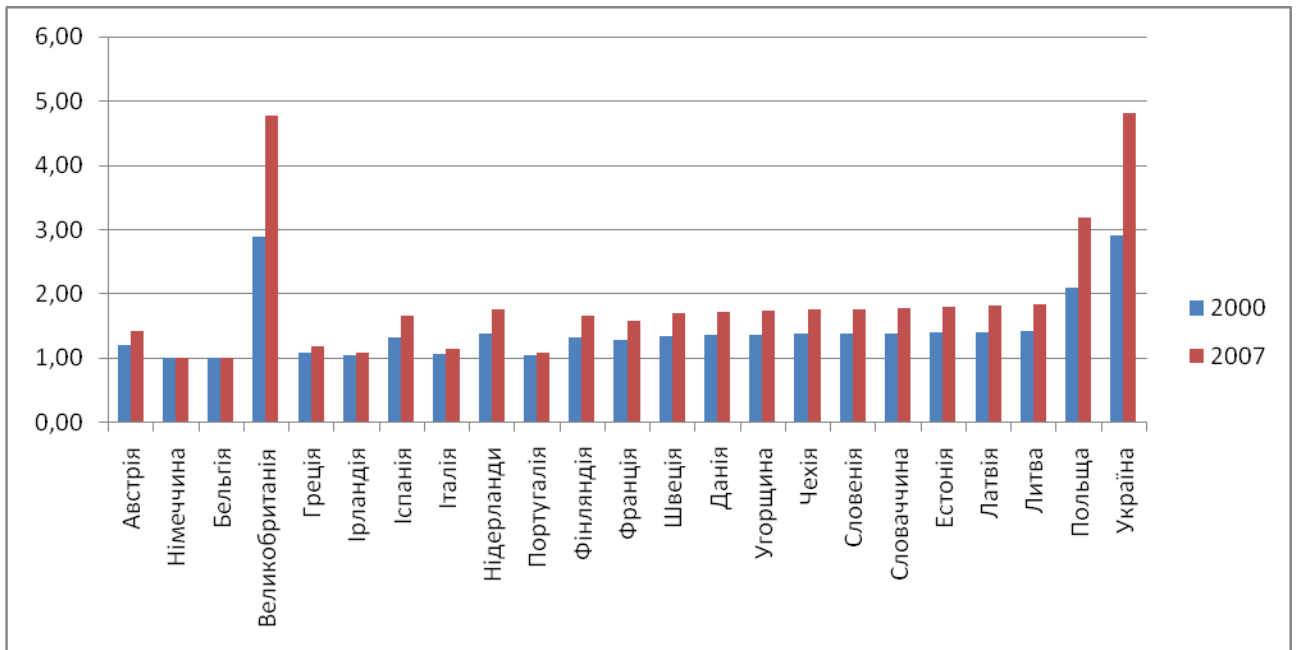

Рис. 2.15. Відносні трансформації за постійної бази 1995 (частки) країн виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування за ознакою випуску продукції

Джерело: побудувала автор

Структурно динамічний аналіз не дає змоги з необхідною повнотою відтворити топологію МВМ, тому потребує доповнення спеціальними методами класифікації і групування країн ЄС, що посприяло б ідентифікації “ядер” виробничої діяльності та їх міжнародній галузевій спеціалізації і напрямам формування МВМ за участю українських підприємств. Ми виокремили “ядра” у табл. 2.1. на основі аналізу, здійсненого в пункті 2.2.

Таблиця 2.1

Матриця вибору стратегії залучення в МВМ для вітчизняних підприємств на основі конкурентних можливостей

Галузь критерії	Кількість підприємств за видами економічної діяльності	Експорт готової продукції	Імпорт проміжної продукції	Імпорт готової продукції	Випуск продукції	Кількість зайнятих
Виробництво машин та устаткування	Франція Великобританія Бельгія	Швеція Португалія Греція, Чехія, Словенія, Латвія, Литва Словаччина Естонія Польща	Бельгія, Греція Ірландія Фінляндія Німеччина Нідерланди	Чехія, Естонія, Латвія, Литва, Словенія, Бельгія, Італія	Німеччина Португалія Греція	Німеччина Італія Португалія
Хімічне виробництво	Італія Португалія	Бельгія Швеція Нідерланди	Іспанія, Італія Греція, Нідерланди Фінляндія	Бельгія, Швеція, Нідерланди	Ірландія Греція, Італія Португалія Німеччина Бельгія	Нідерланди Німеччина Італія Португалія
Легка промисловість	Італія, Греція Іспанія, Франція	Німеччина Ірландія	Фінляндія Нідерланди Греція, Бельгія	Бельгія, Іспанія Нідерланди Фінляндія	Бельгія, Італія Угорщина Латвія, Литва Словенія Словаччина Україна	Польща Чехія, Італія Португалія
Виробництво гумових і пластикових виробів	Італія, Франція Великобританія, Україна, Чехія, Угорщина	Швеція Португалія Греція, Чехія, Словенія, Латвія, Литва Словаччина Естонія Польща	Німеччина Бельгія Нідерланди Греція	Швеція Португалія Греція, Чехія, Словенія, Латвія, Литва Словаччина Естонія Польща	Бельгія Італія	Португалія Італія Франція
Виробництво дерева та виробів із дерева, крім меблів	Греція	Ірландія Іспанія Німеччина Іспанія	Бельгія Греція Іспанія, Італія Нідерланди Фінляндія	Німеччина Словенія Естонія Ірландія Іспанія	Ірландія Португалія	Литва Португалія Словенія
Металургійне виробництво та готові вироби	Греція Франція Бельгія	Австрія Ірландія Нідерланди	Бельгія Німеччина Іспанія Великобританія	Ірландія Нідерланди	Німеччина Бельгія Ірландія Італія Португалія	Німеччина Італія Португалія Франція

2.3. Оцінка структурної подібності до України інших країн Європи в контексті пошуку векторів формування МВМ.

На основі структурно-динамічного аналізу можемо виявити напрями, особливості динаміки трансформації виробничого потенціалу і базису міжнародних виробничих мереж Європи за досліджуваними галузями, але це не дає змоги сформулювати конкретні висновки щодо ступеня подібності країн за виробничою структурою для ідентифікації можливих пріоритетних першочергових напрямів взаємодії України з тими країнами ЄС, які максимально подібні за характеристиками потенціалу формування міжнародних виробничих мереж. Необхідно вказати, що окремі фахівці наголошують на доцільності використання при аналізі структурних відмінностей економічних систем, явищ і процесів спеціальних узагальнених індексів оцінки міри відмінностей двох структур економічних процесів у різних країнах в межах регіону, чи в динаміці.

Таким чином, погоджуючись зі згаданим підходом, маємо змогу застосувати у аналізі показники міри подібності структури економік країн, зокрема:

1) індекс Салаї [34, 35, 36]:

$$j_c = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n \left(\frac{d_B - d_A}{d_B + d_A} \right)}{n}} \quad (2.7)$$

де

d_A, d_B – структурні показники за ознаками країн A і B ;

n – кількість ознак (галузей).

Чим ближче значення j_c до 0 , тим менші відмінності між галузевою структурою країн A і B і чим ближче до 1 , тим вони більші.

2) інтегральний показник структурних відмінностей або індекс Гатєва [34, 35, 36]:

$$K_v = \sqrt{\frac{\sum (d_B - d_A)^2}{\sum d_B^2 + d_A^2}} \quad (2.8)$$

Як і індекс Салаї, індекс Гатєва набуває значень від 0 до 1 .

Ми проведемо порівняльний аналіз галузевої структури країн ЄС-22 та України за структурними частками підприємств; для цього індекси Салаї і Гатєва для країн ЄС розраховано стосовно до України (див. додаток Б) за наступними ознаками виробничих структур:

- кількість підприємств за обраними видами економічної діяльності країн ЄС- + Україна”;
- зайнятість за галузями промисловості;
- обсяги випуску;
- експорт проміжної продукції;
- імпорт проміжної продукції.

Усі значення структурних ознак розраховані як частки від загального значення показника регіону ЄС+Україна. Відповідно ми розраховали індекси Салаї і Гатєва (див. дод. Б) для кожної країни та згідно з обраними показниками 1995 р., 2000 р. та 2007 р. для того, щоб визначити рівень подібності виробничої структури України до структури виробництва країн ЄС-22 та виявити тенденції: наближення чи віддалення.

Як видно з рис. 2.16 а, значення індексу Салаї окремих країн ЄС стосовно до України розподілене неоднорідно за країнами у різні роки, а з конфігурації графіків значень цього індексу в 1995 р., 2000 р. та 2007 р., зображених на згаданому рисунку, можемо зробити висновок про те, що серед країн ЄС-22 є різні групи країн із різним ступенем подібності за галузевою структурою згідно з критерієм кількості підприємств за галузями промисловості, й таких груп є принаймні дві: група країн із найбільшою мірою подібності (значення індексу Салаї прямує до 0); група країн із найменшою мірою подібності (до 1).

За значеннями індексу Гатєва за критерієм кількості підприємств для країн ЄС-22, значення якого відображені на рис. 2.16 б, можемо зробити висновки, аналогічні з попередніми.

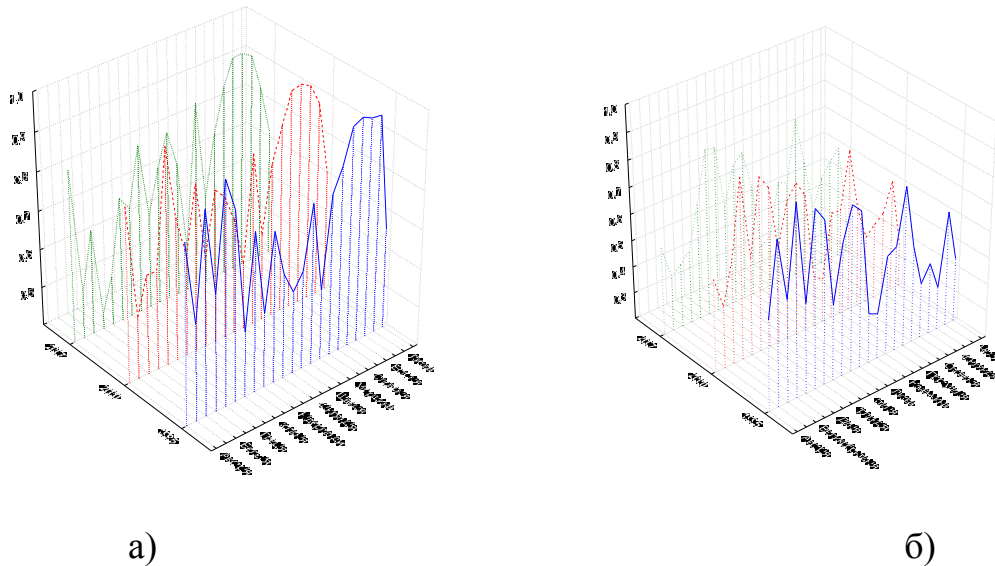

Рис. 2.16. Значення міри структурних відмінностей за критерієм кількості підприємств у галузях: а) індекс Салаї; б) індекс Гатева

Джерело: побудувала автор

Таким чином, цілком виправданим є групування країн за мірою подібності галузевої структури окремих країн ЄС до галузевої структури України за критерієм методом кластерного аналізу засобами програмного пакета STATISTICA 8.0 (див. дод. В1). Деревовидне групування країн за критерієм кількості підприємств індексів Салаї і Гатева подане на рис. 2 дод. В.1. Як свідчить аналіз результатів групування за згаданою методикою, жодний із індексів за даним критерієм не можна вважати адекватним критерієм подібності країн, оскільки результати деревовидного групування країн окремих ЄС за цим індексами відрізняються між собою. Цілком закономірним є питання, чи за іншими показниками у подібності країн за галузевою структурою така сама ситуація.

За експортом проміжної продукції ми розрахували індекси Салаї і Гатева (див. табл. 32,33 дод. Б3) для кожної галузі та відповідно до обраних показників із 1995, 2000 і 2007 рр. для того, щоб виміряти міру подібності виробничої структури України до структури виробництва країн ЄС за цим критерієм.

Як видно з рис. 2.17, значення індексу Салаї країн ЄС стосовно до України розподілене теж неоднорідно за роками. Таким чином із конфігурації

значень цього індексу в 1995, 2000 і 2007 рр., зображених на згаданому рисунку, можна зробити висновок про те, що серед країн ЄС є три групи країн із різним ступенем подібності за галузевою структурою щодо критерію обсягів експорту проміжної продукції за галузями промисловості: група країн із найбільшою мірою подібності (значення індексу Салаї прямує до 0); група країн зі середньою мірою подібності та група країн із найменшою мірою подібності (значення індексу Салаї прямує до 1).

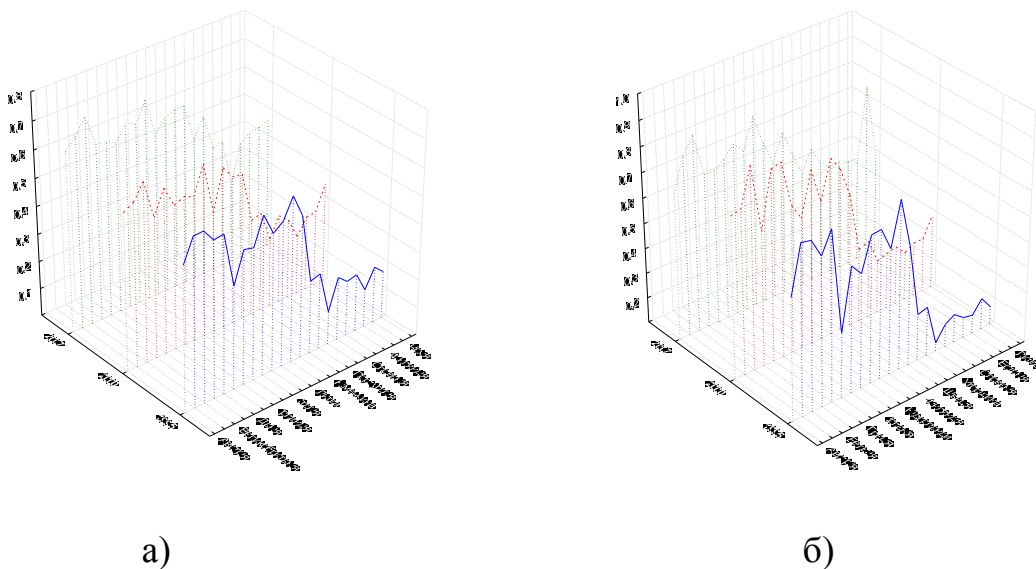

Рис. 2.17. Значення індексів структурної подібності країн ЄС стосовно України за експортом проміжної продукції: а) індекс Салаї; б) індекс Гатєва

Джерело: побудувала автор

За значеннями індексу Гатєва щодо критерію проміжного експорту для країн ЄС, значення якого подані у дод. В5, можемо зробити висновки, аналогічні з попередніми. Тому ми згрупували країни за мірою подібності галузевої структури країн ЄС до галузевої структури України за критерієм експорту проміжної продукції, як і в попередньому випадку, методом кластерного аналізу засобами програмного пакета STATISTICA 8.0 (див. дод. В5). Деревовидне групування країн за критерієм кількості підприємств за індексом Салаї і Гатєва відображене на рис.1 див. дод. В5; при цьому результати деревовидного групування країн ЄС за цими індексами відрізняються між собою.

За імпортом проміжної продукції аналогічно до попередніх критеріїв розраховані індекси Салаї і Гатєва (див.дод.Б4) для кожної галузі та відповідно до обраних показників із 1995, 2000 і 2007 рр. для того, щоб виміряти міру подібності виробничої структури України до структури виробництва країн ЄС. Як видно з рис. 2.18, значення індексу Салаї країн ЄС стосовно до України було неоднорідним за роками.

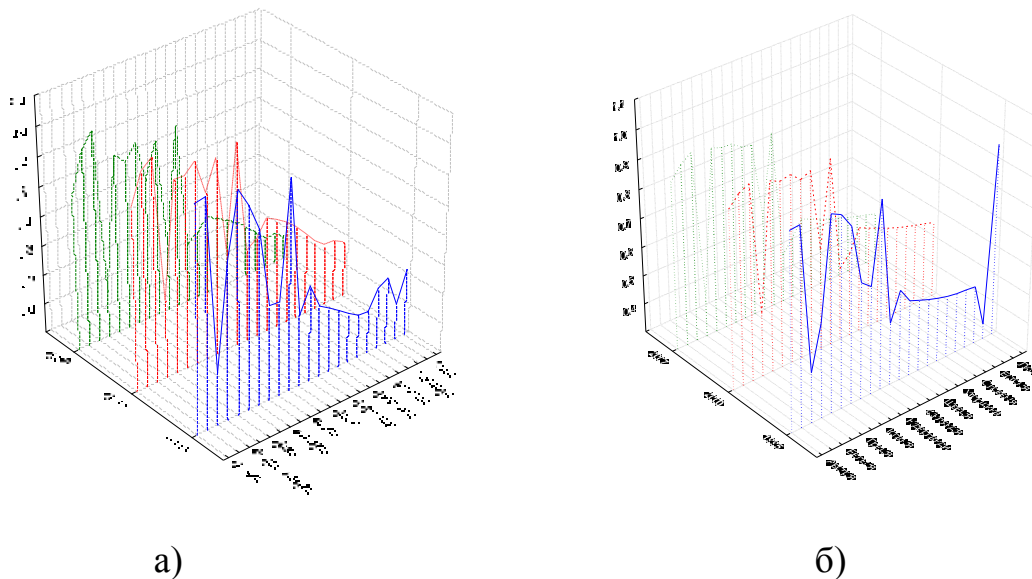

Рис. 2.18. Значення індексів структурної подібності країн ЄС стосовно до України за імпортом проміжним: а) індекс Салаї; б) індекс Гатєва

Джерело: побудувала автор.

Таким чином, із конфігурацій значень цього індексу в 1995, 2000 і 2007 рр., зображених на згаданому рисунку, можна зробити висновок про те, що серед країн ЄС є дві групи країн із різним ступенем подібності за галузевою структурою щодо критерію імпорту проміжної продукції за галузями промисловості: група країн із найбільшою мірою подібності (значення індексу Салаї прямує до 0); група країн із найменшою мірою подібності (значення індексу Салаї прямує до 1).

Деревовидне групування країн за критерієм імпорту проміжної продукції за індексом Салаї і Гатєва відображене на рис.2 дод.В7. Як свідчить аналіз результатів групування за згаданою методикою, жоден із таких індексів за даним критерієм не може бути узагальнюючим критерієм

подібності країн, оскільки результати деревовидного групування країн ЄС за цим індексом відрізняються між собою.

За обсягом випуску продукції галузей промисловості аналогічно з попередніми критеріями розраховані індекси Салаї і Гатєва для кожної галузі та відповідно до обраних показників у 1995, 2000 і 2007 рр. Як видно з рис. 2.19, значення індексу Салаї країн ЄС стосовно України розподілене практично однаково за роками. Таким чином, із конфігурації значень цього індексу в 1995, 2000 і 2007 рр. зображених на рисунку, можна зробити висновок про те, що серед країн ЄС є дві групи країн із різним ступенем подібності за галузевою структурою щодо критерію обсягу випуску продукції за галузями промисловості: група країн із середньою мірою подібності та група країн із найменшою мірою подібності (значення індексу Салаї прямує до 1).

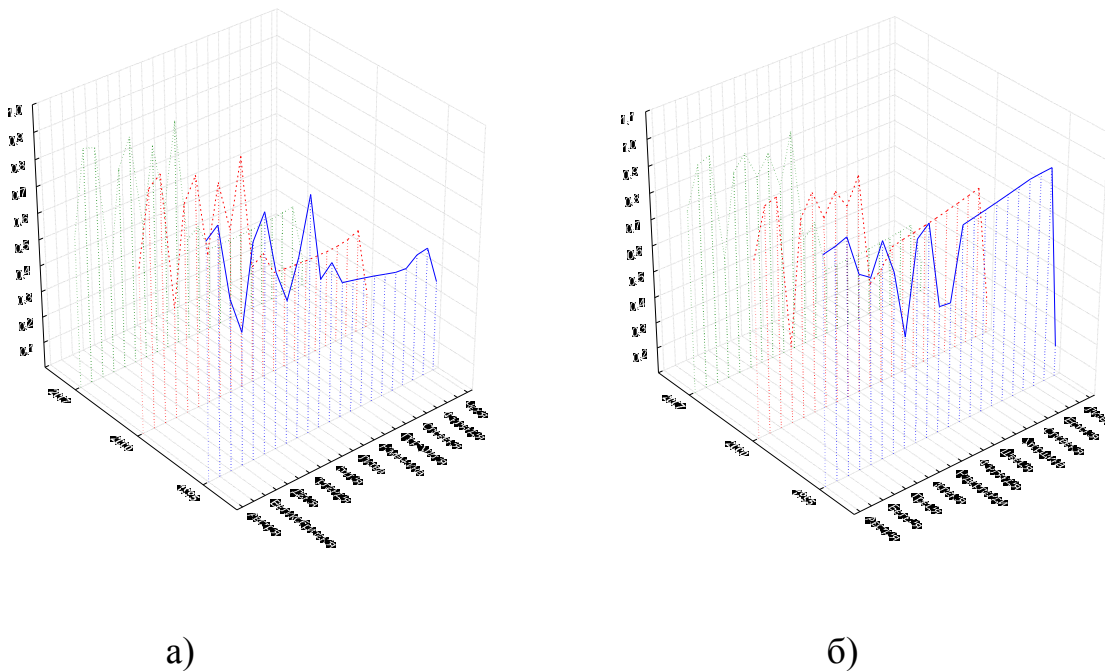

Рис. 2.19. Значення індексів структурної подібності країн ЄС стосовно України за обсягами випуску продукції: а) індекс Салаї; б) індекс Гатєва

Джерело: побудувала автор

Групування країн за мірою подібності галузевої структури країн ЄС до галузевої структури України за критерієм методом кластерного аналізу засобами програмного пакета STATISTICA 8.0 – див. дод. В9. Деревовидне групування країн за критерієм обсягу випуску продукції за індексом Салаї і Гатева подане на рис.2 дод.9.

Отже, можемо стверджувати, що для визначення найподібніших до України країн ЄС треба групувати країни за значеннями індексів Салаї і Гатева за всіма обраними критеріями опису галузевої структури країн ЄС стосовно України у 1995, 2000 і 2007 рр. Ми отримали зведене групування країн за мірою подібності їхньої галузевої структури з українською (рис. 2.20) у вигляді ієрархічної деревовидної структури.

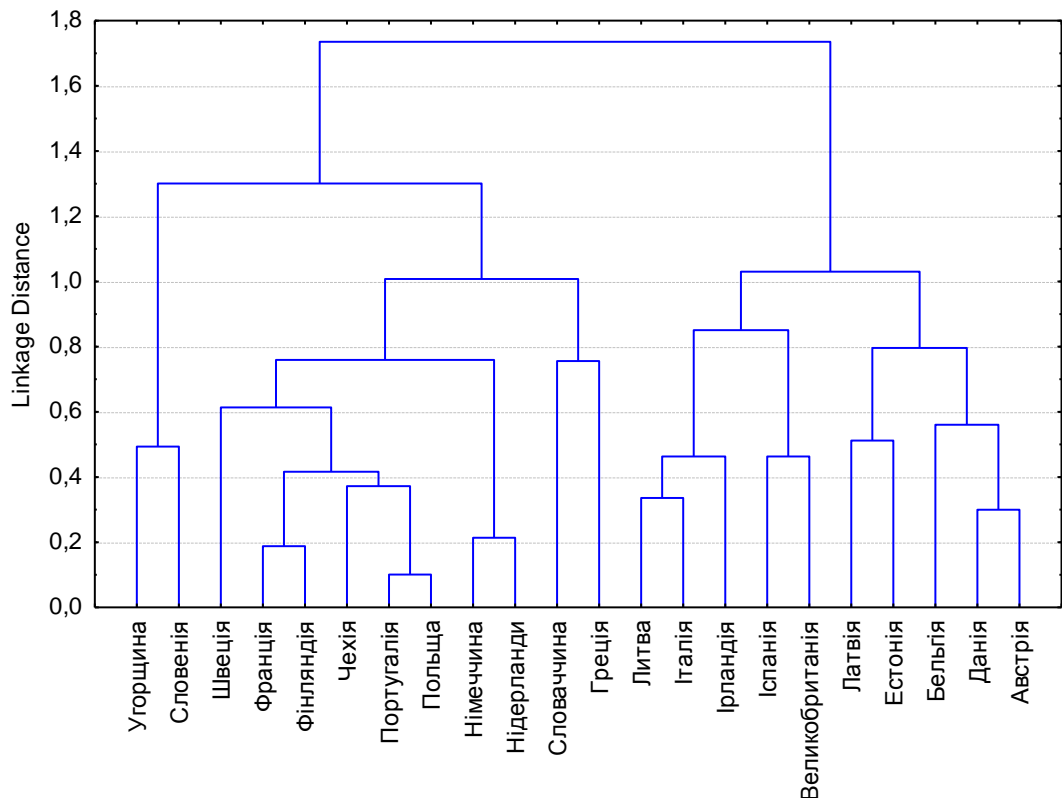

Рис. 2.20. Дерево подібності країн ЄС за мірами структурної подібності

Джерело: побудувала автор

Сформовані таким чином групи країн на семи рівнях дають змогу проводити подальший конкретизований аналіз щодо ідентифікації векторів формування МВМ за як галузями, так і географією.

Враховуючи той факт, що якісні показники, які характеризують кожну з галузей промисловості країн досліджуваного метарегіону, суттєво відрізняються між собою, а аналіз міри подібності за структурними ознаками не враховує якісних показників діяльності галузей промисловості, аналіз, проведений попередньо, має бути доповнений аналізом за окресленими показниками.

Ми здійснили кластерний аналіз засобами пакета STATISTICA 8.0 модуля Data mining Generalized EM & k-means cluster analysis (див. дод. Д). Як групуючі змінні (ознаки класифікації) країн було обрано: кількість підприємств за видами економічної діяльності; чисельність зайнятих за видами економічної діяльності, обсяги випуску за галузями, імпорт готової продукції, імпорт проміжної продукції, експорт готової продукції, експорт проміжної продукції.

Таким чином отримано сім груп країн (див. табл. 2.1), що є максимально подібними між собою, а групи між собою максимально відмінні. Це дає змогу ідентифікувати напрями співробітництва України з країнами ЄС при формуванні МВМ і розробляти узагальнені стратегії для конкретних груп країн.

Таблиця 2.1

Групи країн за однорідністю якісних показників досліджуваних галузей промисловості

Країни	Група
1	2
Австрія, Великобританія, Данія, Нідерланди, Польща, Фінляндія, Франція, Швеція	1
Німеччина	2
Бельгія	3
Естонія, Латвія, Литва, Словаччина, Словенія, Угорщина, Україна, Чехія	4
Греція, Португалія	5

1	2
Ірландія	6
Іспанія, Італія	7

Джерело: склала автор

Подальший аналіз необхідно провести для виявлення залежності ВВП від основних складових ВВП за кейнісіанською моделлю: експорт товарів і послуг, імпорт товарів і послуг, сукупне споживання, валові інвестиції (див. п. 2.1 формули (2.13), (2.14)) для ідентифікації специфічних макроекономічних ознак кожної з груп країн.

Ми здійснили кореляційний аналіз між основними складовими ВВП країн протягом 2000–2007 рр. за групами (див. табл. 2.2). Зокрема, у першій групі країн дуже значимі кореляційні зв'язки виявлені між експортом, імпортом товарів і сукупним споживанням.

Таблиця 2.2

Значимі кореляції між складовими ВВП країн 1-ї групи ($p < 0,05$)

	Експорт товарів	Імпорт товарів	Сукупне споживання	Експорт послуг	Імпорт послуг
1	2	3	4	5	6
Австрія					
Експорт товарів		0,995208	0,984330	0,993751	0,990332
Імпорт товарів	0,995208		0,978969	0,987392	0,986330
Сукупне споживання	0,984330	0,978969		0,987298	0,994689
Експорт послуг	0,993751	0,987392	0,987298		0,995604
Імпорт послуг	0,990332	0,986330	0,994689	0,995604	
Польща					
Експорт товарів		0,986895	0,994422		0,966758
Імпорт товарів	0,986895		0,975129		0,989915
Сукупне споживання	0,994422	0,975129			0,942966
Імпорт послуг	0,966758	0,989915	0,942966		
Данія					
Експорт товарів		0,991352	0,979064	0,982088	0,989158
Імпорт товарів	0,991352		0,973337	0,994439	0,997330
Сукупне споживання	0,979064	0,973337		0,958876	0,968371
Експорт послуг	0,982088	0,994439	0,958876		0,997548
Імпорт послуг	0,989158	0,997330	0,968371	0,997548	
1	2	3	4	5	6

Швеція					
Експорт товарів		0,996844	0,908516	0,967949	0,959045
Імпорт товарів	0,996844		0,898202	0,970645	0,970168
Сукупне споживання	0,908516	0,898202		0,956522	0,914520
Експорт послуг	0,967949	0,970645	0,956522		0,990700
Імпорт послуг	0,959045	0,970168	0,914520	0,990700	
Франція					
Експорт товарів		0,993583	0,889955	0,958175	0,979387
Імпорт товарів	0,993583		0,894617	0,950515	0,988095
Сукупне споживання	0,889955	0,894617		0,829222	0,937455
Експорт послуг	0,958175	0,950515	0,829222		0,931421
Імпорт послуг	0,979387	0,988095	0,937455	0,931421	
Фінляндія					
Експорт товарів		0,973063	0,827172	0,864619	0,933806
Імпорт товарів	0,973063		0,927572	0,929020	0,984093
Сукупне споживання	0,827172	0,927572		0,947364	0,941092
Експорт послуг	0,864619	0,929020	0,947364		0,957657
Імпорт послуг	0,933806	0,984093	0,941092	0,957657	
Нідерланди					
Експорт товарів		0,996409	0,918344	0,944705	0,925055
Імпорт товарів	0,996409		0,889667	0,914271	0,895115
Сукупне споживання	0,918344	0,889667		0,971683	0,985151
Експорт послуг	0,944705	0,914271	0,971683		0,983300
Імпорт послуг	0,925055	0,895115	0,985151	0,983300	
Великобританія					
Експорт товарів		0,883687			
Імпорт товарів	0,883687		0,841828	0,898770	0,931801
Сукупне споживання		0,841828		0,972736	0,969857
Експорт послуг		0,898770	0,972736		0,988306
Імпорт послуг		0,931801	0,969857	0,988306	

Джерело: склала автор

Тісний кореляційний зв'язок, тобто лінійна залежність між складовими зовнішньої торгівлі і сукупним споживанням, у всіх країнах цієї групи (крім Польщі) між експортом послуг та імпортом товарів свідчить про те, що ці країни спеціалізуються на тих процесах у МВМ, що генерують найбільшу додану вартість: НДДКР, маркетинг, управління консалтинг, які і експортуються у вигляді послуг. При цьому значний вплив сукупного споживання на імпорт та експорт послуг і товарів у всіх країнах (за виключенням Польщі) свідчить про те, що товари вироблені в межах МВМ за

участю цих країн призначені не тільки для зовнішньої торгівлі цих країн але і для внутрішнього споживання.

Щодо Польщі, то у цьому випадку відсутній будь який вплив експорту товарів, імпорту товарів, сукупного споживання та імпорту послуг на експорт послуг і навпаки, що свідчить про те, що у цій країні розміщені скоріш за все ті ланки МВМ, що сконцентровані на виконанні базових виробничих функцій, при чому Польща не має координаторів мереж (підприємств, що є головними у мережах див. п. 1.3), а є проміжною ланкою у ланцюгах створення цінності і вартості в рамках МВМ.

Аналіз значень кореляцій між експортом, імпортом товарів і послуг, сукупним споживанням у 2-й групі, де розміщена лише Німеччина (див. табл. 2.3), дає змогу стверджувати, що сукупне споживання Німеччини у сильній мірі інтегроване з її зовнішньоторговельними потоками, як і складові цих потоків між собою, що свідчить про те, що у цій країні є багато підприємств активних учасників МВМ, що отримують велику частку доданої вартості, від усієї доданої вартості створеної виробничими мережами.

Таблиця 2.3.

**Значимі кореляції між складовими ВВП країни 2-ї групи - Німеччини
($p < 0,05$)**

	Експорт товарів	Імпорт товарів	Сукупне споживання	Експорт послуг	Імпорт послуг
Експорт товарів		0,980708	0,910490	0,984188	0,989353
Імпорт товарів	0,980708		0,864554	0,986934	0,983479
Сукупне споживання	0,910490	0,864554		0,901867	0,909452
Експорт послуг	0,984188	0,986934	0,901867		0,997548
Імпорт послуг	0,989353	0,983479	0,909452	0,997548	

Аналогічну ситуацію з наявністю зв'язків між основними складовими зовнішньоторговельних потоків ми спостерігаємо у третій групі, що представлена лише Бельгією (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4.

**Значимі кореляції між складовими ВВП країни 3-ї групи – Бельгії
($p < 0,05$)**

	Експорт товарів	Імпорт товарів	Сукупне споживання	Експорт послуг	Імпорт послуг
Експорт товарів		0,995091	0,961007	0,973593	0,950393
Імпорт товарів	0,995091		0,932586	0,962149	0,936557
Сукупне споживання	0,961007	0,932586		0,963525	0,944376
Експорт послуг	0,973593	0,962149	0,963525		0,993334
Імпорт послуг	0,950393	0,936557	0,944376	0,993334	

Джерело: склала автор

Значення коефіцієнта лінійної кореляції для підприємств для країн у 4 групі між складовими ВВП (див табл. 2.5) вказує на тісну інтеграцію сукупного споживання з зовнішньоторговельними потоками загалом по групі, хоча тут є відмінності від попередніх груп, зокрема – менші значення кореляції у деяких країнах між складовими ВВП.

Таблиця 2.5

Значимі кореляції між складовими ВВП країн 4-ї групи ($p < 0,05$)

	Експорт товарів	Імпорт товарів	Сукупне споживання	Експорт послуг	Імпорт послуг
Литва	1	2	3	4	5
Експорт товарів		0,992988	0,990131	0,977785	0,987082
Імпорт товарів	0,992988		0,982066	0,986084	0,992247
Сукупне споживання	0,990131	0,982066		0,946404	0,965965
Експорт послуг	0,977785	0,986084	0,946404		0,996508
Імпорт послуг	0,987082	0,992247	0,965965	0,996508	
Латвія					
Експорт товарів		0,997563	0,988980	0,988867	0,991420
Імпорт товарів	0,997563		0,996072	0,980974	0,996420
Сукупне споживання	0,988980	0,996072		0,965883	0,997421
Експорт послуг	0,988867	0,980974	0,965883		0,971602
Імпорт послуг	0,991420	0,996420	0,997421	0,971602	
Естонія					
Експорт товарів		0,831284	0,835122		
Імпорт товарів	0,831284		0,884927	0,768748	

1	2	3	4	5	6
Сукупне споживання	0,835122	0,884927		0,915599	0,907445
Експорт послуг	0,698144	0,768748	0,915599		0,793094
Імпорт послуг	0,633220	0,683834	0,907445	0,793094	
Словаччина					
Експорт товарів		0,997448	0,977969	0,969750	0,984707
Імпорт товарів	0,997448		0,984064	0,977453	0,984511
Сукупне споживання	0,977969	0,984064		0,947685	0,967488
Експорт послуг	0,969750	0,977453	0,947685		0,984976
Імпорт послуг	0,984707	0,984511	0,967488	0,984976	
Словенія					
Експорт товарів		0,996685	0,981176	0,997214	0,993166
Імпорт товарів	0,996685		0,970625	0,992305	0,986771
Сукупне споживання	0,981176	0,970625		0,986774	0,989237
Експорт послуг	0,997214	0,992305	0,986774		0,994150
Імпорт послуг	0,993166	0,986771	0,989237	0,994150	
Чехія					
Експорт товарів		0,999514	0,958376	0,950307	0,994951
Імпорт товарів	0,999514		0,956740	0,951132	0,993985
Сукупне споживання	0,958376	0,956740		0,832025	0,939758
Експорт послуг	0,950307	0,951132	0,832025		0,963465
Імпорт послуг	0,994951	0,993985	0,939758	0,963465	
Угорщина					
Експорт товарів		0,998854	0,820657	0,929647	0,968882
Імпорт товарів	0,998854		0,836560	0,915528	0,959733
Сукупне споживання	0,820657	0,836560			0,796790
Експорт послуг	0,929647	0,915528			0,948663
Імпорт послуг	0,968882	0,959733	0,796790	0,948663	

Джерело: склала автор

Особливо вирізняється з-поміж інших країн Естонія, в якій нема кореляційного зв'язку між експортом товарів і експортом та імпортом послуг, але є кореляція між споживанням, експортом послуг та імпортом послуг. При цьому наявна значима лінійна кореляція між імпортом і експортом послуг. Така ситуація свідчить про те, що Естонія є або постачальником сировини, або переважним експортером фрагментованих виробничих послуг, т. зв. операцій із давальницькою сировиною. Необхідно відзначити, що загалом в Естонії найнижчі значення лінійних значимих

кореляцій між складовими ВВП у групі й порівняно з групами країн, що були розглянуті вище.

Також відмінну від інших країн позицію в групі має Угорщина, де нема кореляції між сукупним споживанням та експортом послуг; це свідчить про те, що в згаданій країні базові виробничі функції сконцентровані у межах МВМ, підприємства, що їх виконують, є постачальниками комплектуючих і напівфабрикатів для інших країн у рамках МВМ.

Розгляд значень лінійних кореляцій у п'ятій групі дає змогу стверджувати, що Португалія і Греція мають різні позиції у системі МВМ, оскільки у Греції нема зв'язку між сукупним споживанням та імпортом послуг і між імпортом товарів та імпортом послуг. Це свідчить про те, що Греція концентрована на виконанні “нульової” ланки ланцюга створення вартості МВМ, а товари, вироблені у межах цих МВМ згадана країна не споживає.

Таблиця 2.6

Значимі кореляції між складовими ВВП країн 5-ї групи ($p < 0,05$)

	Експорт товарів	Імпорт товарів	Сукупне споживання	Експорт послуг	Імпорт послуг
1	2	3	4	5	6
Португалія					
Експорт товарів		0,972256	0,925808	0,995505	0,978041
Імпорт товарів	0,972256		0,890980	0,973830	0,996413
Сукупне споживання	0,925808	0,890980		0,919725	0,906992
Експорт послуг	0,995505	0,973830	0,919725		0,979097
Імпорт послуг	0,978041	0,996413	0,906992	0,979097	
Греція					
Експорт товарів		0,964419	0,906542	0,941461	0,846811
Імпорт товарів	0,964419		0,965260	0,933593	
Сукупне споживання	0,906542	0,965260		0,921689	

1	2	3	4	5	6
Експорт послуг	0,941461	0,933593	0,921689		0,769899
Імпорт послуг	0,846811				

Джерело: склала автор

Унікальною є позиція Ірландії, яка в цьому випадку репрезентує шосту групу (див. табл. 2.7), де нема кореляцій між експортом, імпортом товарів і сукупним споживанням, а лише є зв'язок між зовнішньоторговельними потоками послуг.

Таблиця 2.7

Значимі кореляції між складовими ВВП країн 6-ї групи ($p < 0,05$)

Ірландія	Експорт товарів	Імпорт товарів	Сукупне споживання	Експорт послуг	Імпорт послуг
Експорт товарів					
Імпорт товарів					
Сукупні інвестиції					
Сукупне споживання				0,996801	0,996674
Експорт послуг			0,996801		0,994779
Імпорт послуг			0,996674	0,994779	

Джерело: склала автор

Така ситуація може бути пояснена тим, що в Ірландії сконцентровані виробництва третинних та четвертинних видів економічної діяльності, тобто ті ланки ланцюга створення цінності, що надають найбільшу додану вартість, і такі ж послуги споживає її виробнича сфера.

Розгляд значимих кореляцій між складовими ВВП у сьомій групі вказує на те, що згадана група за характером залежності цих величин подібна до тих груп країн, які склали економічно розвинені країни Європи.

Таблиця 2.8

Значимі кореляції між складовими ВВП країн 7-ї групи ($p < 0,05$)

Італія	Експорт товарів	Імпорт товарів	Сукупне споживання	Експорт послуг	Імпорт послуг
1	2	3	4	5	6
Експорт товарів		0,989783	0,902477	0,989916	0,991571

1	2	3	4	5	6
Імпорт товарів	0,989783		0,922323	0,995128	0,985759
Сукупне споживання	0,902477	0,922323		0,932488	0,924043
Експорт послуг	0,989916	0,995128	0,932488		0,983754
Імпорт послуг	0,991571	0,985759	0,924043	0,983754	
Іспанія					
Експорт товарів		0,994228	0,979173	0,995863	0,997855
Імпорт товарів	0,994228		0,973179	0,987561	0,993325
Сукупне споживання	0,979173	0,973179		0,981678	0,983847
Експорт послуг	0,995863	0,987561	0,981678		0,998525
Імпорт послуг	0,997855	0,993325	0,983847	0,998525	

Джерело: склала автор

Аналіз структурної подібності країн дає змогу зробити висновок, що всі досліджувані країни характерні тісною інтеграцією зовнішньоторговельних потоків у сукупне споживання, що унеможливорює використання лише основних макроекономічних показників при прийнятті рішень про обрання того чи іншого вектора розвитку міжнародного виробничого співробітництва між Україною та певною країною Європи і передбачає використання інтегрованої оцінки такого вектору.

Отже, необхідним є формування системи країн-партнерів України щодо її входження до МВМ, а стратегічними партнерами доцільно вважати країни з найменшим ступенем відмінності за різними ознаками та критеріями оцінки галузевої структури і ступенем її введення у МВМ. Проведена оцінка структурної подібності країн ЄС відображає топологію МВМ в межах даного метарегіону, що характерна асиметричністю міжнародних виробничих зв'язків між досліджуваними країнами, що підкреслює необхідність диференційованого підходу до міжнародного виробничого співробітництва в межах мереж ЄС.

Висновки до розділу 2

Проведений якісний аналіз процесів формування міжнародних виробничих мереж в Європі дав змогу зробити наступні висновки:

1. Однозначна ідентифікація галузевої структури економіки країни та її характеристика за рядом специфічних показників, які адекватно відображають специфіку виробництва кожної з галузей, можуть бути здійснені лише при комплексному аналізові з різних позицій, котрі відображають: сферу виробництва, її спеціалізацію, стан міжнародного підприємництва; інвестиційну діяльність та зовнішню торгівлю країни, що спричиняє необхідність використання комплементарного підходу до аналізу участі країн у МВМ;
2. Встановлено, що інтеграція виробничої сфери країни з виробничими сферами інших країн відображається статистичними індикаторами економічних зв'язків між суб'єктами економічної діяльності різних країн і потенціалом міжнародних відносин між ними, оскільки в МВМ домінують не вертикальні ієрархічні зв'язки, а економічно доцільні зв'язки між підприємствами різних країн, підсилені ефектом агломерації, що спричиняє необхідність використання індикаторів зовнішньоекономічної статистики країн як доповнювального елемента аналізу;
3. Ідентифіковано галузеву специфіку процесів формування міжнародних виробничих мереж в Європі, через виокремлення ядер галузевих міжнародних виробничих мереж за різними галузевими оцінками і критеріями. При цьому встановлено, що в Європі є помітною спеціалізація країн за видами економічної діяльності поряд із постійною її трансформацією у часі, а мережеві позиції країн у системі МВМ відображають територіальні пропорції виробництва метарегіону "ЄС–Україна" та їх трансформації за тими галузевими показниками, що є базисом варіантної оцінки перспективного розміщення підприємств і оптимального формування міжнародних виробничих мереж в Європі;
4. Оцінено структурну подібність країн Європи до України на основі розрахунку показників міри подібності структур (індексів Салаї і Гатєва), за наступними ключовими ознаками виробничих структур і на основі цих показників отримано групи країн Європи за ступенем подібності за

ключовими ознаками конкретних галузей промисловості та узагальнену класифікацію країн за ступенем подібності мережевих позицій;

5. Отримано структурований простір векторів міжнародного виробничого співробітництва за критеріями: кількість підприємств за видами економічної діяльності; чисельність зайнятих за видами економічної діяльності, обсяги випуску за галузями, імпорт готової продукції, імпорт проміжної продукції, експорт готової продукції, експорт проміжної продукції. Запропоновано систему векторів за напрямками країн-партнерів України щодо її входження до МВМ, при цьому стратегічними партнерами слід вважати країни з найменшим ступенем відмінності за різними ознаками та критеріями оцінки галузевої структури і ступеня її введення у МВМ.

Основні положення даного розділу відображені в наступних друкованих працях: [46, 47, 111, 114, 249].

РОЗДІЛ 3

НАЦІОНАЛЬНА СТРАТЕГІЯ УЧАСТІ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ МІЖНАРОДНИХ ВИРОБНИЧИХ МЕРЕЖ ЄВРОПИ

3.1. Потенційні можливостей участі України в міжнародних виробничих мережах.

На сучасному етапі перед Україною постав ряд проблем, пов'язаних, зокрема, з уповільненням темпів економічного розвитку і недостатньою інвестиційною активністю, що, власне, є перешкодами важкого вступу в міжнародні виробничі мережі. У більшості промислових зон України інвестиційно непривабливі підприємства практично не мають перспектив для відновлення виробничого потенціалу. Разом із тим їх виробничі потужності, території, вільні від забудови (насамперед у регіонах із розвинутою інфраструктурою), за умови створення індустріальних (промислових) парків можуть стати “точками регіонального зростання”,² вигідними та ефективними ланками МВМ Європи. Досвід країн Східної Європи, зокрема Угорщини, Словенії, Чехії, свідчить, що створення промислових зон є одним із перспективних шляхів залучення інвестицій, зокрема іноземних, в економічний розвиток регіонів, передусім економічно відсталих, що створює передумови для масштабного функціонування МВМ.

Відповідно до авторської функціональної моделі МВМ потенційні можливості участі вітчизняних підприємств залежні від комплексу чинників та детермінант, що характеризують країну розміщення підприємств, у нашому випадку – Україну. Ми провели оцінку можливості участі України у процесах формування і функціонування МВМ за розробленим комплементарним підходом до ідентифікації ступеня участі України в

² Розпорядження « Про схвалення Концепції створення індустріальних (промислових) парків» від 1 серпня 2006 р. N 447-р

міжнародних виробничих мережах (п. 2.1). Зокрема, ми визначили кількість зайнятих у:

- галузях спеціалізації країни;
- допоміжних галузях;
- галузях, що обслуговують виробництво і населення.

Значення зазначених індексів за групами галузей дають змогу знайти значення т. зв. мультиплікатора спеціалізації країни за рівнем зайнятості (ML) (див. п. 2.1 формула 2.3). Результати оцінки подані у табл. 3.1

Таблиця 3.1

Індекси оцінки участі України у МВМ

Індекси оцінки участі України у МВМ								
	мультиплікатор спеціалізації за рівнем зайнятості 2006	мультиплікатор спеціалізації за рівнем зайнятості 2007	індекс інтенсивності виконання базових функцій 2006	індекс інтенсивності виконання базових функцій 2007	індекс відкритості 2006	індекс відкритості 2007	індекс включеності 2006	індекс включеності 2007
легка промисловість	25,9	27,8	0,038	0,036	0,415	0,451	0,009	0,009
оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	102,9	97,5	0,009	0,010	0,728	0,695	0,005	0,005
хімічне виробництво виробництво гумових та пластикових виробів	28,4	28,5	0,035	0,035	0,491	0,466	0,027	0,003
виробництво машин та устаткування	79,4	68,6	0,012	0,014	0,229	0,241	0,005	0,006
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	10,8	11,1	0,092	0,090	0,299	0,319	0,037	0,048
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	21,9	21,5	0,046	0,046	0,321	0,284	0,016	0,018

Джерело: склала автор

Як видно з табл. 3.1, мультиплікатор спеціалізації України за рівнем зайнятості має найбільше значення у галузі обробки деревини та виробів із

дерева й у виробництві гумових та пластикових виробів. Таким чином, можна стверджувати про галузеву спеціалізацію України за рівнем зайнятості у згаданих галузях промисловості.

Але за значеннями індексу інтенсивності виконання базових функцій ISR галузі спеціалізації України не набирають навіть середнього значення за галузями, що свідчить про низьку продуктивність праці й застарілі технології виробництва, тобто ці галузі забезпечують виконання проміжних функцій.

Щодо інтенсивності виконання базових функцій у таких галузях промисловості, як легка та хімічна, виробництво електронних, електричних і оптичних виробів, то інтенсивність виконання перебуває на середньому рівні. Це – підтвердження того, що в цих галузях промисловості виробничі процеси здійснюють переважно на іноземних комплектуючих, напівфабрикатах і т. п. з різним ступенем обробленості. Скоріш за все ці галузі промисловості є “середньою”, тобто проміжною ланкою у виробничому ланцюгу формування доданої вартості.

Найбільше значення відображене щодо виробництва машин та устаткування, це свідчить про те, що у згаданій промисловості сконцентровані підприємства, які виконують найбільше базових функцій при одночасному формуванні великої частки доданої вартості. Щодо динаміки цього індексу протягом 2006–2007 рр., то необхідно відзначити, що у таких галузях, як обробка деревини, виробництво гумових і пластикових виробів та виробництво електронних та оптичних виробів, відбулося хоча незначне, але зростання. Це свідчить, зокрема, про те, що інтенсивність виконання базових функцій у згаданих галузях зростає, значить розширюється спектр виробничих операцій, і виробничі процеси охоплюють більше ланок ланцюга доданої вартості. Це може бути початком тенденції концентрації в Україні виробничої ланки ланцюга створення доданої вартості.

Щодо легкої промисловості та хімічного виробництва, виробництва машин й устаткування, то інтенсивність виконання базових функцій у 2007 р. в цих галузях була меншою, ніж у 2006 р., що свідчить про звуження спектру

базових функцій, які виконують вітчизняні підприємства, і про їх орієнтації на виконання проміжних виробничих операцій, можливо за одноразовими угодами.

Зіставляючи значення попередньо аналізованого індексу з індексом відкритості відповідних галузей, зауважимо, що галузь обробки деревини за низького індексу виконання базових функцій – найвідкритіша (значення $EPTT_i = 0,73$). Це означає, що українські підприємства згаданої галузі є постачальниками сировини найнижчого ступеня обробки.

Ця галузь зберігала лідерство за ступенем відкритості до світового ринку і в 2007 р. Щодо легкої промисловості, хімічного виробництва, виробництва електричного, електронного й оптичного устаткування, то згадані галузі однаково зорієнтовані як на внутрішній, так і на зовнішній ринок. Це свідчить, зокрема, про те, що згадані галузі у майбутньому можуть бути перспективними з точки зору введення їх у МВМ. Щодо виробництв гумових виробів, а також машин та устаткування, то ці галузі промисловості зорієнтовані здебільшого на внутрішній ринок (значення $EPTT_i \approx 0,3$) і поряд з помітною динамікою до зростання індексу ступеня відкритості їх можна вважати галузями другої пріоритетної групи для формування за їх участю МВМ.

Щодо індексів введення галузі промисловості у світовий ринок, то найбільш найвищі показники мають хімічне виробництво, виробництво машин та устаткування і виробництво електричного, електронного й оптичного устаткування. З динаміки значень цього індексу видно, що введення всіх досліджуваних галузей збільшилося. Примітно, що такі галузі промисловості, як легка, обробка деревини, виробництво гумових і пластикових виробів при середній відкритості до світового ринку мають найнижчі ступені введення. Це однозначно свідчить про те, що всі підприємства згаданих галузей так чи інакше введені у виробництво проміжних ланок ланцюга створення доданої вартості.

Із аналізу видно, що основа для формування МВМ в Україні об'єктивно є, але дана проблематика не потрапляла в поле зору практиків та відповідальних міністерств і відомств, хоча так чи інакше різні аспекти процесу формування МВМ відображені в аналітичних матеріалах та дослідженнях українських фахівців.

Зокрема, фахівці зазначають, що протягом останнього часу чітко окреслилася небезпечна диспропорція вітчизняної економіки, що проявляється в її сировинній спрямованості та високій залежності від цін на сировинні ресурси (див. рис. 3.1).

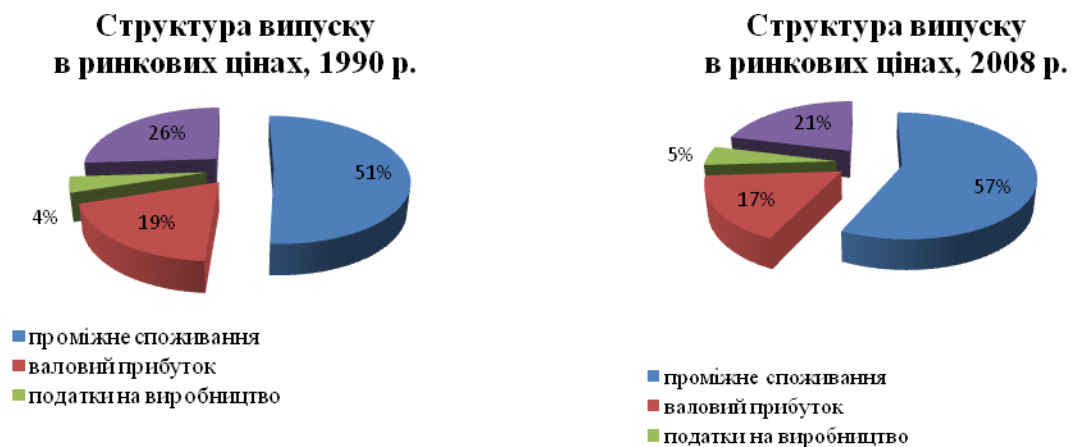

Рис.3.1. Структура випуску в ринкових цінах

Джерело: складала автор

Окрім того, повільне здійснення структурних реформ не зменшило частку проміжного споживання, навпаки, вона зросла з 50% у 1991 р. до 60% у 2008 р. (див. рис.1). Підтвердженням нашої думки є те, що в обсязі реалізованої промислової продукції майже 70% припадає на сировину, а на інвестиційні товари – менше 15%³.

Невід'ємна складова будь-якого напрямку міжнародного економічного співробітництва – інституційне забезпечення відповідного процесу. В даному контексті необхідно вказати, що для України характерна інституційна слабкість у всіх сферах, зокрема низька якість: державного управління, бізнес-середовища та ринків. Так, країна займає найгірші позиції у

³ <http://www.epravda.com.ua/publications/4b0183dc632aa/>

міжнародних рейтингах економічної свободи, конкурентоспроможності та корупції. До того ж, за даними звіту про глобальну конкурентоспроможність, у 2009 р. Україна погіршила свій результат, посівши у рейтингу 2 місце серед 133 країн світу, а в 2008 р. країна перебувала на 72 місці серед 134 держав. У категорії “інституційне середовище” Україна займає 120 місце, у категорії “ефективне функціонування товарних ринків” – 109 місце, у категорії “інфляція” – 129, а в категорії “ефективність податкової системи” – аж 128 місце.

Власне, інституційна складова є необхідним елементом забезпечення процесу входження України у МВМ. Відомий науковець О. Уільямсон наголосив, що інститути – це правила, норми та організаційні одиниці, котрі забезпечують взаємодію учасників певного процесу і сам процес, а ефективність того чи іншого процесу залежна від якості його інституційного забезпечення. Таким чином, ефективне інституційне забезпечення процесу формування МВМ має враховувати специфіку процесу і забезпечувати вільний прояв детермінант ефективної участі країн та підприємств у МВМ.

Отже, необхідним є формування такої виробничої і забезпечуючої інфраструктур, що стимулюватимуть вітчизняні підприємства до входження у МВМ на принципах:

1. забезпечення стратегічних національних інтересів;
2. збереження природних ресурсів;
3. дотримання екологічних норм та стандартів;
4. узгодження короткотермінових інтересів підприємств зі стратегічними орієнтирами країни й окремих галузей.

Забезпечити поєднання таких принципів при входженні підприємств України у МВМ можна лише за умови системної політики у промисловій сфері та зовнішньоекономічній діяльності. Тому потрібна цілеспрямована державна політика стосовно формування детермінант ефективної участі підприємств у МВМ, що забезпечувала б ефективну взаємодію всіх

складових цього процесу і формувала б сприятливе середовище для активізації в Україні (див. рис. 3.2).

Рис. 3.2. Середовище функціонування міжнародних виробничих мереж

Джерело: складала автор

Одним із варіантів практичного розв'язання проблеми ефективного входження підприємств України у МВМ на основі наведеної моделі може стати формування мережі державних і регіональних індустріальних (промислових) парків, що необхідно здійснювати відповідно до основних напрямів розвитку державної і регіональної промислової політики з урахуванням завдань, пов'язаних із розвитком промислових агломерацій. На нашу думку, доцільно створювати індустріальні парки в у таких галузях промисловості: легка, хімічна, машинобудування. Загалом ця ідея не є принципово новою в принципі, у різний час ця проблематика перебувала в полі зору українського уряду, зокрема, була затверджена концепція, але до практичної реалізації їй ще дуже далеко. Зокрема, уряд навіть не визначився

з галузевою спрямованістю таких індустріальних парків і критеріїв, за якими визначаються пріоритети галузей при створенні таких структур.

Окрім того концепція, що ми згадали вище не враховує всіх чинників формування МВМ, що містяться, зокрема, у стратегії євроінтеграційних об'єднань та міжнародних організацій. До того ж, вона суперечить основним напрямкам формування конкурентоспроможності виробничих підприємств України. Зокрема, у згаданій концепції передбачено створення міських агломерацій виробництва на основі наявних і незавершених виробничих потужностей без урахування міжнародної виробничої спеціалізації України, перспектив української промисловості щодо участі у МВМ, новітніх тенденцій кон'юнктури світових товарних ринків і т. п. Таким чином, концепція передбачає лише нарощення виробничих потужностей із мінімальними витратами задля забезпечення певного рівня зайнятості за регіонами і не враховує того факту, що утворення виробничих агломерацій за такими критеріями у майбутньому не дасть жодних позитивних ефектів.

Як свідчать дослідження практики функціонування МВМ (п. 1.1) й аналіз подібності галузевих структур країн (див. п. 2.2), на локальному рівні МВМ можуть бути аналогом територіального утворення (з одного боку), зокрема, концентрація виробництва відображається в урбанізації чи територіальній концентрації і робочої сили, і підприємств, і посиленні виробничої спеціалізації.

Отже, очевидним стає той факт, що промислові парки можна назвати такою територіальною концентрацією робочої сили, яка спрямована на посилення процесу урбанізації. Крім того, варто відзначити, що міжнародні виробничі мережі є проявом виробничої інтеграції на наднаціональному рівні, тому входження українських підприємств у МВМ сприятиме посиленню інтеграційного ефекту ЄС–Україна. Зокрема, ефект взаємодії трьох передумов формування МВМ у процесі її становлення відображено на рис. 3.3.

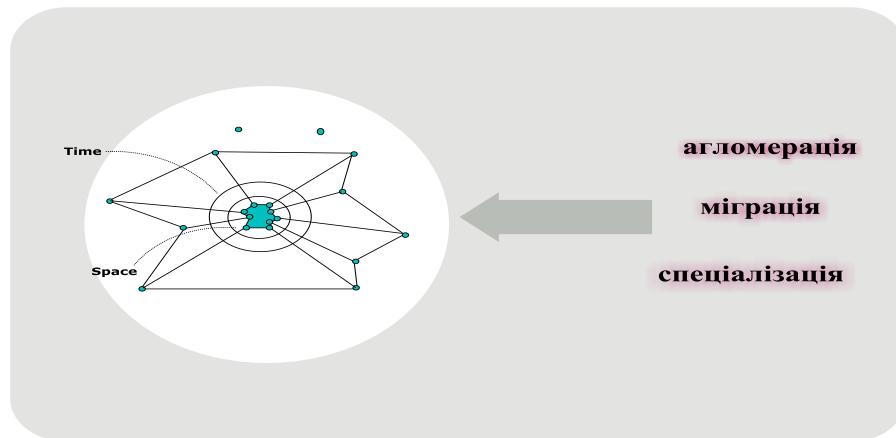

Рис. 3.3. Синергетичний ефект взаємодії основних чинників формування МВМ

Джерело: склала автор

Відображений (рис. 3.3) ефект свого часу став основним чинником інтеграції країн ЄС-15, а прагнення цих країн максимізувати цей ефект послужило поштовхом до усунення бар'єрів через утворення єдиного інтеграційного утворення. Наголошуємо, що для ефективного розширення такого інтеграційного утворення – МВМ є механізмами агломерації, міграції та спеціалізації. Отже, Україні з її євроінтеграційними прагненнями потрібно в жодному випадку не протидіяти цьому механізму інтеграції.

Окрім того, варто відзначити ще одну якісну сторону поширення і функціонування міжнародних виробничих мереж – із врахуванням “ефекту сусідства”, “ефекту переливу”, “ефекту кругової причинності”. Специфіка взаємодії відображена на рис. 3.4.

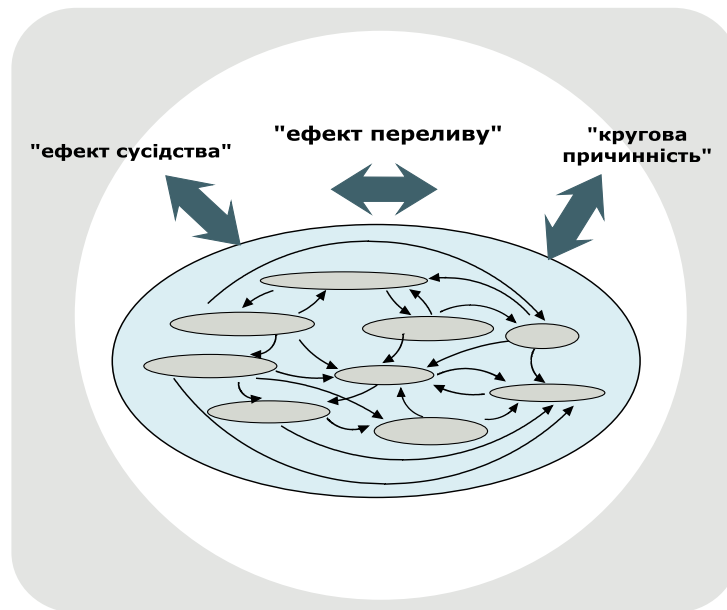

Рис. 3.4. Прояв ефектів виробничої взаємодії у формування МВМ

Джерело: складала автор

“Ефект сусідства” активно поширюється в межах країн ЄС, що можна пояснити високим ступенем транскордонності економічної діяльності, а для України його можна розглядати у контексті програми “Східне партнерство”. При тому сусідство дасть змогу використати “ефект переливу” економіки з процвітаючих країн (ЄС) у країни, які тісно пов’язані з процвітаючими країнами (Україна). МВМ можуть служити інструментом посилення цього ефекту, передаючи “багатства” (капітал, технології, доступ до ринків збуту і т. п.). Окрім того, ефект переливу саме і впливає позитивно на співпрацю й партнерство між різними за соціально-економічним рівнем країнами. Ефект переливу в поєднанні з ефектом сусідства є дуальним змістом ефекту кругової причинності.

Кожний із ефектів може бути оцінений через певні якісні показники, що вимірюються розміром економії від використання різних стратегій (див. рис. 3.5).

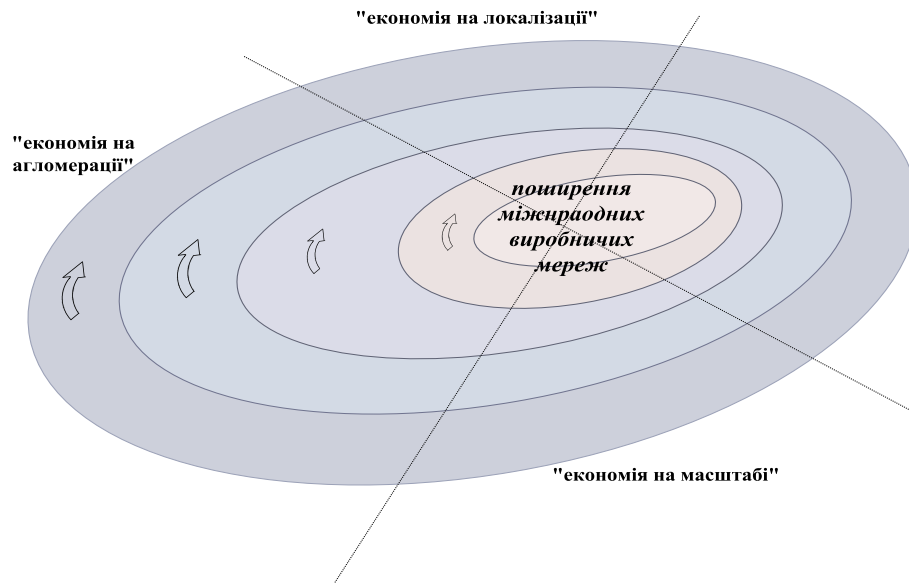

Рис. 3.5. Типи економії від використання різних стратегій при формуванні та поширенні міжнародних виробничих мереж

Джерело: складала автор

Враховуючи оцінені потенційні можливості України, ми стверджуємо, що нині вона перебуває на перехресті цих можливостей використання стратегічних орієнтацій на: економію на агломерації, економію на масштабі та економію на локалізації.

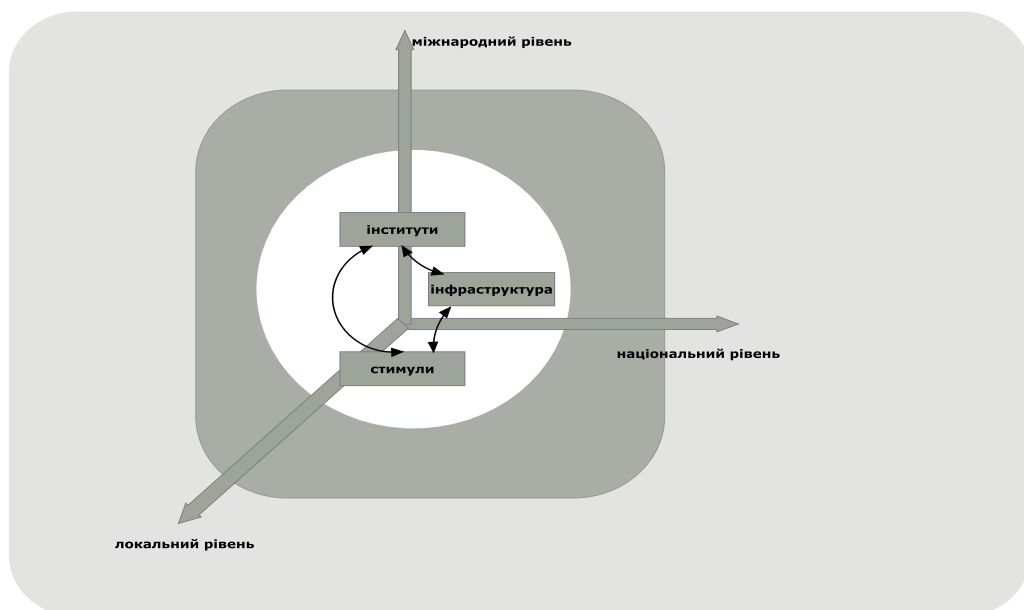

Рис. 3.6. Векторні орієнтації поширення МВМ

Джерело: складала автор

На рис. 3.6. відображено векторні орієнтації основних складових державної політики щодо входження підприємств України у МВМ; при цьому зазначаємо, що такої цілісної політики Україна досі не має. Тому країна випадає зі згаданого процесу і не може сповна скористатися окресленими ефектами.

На нашу думку, першою великою проблемою є відсутність чіткої позиції і системного бачення уряду щодо місця українських підприємств у МВМ. Якщо до позиції України у системі міжнародної торгівлі з країнами ЄС відповідні міністерства та відомства мають певне бачення і стратегію, то у сфері міжнародних виробничих відносин єдиної думки і позиції досі нема. Це приводить до того, що навіть якщо українські підприємства і мають потенційні конкурентні можливості, то в більшості випадків не знають про можливості їх реалізації через механізм МВМ. Великою проблемою є те, що Україна не проводить моніторингу перспективних географічних векторів формування МВМ. Це призводить до того, що потенційні вітчизняні учасники МВМ навіть не здогадуються про наявність у них можливостей отримання додаткових економічних вигод від участі у МВМ. Тому ми пропонуємо використовувати результати нашого аналізу (див.п.2.2) як основу для формування напрямків введення галузей промисловості України у МВМ Європи як за країнами, так і за критеріями ефективного функціонування.

3.2. Мережеві позиції країн ЄС у міжнародних виробничих мережах Європи.

У процесі формування МВМ важливим є питання мережевої позиції кожної країни в аспекті її орієнтації на ключові складові процесу створення цінності. Індикаторами таких складових на макрорівні є імпорт й експорт послуг і товарів, тому що виробництво будь-якої продукції передбачає виконання певних базових виробничих функцій (операцій) та управлінських

функцій, НДДКР. Останні за методологією статистичного обстеження вважають послугами.

Таким чином, компоненти ВВП будь-якої країни (за спрощеним кейнсіанським рівнянням – див. п. 2.1) можуть бути основою для виявлення мережевої позиції певної країни в МВМ. За підходом, описаним у п. 2.1, важливою є не стільки величина складової ВВП країни, скільки напрямок її впливу на згаданий показник. При цьому в контексті нашого дослідження важливим є виявлення географічної спрямованості тієї чи іншої складової зовнішньої торгівлі країн.

Оскільки аналітичних виразів, що дають змогу відобразити залежність ВВП країни від експорту та імпорту товарів і послуг інших країн, нема, принаймні рекомендованих до практичного застосування, ми використали модуль Data maning (MARspline) пакета STATISTICA на семирічному часовому інтервалі для виявлення ключових чинників мережевої позиції згідно з означеним підходом (див. дод. Ж).

Результати аналізу дали змогу за отриманими рівняннями скласти матрицю ознак мережевих позицій країн ЄС (див. табл. 3.2), що дає змогу ідентифікувати мережеву позицію країни в міжнародних потоках товарів та послуг і визначити ступінь входження країни у МВМ.

Таблиця 3.2

Матриця мережевих позицій країн у МВМ

ВВП	Споживання Польща	Експорт послуг Великобританія	Споживання Португалія	Імпорт послуг Ірландія	Імпорт послуг Фінляндія	Експорт товарів Естонія
1	2	3	4	5	6	7
Австрія	+	+	-	+	+	+
Німеччина	-	+	-	+	+	-
Бельгія	+	-	+	-	+	-
Великобританія	-	+	+	-	-	+
Греція	+	-	-	+	-	-
Ірландія	+	-	+	+	-	+
Іспанія	+	-	+	+	+	+
Італія	+	-	+	+	-	-
Нідерланди	-	+	-	+	+	-
Португалія	+	+	-	+	-	-

1	2	3	4	5	6	7
Фінляндія	-	+	-	+	+	-
Франція	+	-	-	+	+	-
Швеція	+	-	+	-	+	+
Данія	+	-	+	-	+	+
Угорщина	+	+	+	+	-	-
Чехія	-	+	-	+	+	+
Словенія	+	+	-	+	+	-
Словаччина	+	+	-	+	+	-
Естонія	+	+	-	+	+	-
Латвія	-	+	-	+	+	-
Литва	+	+	-	+	+	-
Польща	-	+	-	+	+	-

Джерело: склала автор

Як видно з табл. 3.3, ВВП Австрії залежне від імпорту послуг Ірландії (тобто експорту послуг Австрії до Ірландії), Фінляндії (тобто експорту послуг Австрії до Фінляндії) і від експорту послуг Великобританії (імпорту послуг Австрії та Великобританії) й експорту товарів Естонії. Це може свідчити, зокрема, про те, що Австрія займає позицію країни, орієнтованої у МВМ на виконання обслуговуючих функцій виробництва, а саме послуг, пов'язаних із наданням науково-технічних послуг, управлінського консультування Ірландії та Фінляндії, але при цьому Австрія залежна від експорту послуг Великобританії. Враховуючи велику залежність експорту Австрії від імпортованих послуг, можна стверджувати, що імпортовані з Великобританії послуги використовують у виробничому ланцюгу створення доданої вартості (рис. 3.7).

Негативна залежність ВВП Австрії від зростання споживання Португалії, пояснюється тим, що у Португалії є ланки МВМ, характерні створенням найбільшої частки доданої вартості. При цьому продаж цих товарів за межами Португалії дав би Австрії прибутку більше, ніж продаж у Португалії. Таким чином, Португалію за умовами внутрішнього попиту Австрія не розглядає як цільовий ринок збуту товарів. На відміну від Португалії, залежність ВВП Австрії від зростання споживання у Польщі пояснюється збутовою орієнтацією на ринок Польщі, а залежність ВВП Австрії від експорту товарів Естонії свідчить про те, що Естонія введена у

МВМ за участі Австрії як постачальник проміжних комплектуючих напівфабрикатів. Узагальнена топологію МВМ за участі Австрії відображена на рис. 3.7.

Щодо Німеччини, то її мережева позиція визначається залежністю від експорту послуг Великобританії й імпорту послуг Ірландії та Фінляндії. Це свідчить про те, що Німеччина зорієнтована на тих ланках МВМ, які дають найбільшу додану вартість. При цьому збільшення споживання в Польщі та Португалії негативно впливає на ВВП Німеччини, що підтверджує розміщення в них виробництва кінцевої продукції, призначеної для продажу за їх межами. При цьому естонські підприємства є конкурентами для німецьких щодо виробництва проміжних товарів. Відзначимо, що Нідерланди мають таку саму мережеву позицію, як і Німеччина. Це дає змогу аналогічно отримати топологію МВМ за участі Німеччини та Нідерландів (рис. 3.7).

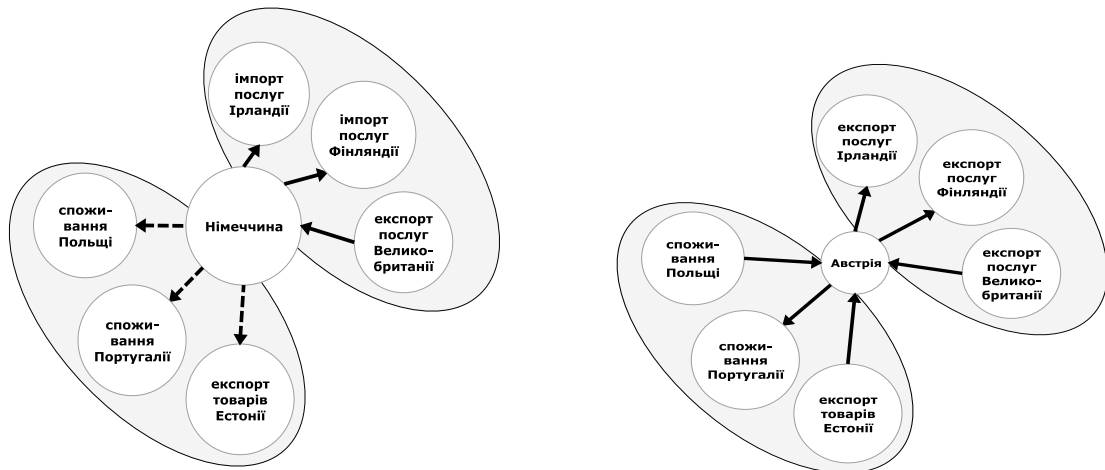

Рис. 3.7. Мережеві позиції Німеччини й Австрії

Джерело: складала автор

Мережева позиція Бельгії відмінна від позицій попередніх країн у тому, що імпорт послуг Ірландії (тобто експорт послуг із боку Бельгії в Ірландію) зменшує величину доданої вартості, що врахована у ВВП Бельгії. Негативна залежність ВВП Бельгії від експорту послуг Великобританії, свідчить про те, що ці послуги конкурують із аналогічним послугами, виробленими в Бельгії.

Щодо споживання Польщі, то її вплив на ВВП Бельгії такий самий як і в Австрії. Це підтверджує те, що Польща позиціонується як ринок для кінцевого споживання виробленої продукції.

Експорт товарів із Естонії відображає таку ж ситуацію, як і у Німеччини, тобто естонські товари конкурують із бельгійськими, зменшуючи цим ВВП Бельгії. Отже, нарощення імпорту товарів із Бельгії може дати сумарний позитивний ефект лише за умови використання цих товарів у виробничих процесах, що генерують найбільшу додану вартість. Мережева позиція Бельгії зображена на рис. 3.8.

Щодо Великобританії, то як і в Німеччині, збільшення споживання Польщі негативно впливатиме на ВВП Великобританії. Таким чином, Великобританія розглядає Португалію як ринок збуту товарів. Щодо мережевої позиції Великобританії з точки зору міжнародного руху послуг, то імпорт послуг Ірландії складається з таких послуг, які конкурують із експортними послугами Великобританії. Схожа ситуація з імпортом послуг Фінляндії, а саме, ці послуги не дають позитивного ефекту на ВВП. Мережева позиція Великобританії зображена на рис. 3.8.

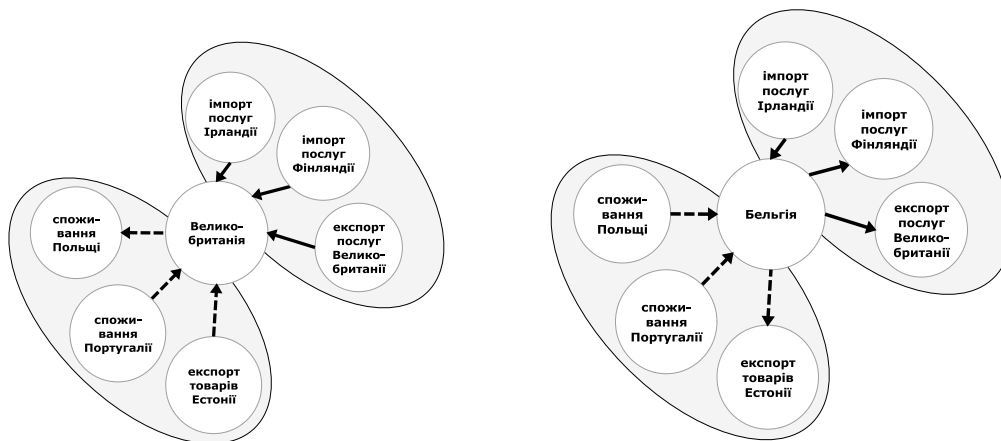

Рис. 3.8. Мережеві позиції Бельгії та Великобританії

Джерело: склала автор

Мережева позиція Греції у міжнародних потоках товарів та послуг визначається позитивною залежністю ВВП від імпорту послуг Ірландії і

сукупного споживання Польщі. При цьому імпорт послуг Фінляндії конкурує з такими самими послугами Фінляндії та Великобританії. Мережева позиція Греції зображена на рис. 3.9.

Необхідно відзначити, що Ірландія має мережеву позицію, яка характерна орієнтацією на кінцеве споживання у Португалії, до того ж, є велика залежність від власного імпорту послуг. Також Ірландія характерна позитивним ефектом від збільшення споживання у Польщі та Португалії. Естонія впливає на мережеву позицію Ірландії через експорт товарів, а Фінляндія імпортує такі самі послуги, як і Ірландія.

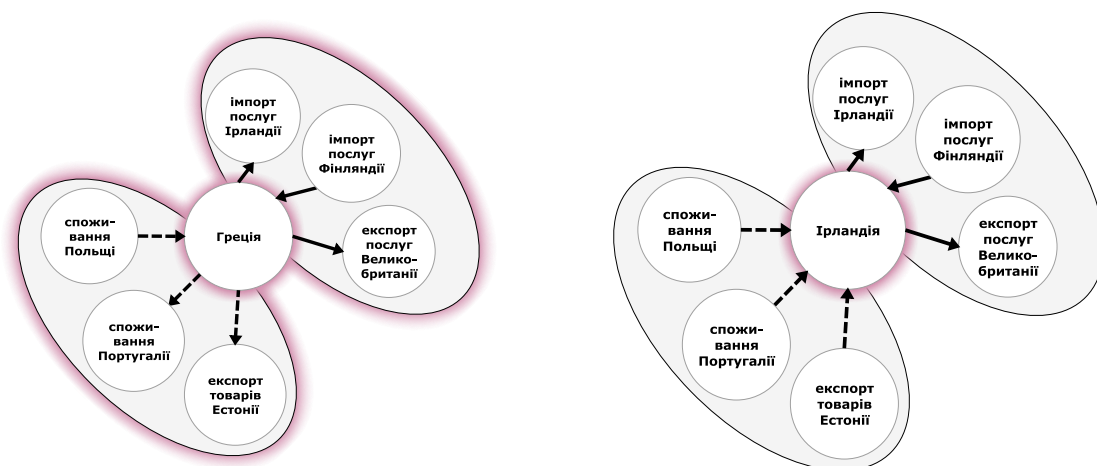

Рис. 3.9. Мережеві позиції Греції та Ірландії

Джерело: склала автор

Щодо мережевої позиції Іспанії, то вона відмінна від позиції Ірландії лише тим, що Іспанія є активним експортером послуг у Фінляндію. Мережева позиція Італії така сама, як і позиція Ірландії.

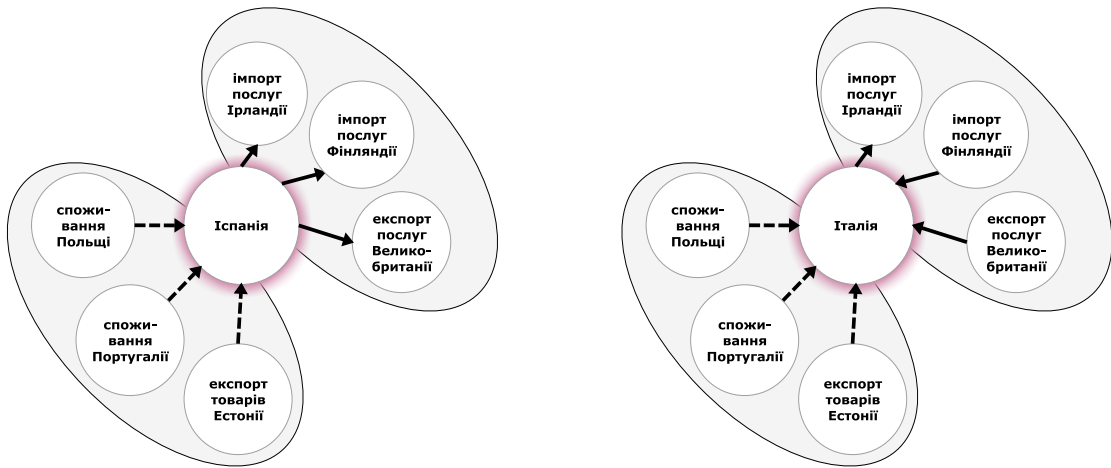

Рис. 3.10. Мережеві позиції Іспанії та Італії

Джерело: склала автор

Мережева позиція Португалії характерна позитивною залежністю від сукупного споживання Польщі. Це свідчить про те, що для підприємств Португалії, які є учасниками МВМ, Польща служить цільовим ринком збуту, а на мережеву позицію позитивно впливає імпорт послуг Ірландії. Крім того, експорт товарів із Естонії конкурує з товарами, виробленими в Португалії.

Мережева позиція Фінляндії залежна від її власного імпорту послуг, від імпорту послуг Ірландії, при цьому ні Польща, ні Португалія не є кінцевими ринками збуту. Це підтверджує те, що Фінляндія сконцентрована на виконанні лише тих послуг, які дають найбільшу додану вартість.

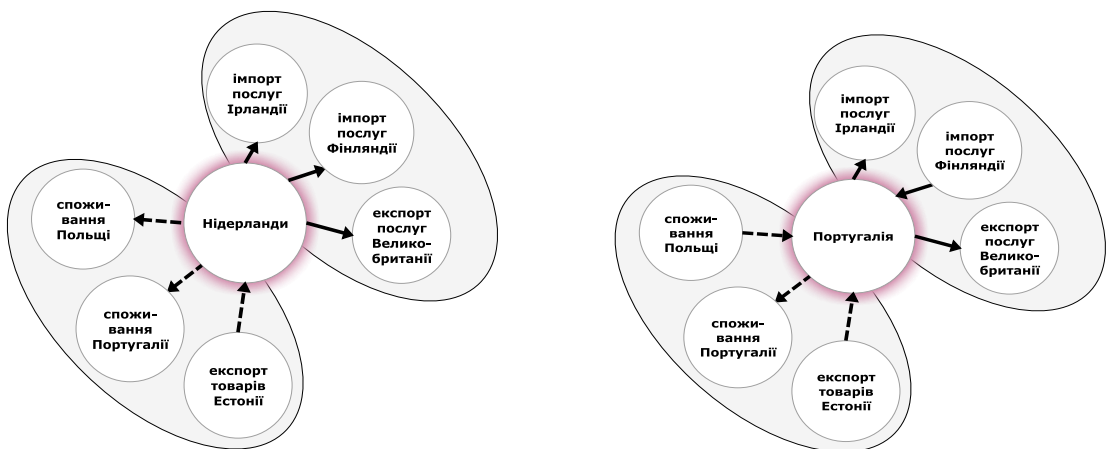

Рис. 3.11. Мережеві позиції Нідерландів та Португалії

Джерело: склала автор

Мережева позиція Франції подібна на мережеву позицію Греції – лише з тією відмінністю, що Франція залежна від імпорту послуг Фінляндії.

Мережеві позиції Швеції і Данії однакові. Для них і Польща, і Португалія є кінцевими ринками збуту, експорт послуг Великобританії конкурує з послугами, що вироблені в цих країнах (тих послуг, що використовують у процесі створення доданої вартості). При цьому обидві країни є експортерами послуг для Фінляндії та імпортерами проміжних товарів із Естонії.

Мережеві позиції Угорщини визначаються позитивним впливом експортом послуг з Великобританії та імпортом послуг Ірландії. При цьому і Польща, і Великобританія служать однаковими ринками збуту.

Мережа позиція Чехії визначається позитивним впливом на неї експорту послуг Великобританії, імпорту послуг Ірландії та Фінляндії й експорту товарів з Естонії. При цьому ні Польща, ні Португалія не є для неї кінцевими ринками збуту.

Окрім згаданих країн, виділимо групу країн (Словенія, Словаччина, Естонія та Литва), що мають однакові позиції. При цьому Польща служить для них кінцевим ринком збуту товарів, а Португалія не є кінцевим ринком збуту для цих країн. Послуги Словаччини та Словенії – визначальні в імпорті Ірландії та Фінляндії. Це свідчить про те, що Словаччина та Словенія в МВМ за участі Ірландії та Фінляндії служать проміжними ланками при передачі готових товарів туди.

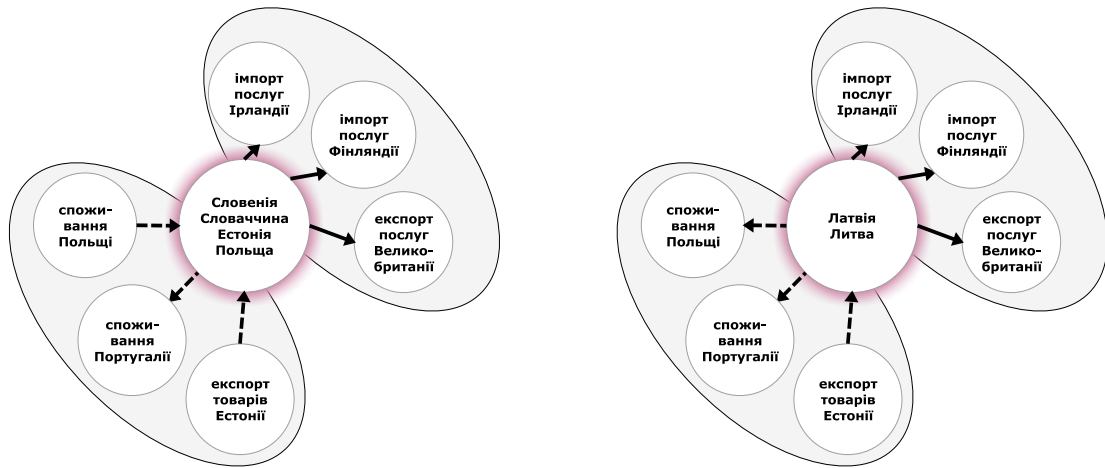

Рис. 3.12. Мережеві позиції Словенії, Словаччини, Естонії, Польщі, Латвії та Литви

Джерело: складала автор

Естонія і Литва мають також однакові мережеві позиції, до того ж, Польща для них є ринком для кінцевого споживання, а Португалія – ринком для проміжного споживання товарів. Ці країни також залежні від експорту послуг Великобританії, імпорту послуг Ірландії та Фінляндії, а Естонія є постачальником товарів, які конкурують із товарами Латвії та Литви. Латвія та Польща мають подібні мережеві позиції з Естонією, лише з однією відмінністю – внутрішнє споживання Польщі призводить до зменшення ВВП цих країн. Отже, на внутрішніх ринках Польщі й Латвії є товари, найбільшу частку доданої вартості яких створюють інші учасники МВМ та відповідно до цього згадані товари спрямовують.

Ідентифіковані мережеві позиції країн дають змогу зробити висновок про те, що МВМ локалізовані у групах країн, в яких – подібні ступені економічного розвитку: МВМ за участі країн ЄС-15 мають цільовим ринком Португалію і Польщу, а МВМ за переважною участю країн-нових членів зорієнтовані лише на свої ринки і ринок Польщі.

Велика значимість сукупного споживання Польщі для МВМ спричинена, на нашу думку, тим, що Польща поміж інших країн-нових

членів ЄС має найвищий рівень транскордонної торгівлі з Україною та Білоруссю, при цьому обсяги “експорту”, що здійснюються за неофіційними каналами і не враховують при статистичному обстеженні, за деякими оцінками, перевищує половину офіційного обсягу експорту Польщі у ці країни.

Зрозуміло, що мережева позиція країни у МВМ залежить від позицій конкретних підприємств, котрі є учасниками виробничих мереж; тому визначені мережеві позиції країн ЄС-22 відображають у агрегованому вигляді мережеві позиції підприємств кожної з країн.

Таким чином, можна стверджувати, що участь підприємства у МВМ детермінована певними чинниками, які є у “розпорядженні” на території країни походження і країни виробничої діяльності. Отже, конкурентні можливості підприємств визначаються умовами економічної діяльності в країні, а останні багато у чому залежать від діяльності цих самих підприємств. Тому можна говорити про наявність “кола прискорення” (див. рис. 3.13).

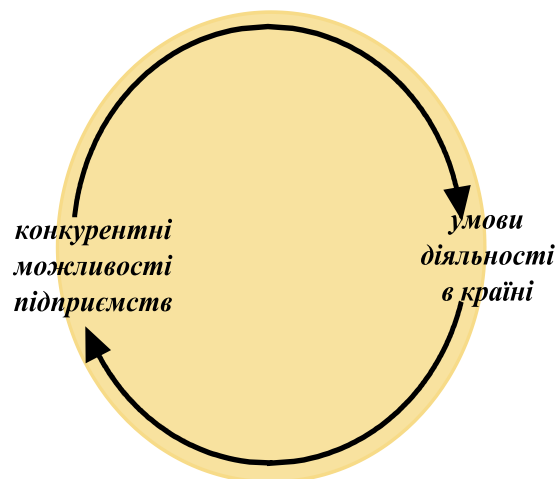

Рис. 3.13. “Коло прискорення”

Джерело: склала автор

Отже, стратегічним напрямом забезпечення ефективної участі України в процесах формування МВМ в Європі є:

- посилення конкурентних можливостей українських підприємств в контексті інтеграції їх у процеси створення цінності МВМ;

- створення інституційного забезпечення процесу входження вітчизняних підприємств у МВМ Європи;
- створення сприятливих умов для підприємств, що вже є учасниками МВМ із одночасним збереженням стратегічних інтересів України;
- сприяння нарощенню виробничого і науково-технічного потенціалів підприємств завдяки здійсненню селективної галузевої політики щодо пріоритетних галузей, які мають потенційні можливості участі.

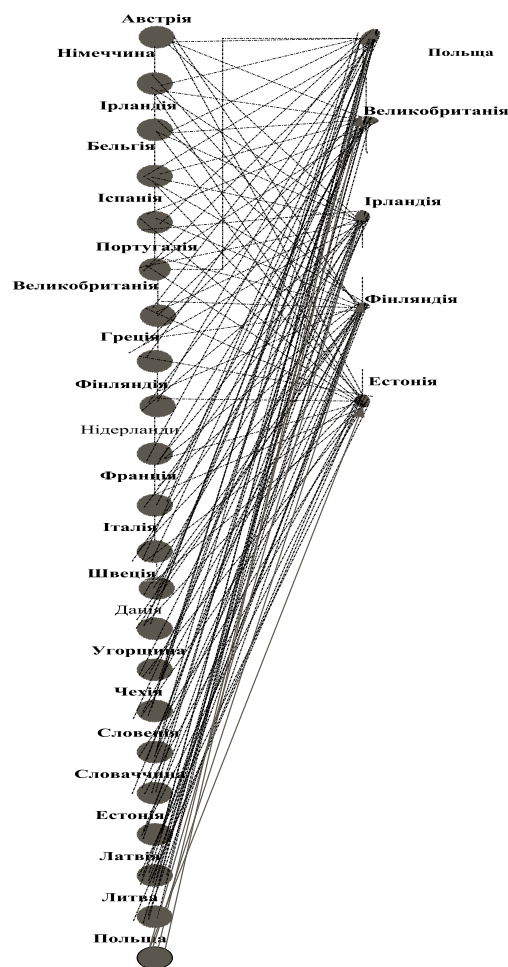

Рис. 3.14. Схематичне зображення орієнтації міжнародної виробничої мережі ЄС

Джерело: склала автор

Запропонована матриця мережевих позицій країн може бути використана при прийнятті рішень про посилення співробітництва з конкретними країнами ЄС у контексті формування міжнародних виробничих

мереж за участі України, що дасть змогу ідентифікувати потенційну мережеву позицію України залежно від форми і напрямку співробітництва в межах регіону. Ідентифікація такої позиції необхідна як на макрорівні при прийнятті стратегічних рішень щодо векторів міжнародної виробничої співпраці, так і окремим підприємствам для оцінки потенційних можливостей та загроз від майбутньої участі в МВМ, як приклад див.рис.3.14.

3.3. Напрями формування національної стратегії входження вітчизняних підприємств у МВМ Європи.

Будь-яка цілеспрямована діяльність потребує стратегії, що передбачає наявність стратегічної мети, орієнтирів, чіткого регламентування умов і мотивів прийняття рішень на усіх рівнях. Таким чином мова йде про впорядкування всіх аспектів входження вітчизняних підприємств у МВМ ЄС у єдиній системі, що складатиме основу національної стратегії входження України у МВМ Європи.

Ефективна реалізація такої стратегії можлива за умови наявності в Україні чіткої позиції уряду щодо забезпечення ефективної і активної мережевої позиції нашої країни відносно галузевої спеціалізації країн-партнерів ЄС і їх структурної близькості до України. Це дасть змогу Україні забезпечити ефективну реалізацію потенціалу країни щодо входження у мережеві виробничі структури Європи на основі формування ключових детермінант ефективної мережевої взаємодії підприємств відповідних галузей.

Отже, ми пропонуємо застосовувати методика визначення мережевої позиції України і на її основі формувати систему пріоритетів участі України у процесі формування МВМ. За результатами аналізу, проведеного у розділі 2, ми пропонуємо:

- 1) на основі сформованих ядер галузевої активності країн ЄС-22 в межах МВМ визначати галузеві пріоритети України в межах МВМ, а саме конкретні країни-партнери (стратегічні, пріоритетні, потенційні);
- 2) за групами країн ЄС-22 визначати країни-партнери (стратегічні, пріоритетні, потенційні) за мірою структурної подібності;
- 3) встановлювати їх мережеві позиції і співставляти із зовнішньоекономічними пріоритетами України та її промисловою політикою.

Таблиця 3.3.

Матриця країн-партнерів та їх галузевих пріоритетів

	„ядро” машини та устаткування	„ядро” хімічне виробництво	„ядро”легка промисловість	„ядро”виробництва гумових та пластикових виробів	„ядро” деревообробна промисловість	„ядро” виробництво електроустаткування	індекс Салаї	індекс Гатсва
Кількість підприємств за видами промислової діяльності	Франція Великобританія Бельгія	Італія Португалія	Італія Греція Іспанія Франція	Італія Франція Великобританія Україна Чехія Угорщина	Греція	Греція Польща Франція	Литва Італія Латвія Словаччина Ірландія	Польща Франція Фінляндія Угорщина
Експорт готової продукції	Швеція Португалія Греція Чехія Словенія Латвія	Бельгія Швеція Португалія	Німеччина Ірландія	Італія Франція Великобританія Україна Чехія Угорщина	Ірландія Іспанія Німеччина Іспанія	Великобританія Греція Литва	Угорщина Чехія Словенія Швеція Фінляндія	Литва Польща Словаччина Естонія Латвія Словенія
Імпорт проміжної продукції	Бельгія Греція Ірландія Фінляндія Німеччина	Іспанія Італія Греція Нідерланди Фінляндія	Фінляндія Нідерланди Греція Бельгія	Німеччина Бельгія Нідерланди Греція	Бельгія Греція Іспанія Італія Нідерланди Фінляндія	Німеччина Бельгія	Чехія Швеція Франція Фінляндія Угорщина	Польща Португалія Литва Чехія Угорщина Данія
Імпорт готової продукції	Чехія Естонія Латвія Литва Словенія Бельгія	Бельгія Швеція Нідерланди	Бельгія Іспанія Нідерланди Фінляндія	Італія Франція Великобританія Україна Чехія Угорщина	Німеччина Словенія Естонія Ірландія Іспанія	Греція Великобританія Франція Литва	Швеція Нідерланди Литва Фінляндія	Польща Литва Латвія Естонія Словаччина
Випуск продукції	Німеччина Португалія Греція	Ірландія Греція Італія Португалія Німеччина	Бельгія Італія Угорщина Латвія Литва Словенія Словаччина	Бельгія Італія	Ірландія Португалія	Бельгія Німеччина Великобританія Польща	Швеція Нідерланди Литва	Латвія Литва Словенія Словаччина
Кількість зайнятих	Німеччина Італія Португалія	Нідерланди Німеччина Італія Португалія	Польща Чехія Італія Португалія	Португалія Італія Франція	Литва Португалія Словенія	Німеччина Італія Португалія Іспанія	Угорщина Словенія Чехія	Словаччина Польща Великобританія Литва

Джерело: склала автор

За методикою, що ми запропонували вище, ми сформували матрицю країн-партнерів України (табл. 3.3.) за галузями економіки із врахуванням критеріїв прийняття конкретних рішень щодо входження участі українських підприємств у МВМ окремих країн ЄС з урахуванням міри подібності за цими критеріями. Така матриця дає змогу метою ідентифікувати країни-партнери України у кожній з досліджуваних галузей.

Таким чином, за результатами нашого дослідження, у галузі виробництва машин та устаткування партнерами України у створенні МВМ є Франція, Фінляндія, Чехія, Словенія, Литва, Латвія, Естонія.

У галузі хімічного виробництві країнами-партнерами мають стати Швеція та Фінляндія; у легкій промисловості: Франція, Фінляндія, Нідерланди, Литва, Словенія, Словаччина, Польща; у виробництві гумових та пластмасових виробів Угорщина ідентифікована для України як країна - партнер; Фінляндія, Естонія та Словенія є партнерами для України у деревообробній промисловості, крім меблів; у виробництві електронних, електричних та оптичних виробів Франція, Литва визначені як стратегічні країни-партнери.

За групуванням країн ЄС ми визначили країни-партнери (стратегічні, пріоритетні, потенційні) за мірою структурної подібності на основі проведеного дослідження. Зокрема:

- *стратегічні*: Угорщина, Словенія, Швеція, Франція, Фінляндія, Чехія, Португалія, Польща;
- *пріоритетні*: Німеччина, Нідерланди, Словаччина, Греція;
- *потенційні*: Литва, Італія, Ірландія, Іспанія, Великобританія, Латвія, Естонія, Бельгія, Данія, Австрія.

Співставляючи напрями і види взаємодії у межах МВМ можна сформулювати позицію як уряду так і окремих підприємств, щодо вибору форми співпраці з основними підприємствами–лідерами галузевих мереж у ЄС (див. табл. 3.4.).

Таблиця 3.4.

Найбільші підприємства Європи та країни їх належності

Галузь	Підприємства	Країни
1	2	3
Машинобудування	FIAT	Франція, Італія, Іспанія, Польща Німеччина
	RENAULT	Франція, Словенія, Іспанія Великобританія

1	2	3
	PSA	Чехія, Франція, Італія Португалія, Словаччина Іспанія, Великобританія
	BMW	Австрія, Німеччина, Великобританія
	Volkswagen	Бельгія, Чехія, Франція Німеччина, Угорщина Італія, Польща, Португалія Словаччина, Іспанія, Великобританія
Деревообробна промисловість	XXXLutz	Австрія, Німеччина, Чехія
	Jesper office A/S	Данія, Україна
	Tableras de Fibrassa	Франція, Нідерланди Великобританія, Португалія, Іспанія
	M-Real France SAS	Німеччина, Франція, Австрія, Фінляндія, Швеція
	Smurfit Ireland Ltd.	Італія, Великобританія, Німеччина, Франція, Іспанія, Португалія
	Metso Corporation	Італія, Швеція, Франція, Чехія
	Svenska Cellulosa Aktiebolaget SCA	Німеччина, Великобританія, Франція, Швеція
Хімічне виробництво	Stolt-Nielsen Sociedad Anonima	Великобританія, Італія, Іспанія, Німеччина, Нідерланди
	OLA de Petroleos S A	Іспанія
	Totalfinaelf France	Франція, Італія, Нідерланди
Виробництво гумових та пластикових виробів	Ovako Steel AB	Швеція, Фінляндія, Італія, Нідерланди
	Continental AG	Німеччина, Словаччина, Великобританія
	Master Plast Ltd.	Німеччина, Італія, Швеція, Великобританія

Джерело: склала автор

Необхідно зазначити, що відповідно до Державної програми економічного та соціального розвитку України на 2010 рік та Державної програми розвитку промисловості на 2003-2011 рр. одним з основних напрямів реформування системи управління промисловістю є застосування нових стратегій управління шляхом переходу до випереджаючих багатовекторних спрямовуючих дій. Масштаби промислового комплексу України не дають можливості вирішити всі проблеми вітчизняної промисловості в межах однієї програми. Тому процес формування національної стратегії входження вітчизняних підприємств у міжнародні виробничі мережі має враховувати вищезазначену проблематику і

починатися з розроблення системи пріоритетів щодо вирішення ключових питань та активізації розвитку окремих галузей і ідентифікації пріоритетних напрямів розвитку промисловості.

Зокрема, одним із основних завдань нині є нарощування обсягів випуску передусім технічно складних товарів широкого вжитку, та тих товарів, що найбільшою мірою стимулюють внутрішній попит і підвищення особистого кінцевого споживання.

Стосовно багатьох видів промислової продукції підприємства різних галузей вже заявили про себе як конкурентоспроможні суб'єкти на зовнішньому ринку. Однак їх позиції поки що не досить стійкі через внутрішні проблеми, зокрема відсутність інвестиційних ресурсів і коливання кон'юнктури на світовому ринку. Тому на їх підтримку повинні бути спрямовані основні зусилля в проведенні промислової політики.

Виконання поставлених завдань розвитку промисловості буде здійснюватися через систему галузевих програм розвитку, що включатимуть:

- стимулювання розвитку експортоорієнтованих та імпортозамінних промислових виробництв в районах, що мають для цього сприятливі умови;
- розвиток вільних (спеціальних) економічних зон та активізація прикордонного та транскордонного, у т. ч. єврорегіонального, співробітництва.

Основні завдання, що ми вказали вище найефективніше можуть бути розв'язані у межах національної концепції входження України у МВМ ЄС, а тому така концепція і відповідна стратегія мають бути тісно інтегрованими з програмою розвитку промисловості України. При цьому запропоновано використовувати такі стратегії: стратегія "переслідування" ("копіювання"), яка полягає в освоєнні промисловістю конкурентоспроможної продукції, що вже виробляється в розвинутих країнах; зокрема, в галузях обробки деревини, виробництві гумових та пластикових і виробництві електроболаднання. Стратегія "лідерних технологій", яка передбачає

використання власних досягнень для створення нових видів продукції і технологій, формування попиту на них і вихід на нові ринки у легкій та хімії промисловості. "Проривна" стратегія, яка полягає в створенні принципово нових видів продукції у виробництві хімії промисловості та виробництві машин та устаткування.

Таким чином це можна розглядати як основу для партнерських відносин, що розширюють можливості України при використанні таких форм міжнародного економічного співробітництва:

1. включення українських підприємств у виробничі мережі Європи на умовах субпідряду, що поглиблює міжнародний розподіл праці і дозволяє тим самим вирішувати існуючі проблеми партнерів, частково за рахунок поширення інновацій. При цьому звертають увагу на необхідність узгодження інтересів країн-партнерів в контексті існуючого нормативно-правового середовища їх діяльності;
2. виробнича кооперація, як співпраця рівноправних партнерів. На даний момент виробничу кооперацію визначають як основу сучасних світогосподарських відносин, прискорювачем розвитку країн-партнерів, що проявляється у різних видах угод типу ліцензійних та компенсаційних;
3. створення спільних підприємств як вищої форми інтеграційного поглиблення співпраці. Таким чином можна очікувати на хороший доступ до фінансових ринків, зокрема на притік іноземних інвестицій, що в свою чергу стимулює потік виробничих технологій. Крім того досягається «ефект масштабу» при забезпеченості ринкової ефективності;
4. включення українських підприємств у європейські корпоративні мережі, що полегшить подолання бар'єрів входу на ринок ЄС-22 і забезпечить ефект масштабу збуту.

При цьому треба мати на увазі, що Світовий банк у своєму звіті 2009 р. наголошує на системному підході до виробничих мережевих відносин, що

зорієнтований на міжнародний (мезо), національний (макро) та на локальний рівні або на рівні підприємств (мікорорівень). Відповідно до цього необхідно чітко розмежувати розподіл стратегічних завдань відповідно до кожного з рівнів, і забезпечити розмежування повноважень і функціонального призначення інституцій–реалізаторів стратегії входження підприємств України у МВМ Європи, у межах цього процесу.

Таким чином інститути-реалізатори варто розглядати у контексті рівнів їх функціональної належності, а саме:

- *міжнародний рівень*: Міжнародна організація промислового розвитку UNIDO, МЗС України;
- *національний рівень*: Міністерство економіки України: департамент розвитку базових галузей промисловості та виробничої інфраструктури (відділ економіки вугільної, нафтової та газової промисловості, відділ економіки чорної та кольорової металургії, відділ економіки хімічного та нафтохімічного комплексів, відділ економіки розвитку енергетики, відділ економіки машинобудівного та оборонного комплексу; департамент реалізації соціальної політики, у складі якого працює відділ економіки виробництва непродовольчих товарів та послуг); Міністерство промислової політики України; Міністерство машинобудування, військово-промислового комплексу та конверсії;
- *рівень підприємств*: а) державні комітети з легкої та текстильної промисловості; б) з нафти та газу; вугільної промисловості; в) торгово-промислова палата; обласні держадміністрації.

Реалізація стратегії входження підприємств України у міжнародні виробничі мережі передбачає виконання ряду функцій (дій) на різних рівнях їх реалізації.

- 1) удосконалення вже існуючої та сприяння посиленню функціональної спрямованості взаємодії з регіонами (країнами);
- 2) розробка нових, розвиток та уточнення існуючих програм у галузевому контексті їх розгляду;

- 3) розробка щорічних, щоквартальних оглядів (матриць мережевих позицій країн-партнерів України) з метою налагодження ефективної співпраці між вітчизняними підприємствами та МВМ Європи;
- 4) розробка національної стратегії та внесення у неї пріоритетів держави щодо стратегічної участі вітчизняних підприємств у міжнародних виробничих мережах із врахуванням системи детермінант;
- 5) сприяння та обов'язкове проведення моніторингу та прогнозування стану мережевої позиції країни та її стратегічних і потенційних партнерів.

Отже, має бути забезпечена багаторівнева взаємодія інституцій-реалізаторів стратегії входження України у МВМ Європи, що дала б змогу вітчизняним підприємствам ефективно реалізувати свої конкурентні можливості у галузевих мережах ЄС (див. рис. 3.15).

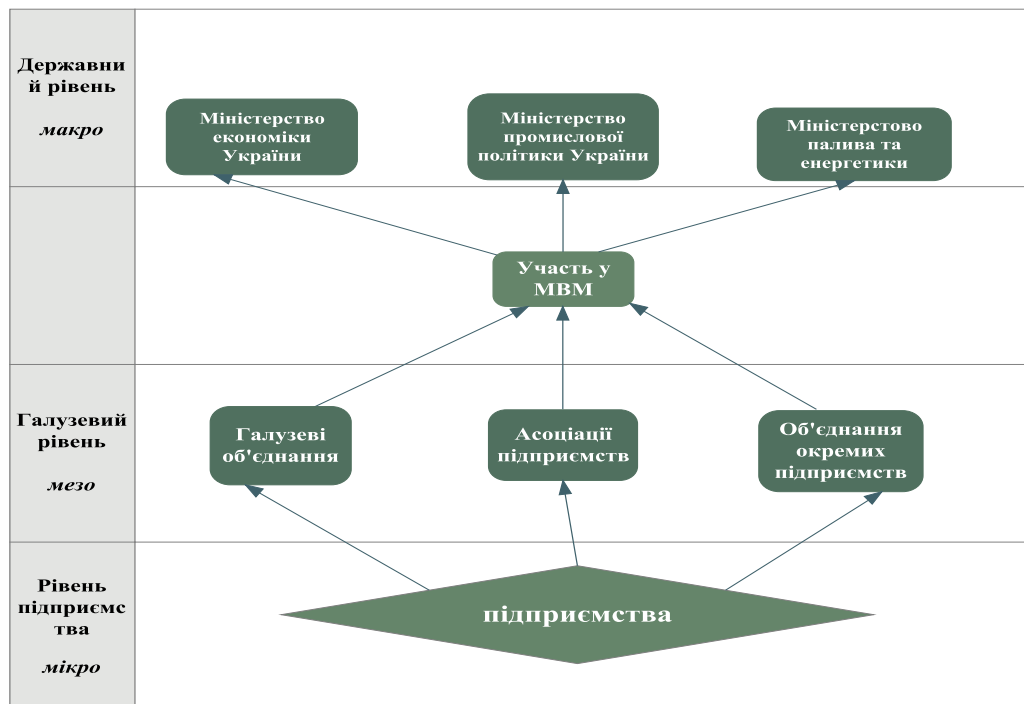

Рис. 3.15. Багаторівнева взаємодія при входженні у МВМ

Джерело: склала автор

Така взаємодія потребує організаційної системи інформаційного забезпечення цього процесу (див.рис.3.16). В умовах обмеженості ресурсів

ми пропонуємо створювати систему мережевого типу, в яку будуть включені існуючі інституційні одиниці (профільні міністерства, організації, органи влади і т.д.).

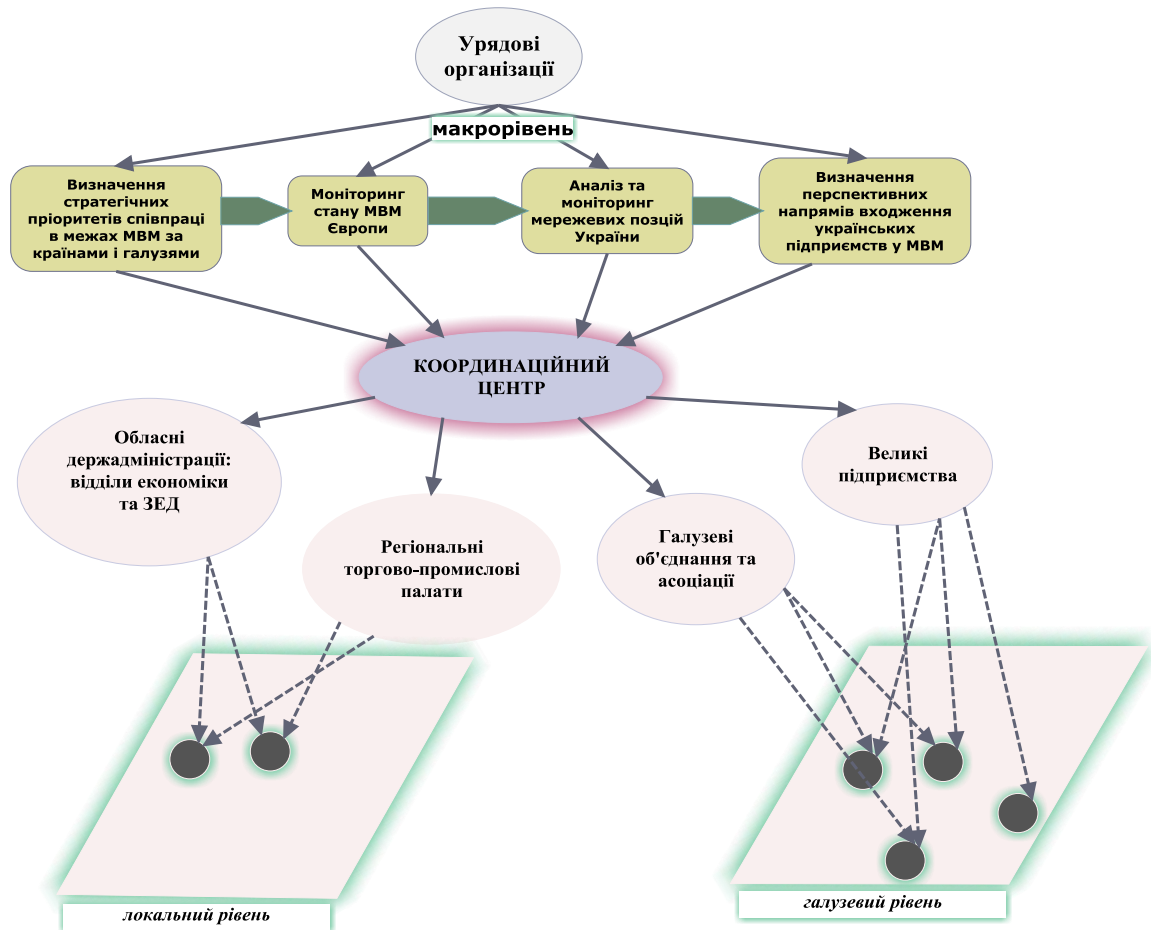

Рис. 3.16. Схема інституційного супроводу та інформаційного забезпечення процесу входження українських підприємств у міжнародні виробничі мережі Європи

Джерело: склала автор

Відповідно ми пропонуємо створити координаційний центр з участі українських підприємств у МВМ, який забезпечуватиме супровід вітчизняних підприємств у процесі їх інтеграції у МВМ, надаватиме інформаційні та консультаційні послуги, захищатиме їх стратегічні інтереси з врахуванням національних інтересів.

Отже, вищевказаний центр буде синхронізувати діяльність профільних міністерств (див.рис. 3.17) у частині тих функціональних обов'язків, що покликані забезпечити ефективну участь вітчизняних підприємств у МВМ.

Рис. 3.17. Схема синхронізації та координації профільних міністерств

Джерело: склала автор

Пропонуємо розпочати процес створення національної бази даних партнерів по міжнародних виробничих зв'язках для українських підприємств різних галузей промисловості, що дала б змогу у найкоротший термін знайти необхідну інформацію про потенційних партнерів і можливих форм співпраці між ними. Концептуальна структура такої бази даних представлен на рис. 3.18.

	Країни	Провідні представники (підприємства)	Ступінь участі	Форми
Галузь			<ul style="list-style-type: none"> ✓ постачання напівфабрикатів; ✓ виконання базових функцій; ✓ виконання проміжних замовлень ✓ і т.д. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Концерн ✓ Альянс ✓ СП ✓ Об'єднання ✓ Виробнича кооперація ✓ Виробничий аутсорсинг ✓ і т.д.

Рис. 3.18. Концептуальна схема бази даних потенційних партнерів по МВМ

Джерело: склала автор

У сукупності запропоновані заходи сприятимуть формуванню ефективної мережевої позиції України та забезпеченню практичної підтримки міжнародних виробничих зв'язків вітчизняних підприємств з іноземними партнерами. Пропонуємо кабінету міністрів України ініціювати розробку національної стратегії входження вітчизняних підприємств у МВМ як складової її промислової політики.

Висновки до 3 розділу.

Обґрунтування процесу формування міжнародних виробничих мереж дало змогу отримати наступні висновки та сформувані пропозиції щодо національної стратегії участі України у них:

1. Встановлено, що потенційні можливості участі України у МВМ можуть бути реалізовані лише за умови системного підходу з боку практиків та відповідальних відомств до цього процесу, при цьому важливою складовою введення України у МВМ Європи є системна політика у промисловій сфері та зовнішньоекономічній діяльності, що потребує інституційного забезпечення цього процесу. Запропоновано проводити моніторинг МВМ Європи з метою ідентифікації перспективних географічних векторів формування МВМ та мережевої позиції України в них.

2. Визначено мережеві позиції європейських країн–партнерів України по міжнародному виробничому співробітництву, в аспекті її орієнтації на ключові складові процесу створення цінності в межах МВМ що дало змогу сформувані матрицю ознак мережевих позицій країн ЄС-22 яку пропонуємо використовувати для ідентифікації мережевих позицій країни в міжнародних потоках товарів і послуг та для визначення ступеня входження країни в МВМ.

3. Визначено стратегічні напрями забезпечення ефективної участі України в процесах формування МВМ у Європі та розроблено методику визначення мережевої позиції для України, що дало змогу сформувані

багаторівневу систему пріоритетів міжнародного виробничого співробітництва України з країнами ЄС-22 та визначити основних партнерів по входженню України у МВМ Європи за галузями промисловості і формами співробітництва;

4. Сформовано комплекс стратегічних напрямів забезпечення ефективної участі України в процесах формування МВМ у Європі та відповідну до нього систему пріоритетів при реалізації стратегії входження вітчизняних підприємств у міжнародні виробничі мережі за умови виконання ряду функцій інститутів-реалізаторів цієї стратегії у контексті рівнів їх функціональної належності та мережевих можливостей нашої країни. При цьому першочерговим завданням держави треба вважати вдосконалення механізмів та інструментів державного стимулювання підприємств до активної участі у процесах формування МВМ Європи, що дасть змогу відновити потенціал майбутнього зростання економіки України.

Основні положення даного розділу відображені в наступних друкованих працях: [45].

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення важливого наукового завдання щодо формування міжнародних виробничих мереж в Європі та виокремлення при цьому напрямків здійснення національної стратегії участі України у цих процесах. На підставі проведеного дослідження сформовано наступні висновки:

1. Визначено, що процеси формування міжнародних виробничих мереж як форми прояву посилення глобалізації виробничої сфери світового господарства, характеризуються неоднорідністю та циклічністю у межах різних груп країн світу, а високий ступінь інтеграції підприємств-учасників мережі та середовища їх функціонування притаманний МВМ Європи. Обґрунтовано, що теоретичний базис особливостей формування МВМ є широкоаспектним та міждисциплінарним, у якому необхідно комплексно досліджувати детермінанти участі підприємств, галузей економіки та країн світу у процесах формування МВМ. Адаптація основних теоретичних положень теорій (просторової економіки, міжнародної конкуренції М. Портера, оптимальних ядер Парето, мережевого аналізу) до специфіки процесу формування міжнародних виробничих мереж на сучасному етапі розвитку світового господарства дало змогу виявити зв'язок між мережевими позиціями учасників (підприємств і країн) та детермінантами їх формування. Визначальними ж факторами участі підприємств у МВМ є наявність у них конкурентних можливостей та здатності інтегрувати стратегію своєї діяльності у стратегію мережі, а для країн – наявність критичної маси таких підприємств.

2. Доведено, що МВМ є особливою формою організації міжнародного виробництва, яка ґрунтується і базована на партнерській взаємодії підприємств різної національної належності, кожне з яких має стратегічну мету – найефективніше використання своїх компетенцій з метою отримання вигоди від участі у МВМ. Це приводить до ускладнення їх організаційної структури, збільшується кількість чинників формування, мотивів учасників

та стратегії функціонування МВМ, загалом. Пропонована функціональна модель МВМ системно відображає взаємозв'язок чинників формування виробничих мереж та детермінант їх успішного розвитку, з урахуванням синергетичної взаємодії всіх елементів мережі та їх особливостей. При цьому враховано багаторівневість детермінант участі підприємств у МВМ та чинників їх формування на рівні країни.

3. Обґрунтовано, що для визначення мережевої позиції країни у МВМ необхідною є ідентифікація галузевої структури економіки країни і її характеристики за рядом специфічних показників, що адекватно відображають особливості виробничої діяльності як на рівні економіки країни, так і у кожній з галузей, а саме: спеціалізацію виробництва, стан міжнародного підприємництва; інвестиційну діяльність та зовнішню торгівлю країни. Встановлено, що інтеграція виробництва різних країн відображається статистичними індикаторами економічних зв'язків між суб'єктами економічної діяльності і потенціалом міжнародних відносин. Оскільки формування МВМ здійснюється під переважаючим впливом економічних інтересів та виникаючих при цьому зв'язків між підприємствами різних країн, що підсилені ефектом агломерації, виникає необхідність використання специфічних індикаторів зовнішньоекономічної статистики країн як доповнювального елемента аналізу мереж.

4. Мережеві позиції країн в системі МВМ відображають територіальні пропорції виробництва в межах „ЄС – Україна” та їх трансформації за тими галузевими показниками, що є базисом варіантної оцінки перспективного розміщення підприємств і оптимального формування міжнародних виробничих мереж в Європі. Оцінена структурна подібність країн Європи до України на основі розрахунку показників міри подібності структур (індексів Салаї і Гатєва) дала змогу отримати групи країн Європи за ступенем подібності щодо ключових ознак конкретних галузей промисловості. Зокрема, тісний кореляційний зв'язок, тобто лінійна залежність між складовими зовнішньої торгівлі і сукупним споживанням, у всіх країнах 1-ї

групи (крім Польщі) між експортом послуг та імпортом товарів свідчить про те, що ці країни спеціалізуються на тих процесах у МВМ, що генерують найбільшу додану вартість: НДДКР, маркетинг, управління, консалтинг, які і експортуються у вигляді послуг. При цьому значний вплив сукупного споживання на імпорт та експорт послуг і товарів у всіх країнах (за виключенням Польщі) свідчить про те, що товари, вироблені в межах МВМ за участю цих країн, призначені не тільки для зовнішньої торгівлі цих країн, але і для внутрішнього споживання. Аналіз значень кореляцій між експортом, імпортом товарів і послуг, сукупним споживанням у 2-й групі, де розміщена лише Німеччина, дав змогу стверджувати, що сукупне споживання Німеччини значною мірою інтегроване з її зовнішньоторговельними потоками, як і складові цих потоків між собою, що свідчить про те, що у цій країні є багато підприємств-активних учасників МВМ, що отримують велику частку доданої вартості від усієї доданої вартості, створеної виробничими мережами. Розгляд значень лінійних кореляцій у п'ятій групі дав змогу стверджувати, що Португалія і Греція мають різні позиції у системі МВМ, оскільки у Греції нема зв'язку між сукупним споживанням та імпортом послуг і між імпортом товарів та імпортом послуг. Таким чином Греція сконцентрована на виконанні "нульової" ланки ланцюга створення вартості МВМ, а товари, вироблені у межах цих МВМ, згадана країна не споживає. Така ситуація може бути пояснена тим, що в Ірландії сконцентровані ланки ланцюга створення цінності, що надають найбільшу додану вартість, і такі ж послуги споживає її виробнича сфера.

5. Запропонована система векторів за напрямками країн-партнерів України по її входженню до МВМ, при цьому стратегічними партнерами вважаються країни з найменшим ступенем відмінності за різними ознаками та критеріями оцінки галузевої структури і ступеня її включеності у МВМ. На основі розробленої матриці „ядер” країн МВМ Європи виявлено потенційні можливості участі України у МВМ за умови системного підходу з

боку практиків та відповідальних органів влади; доведено необхідність застосування системної політики залучення України у МВМ Європи з синхронізацією структурної, промислової, зовнішньоекономічної політик і з врахуванням того, що основою такої політики має бути спеціальне інституційне забезпечення цього процесу з його орієнтацією на перспективні географічні вектори формування МВМ Європи.

6. Сформовано комплекс стратегічних напрямів забезпечення ефективної участі України в процесах формування МВМ в Європі та відповідну йому систему пріоритетів при реалізації стратегії входження вітчизняних підприємств у міжнародні виробничі мережі за умови виконання ряду функцій інститутів-реалізаторів цієї стратегії у контексті рівнів їх функціональної належності і мережевих можливостей України. При цьому першочерговим завданням держави необхідно вважати вдосконалення механізмів і інструментів державного стимулювання підприємств до активної участі у процесах формування МВМ Європи, що дасть змогу відновити потенціал майбутнього зростання економіки України.

Список використаної літератури.

1. Абони Д. Оценка рынков, технологий, опыта. Роль глобальных цепочек начисления стоимости [Электронный ресурс] // Д. Абони, 2007. – № 1. – Режим доступа : <http://www.adb.org/Documents/Translations/Russian/CAREC-Notes/CAREC-Value-Chains-RU.pdf>.
2. Аналіз економічних часових рядів методами нелінійної динаміки [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн. : <http://buklib.net/component/option.com>
3. Архиев С. И. Трансакционная архитектура / С. И. Архиев // Экономическая теория. – 2004. – № 1. – С. 69–83.
4. Архипов А. В. Синтез логистических цепей в виртуальных предприятиях в условиях неопределенности : принятие решений и анализ / А. В. Архипов, В. Е. Толкачева // Логистика, управление логистическими цепями и информационные технологии : матер. германо-российского семинара по логистике ; под ред. Д. А. Иванова, А. Куна, В. С. Лукинського. – СПб. : Изд-во Политехн. ун-та, 2006.
5. Архипов А. В. Формирование и оценка устойчивости производственных сетей в системе субконтрактинга / А. В. Архипов, В. Е. Толкачева // Межотраслевой информационно-аналитический журнал “Индустрия”. – 2006. – № 5 (47).
6. Асаул А. Н. Методологические аспекты формирования и развития предпринимательских сетей. / А. Н. Асаул, Г. Е. Локтева, Е. Г. Скуматов / СПб. : Гуманистика, 2004. – С. 345.
7. Асаул А. Н. Сетевые организации как результат процесса глобализации / А. Н. Асаул // Науч. труды Международного Союза экономистов и Вольного экон. общества России (Ежегодное Собрание членов Международного Союза экономистов “Глобализация и экономическое развитие”. – Куба, 31.01.2004–07.02.2004). – М. ; СПб., 2004. С. 100–106.

8. Асаул А. Н. Становление предпринимательской деятельности в контексте парадигмы глобализации экономики / А. Н. Асаул // Науч. труды Международного Союза экономистов и Вольного экономического общества России. М. ; СПб. – 2002. – Т. 10. – С. 73–83.
9. Астанов А. З. ТНК и процесс интернационализации капиталистического хозяйства. – М.: Экономика, 1989
10. Барановський Ф. Чинники та мотиви європейської інтеграції України // Ф. Барановський // Політичний менеджмент. – 2007. – № 6. – С. 115–124.
11. Белорусов А. С. Международный менеджмент: Учебник. – М.: Юрист, 2002. – 224 с.
12. Билоус Т. Я. Международные монополии и вызов капитала. – М., 1982.
13. Бондарев А. К. Эпистемологические аспекты глобализации [Электронный ресурс] / А. К. Бондарев // Проблемы современной экономики. – 2005. – № 1(1). – Режим доступа до журн. : <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=11340>.
14. Бондаренко О. А. Издержки институциональных трансакций, их особенности и роль в хозяйственной практике / О. А. Бондаренко // Научные труды Донецкого национального технического университета. – 2007. – Вып. 31–2 (117). – С. 168–173. – (Серия : экономическая).
15. Бородаевский А. Тенденции социально-экономического развития в разных регионах мира / А. Бородаевский // Мировая экономика и международные отношения. – 2007. – № 4. – С. 18–28.
16. Бочан І. О. Глобальна економіка : підручник / І. О. Бочан, І. Р. Михасюк. – К. : Знання. – 2007. – 403 с.
17. Булеев И. П. Сущность трансакционных издержек в рыночной экономике / И. П. Булеев, О. В. Шепеленко // Наукові праці

- Донецького національного технічного університету. – 2004. – Вип. 70. – С. 101–106. – (Серія : економічна).
18. Бурков В. Н. Как управлять проектами / В. Н. Бурков, Д. А. Новиков – М. : Синтег, 1997.
19. Бурков В. Н. Механизмы взаимодействия в сетевых структурах / В. Н. Бурков, Д. А. Новиков // Труды Международной научно-практической конференции “Современные сложные системы управления”. Липецк : ЛГТУ, 2002. – С. 35–37.
20. Бурков В. Н. Механизмы управления в сетевых структурах / В. Н. Бурков, Н. А. Кузнецов, Д. А. Новиков // Автоматика и Телемеханика. 2002. – № 12. – С. 96–115.
21. Бурков В. Н. Теория активных систем : состояние и перспективы / В. Н. Бурков, Д. А. Новиков – М. : Синтег, 1999. – 234 с.
22. Вергуненко М. В. Класифікація видів трансакційних витрат : проблеми та шляхи її удосконалення / М. В. Вергуненко // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. – Київ : Нац. екон. ун-т., 2006. – Вип. № 16. – С. 294–302.
23. Вебер А. Теория размещения промышленности. — М. Знание: перевод с англ. 1986. с. 543.
24. Визначення фрагментації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://encyclopedia.thefreedictionary.com/Fragmentation+\(economics\)](http://encyclopedia.thefreedictionary.com/Fragmentation+(economics)).
25. Визуализация инструментов Data Mining [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.INTUIT.ru>.
26. Галасюк В. Синергетический эффект стоимости при слияниях и поглощениях компаний как одно из экономических обоснований процесса глобализации / В. Галасюк // Економіка та держава. – 2004. – № 2. – С. 11–15.
27. Геец В. Специальные экономические зоны : “черные дыры” или точки экономического роста / В. Геец, В. Семиноженко // Зеркало недели. – 2006. – № 44. – С. 10.

28. Гитин А. Деятельность европейских промышленных ТНК в ЦВЕ и СНГ / А. Гитин // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2006. – № 9. – С. 41–49.
29. Гладій І. Й. Регіоналізація світового ринку: євроінтеграційний аспект : монографія / І. Й. Гладій. – Тернопіль : Економічна думка, 2006. – 544 с.
30. Гладій І. Транснаціональна регіоналізація глобалізованого економічного простору : системно-синергетичний підхід / І. Гладій // *Журнал європейської економіки*. – 2004, березень. – Том 3 (№ 1). – С. 79–96.
31. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайнен ; пер. з англ. – К. : “К.І.С. ”. – 2006. – 696 с.
32. Держкомстат України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
33. Доклад о торговле и развитии, 2006 / Доклад секретариата Конференции Организации Объединенных Наций по торговле и развитию, – Нью-Йорк и Женева, 2006. – С. 287.
34. Дубров А. М. Многомерные статистические методы : учебник / А. М. Дубров, В. С. Мхитарян, Л. И. Трошин. – М. : Финансы и статистика. – 2000.
35. Дуброва Т. А. Методы многомерной классификации. Дискриминантный анализ в системе STATISTICA. Учебное пособие / Т. А. Дуброва, А. Г. Бажин, Л. П. Бакуменко. – М. : МГУ экономики, статистики и информатики, 2002
36. Дуброва Т. А. Факторный анализ с использованием пакета “STATISTICA”. Учебное пособие / Т. А. Дуброва, Д. Э. Павлов, Н. П. Осипова. – М. : МГУ экономики, статистики и информатики, 2002.
37. Дьяченко О. В. Теоретико-методичні підходи проведення зіставлення даних у статистиці зовнішньої торгівлі товарами : автореф. дис. на

- здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.10 / Ольга Володимирівна Дьяченко. – К. : 2008. – 20 с.
38. Економічна енциклопедія : у трьох томах. – Київ : “Академія” ; Тернопіль : ТАНГ. – 2000–. –Т. 1. – 2000. – 863 с.
39. Економічна енциклопедія : у трьох томах. – Київ : “Академія” ; Тернопіль : ТАНГ. – 2001–. Т. 2. – 2000. – 845 с.
40. Економічна енциклопедія : у трьох томах. – Київ : “Академія” ; Тернопіль : ТАНГ. – 2000–. –Т. 3. – 2002. – 950 с.
41. Економічні проблеми XXI століття : міжнародний та український виміри / за ред. С. І. Юрія, Є. В. Савельєва. – К. : Знання, 2007. – 595 с.
42. Експериментальна таблиця “витрати – випуск” України за 2000 рік в основних цінах / Державний комітет статистики України. Статистичний збірник. – Київ, 2002. – С. 37.
43. Європейська комісія [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.
44. Захарченко В. І. Інтеграція промислового комплексу України у світову промислову систему / В. І. Захарченко // Стратегічна панорама. – 2004. – № 3. – С. 124–132.
45. Зварич І. Я. Ідентифікація потенційних країн-партнерів при формуванні міжнародних виробничих мереж в Європі / І. Я. Зварич // Економічний простір. Збірник наукових праць. 2009. - №28/2. – С.7-16.
46. Зварич І. Я. Ідентифікація чинників, що впливають на міжнародну фрагментацію виробництва в країнах Європи / І. Я. Тхір // Формування нового світового економічного порядку : міжн. наук. конф. молодих вчених, Тернопіль, 14 – 15 травня 2009 р. : тези доп. – Тернопіль, 2009. – С. 82–84.
47. Зварич І. Я. Фрагментація економічного простору Європи на основі кластерного аналізу факторів робочої сили / І. Я. Тхір // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті : національна ідентичність та тенденції глобалізації : шоста міжн. наук.-практ. конф.

- молодых ученых, Тернопіль, 26 – 27 лютого 2009 р. : тези доп. – Тернопіль, 2009. – С. – 45–47.
- 48.Иванов Д. А. Производственные сети – эффективное инновационное направление национальной промышленной политики / Д. А. Иванов // Региональная промышленная политика. – 2004. – № 3.
- 49.Крикавский С. В. Інноваційний потенціал логістичного мислення / С. В. Крикавський // Україна та її регіони на шляху до інноваційного суспільства : концептуальні доповіді УІ Міжнародної науково-практичної конференції, Донецьк, 31 жовтня –1 листопада 2006 р. – Донецьк : Юго-Восток, 2006. – С. 55–74.
- 50.Кузнецов Ю. В. Взаимодействие субъектов народного хозяйства : согласование экономических интересов / Ю. В. Кузнецов, С. В. Соколова // Вестник СПбГУ. – Вып. 1 (№ 5). – С. 23–44. – (Серия 5).
- 51.Кузьмін О. Нова парадигма оцінки інвестиційної привабливості регіонів : від конкретного до загального / О. Кузьмін, І. Комарницький // Регіональна економіка. – 2002. – № 4. – С. 36–43.
- 52.Лібанова Е. Кому вигідна дешева робоча сила? [Електронний ресурс] / Е. Лібанова // Дзеркало тижня. – 2007. – № 16 (645). – Режим доступу до газ. : <http://www.dt.ua/2000/2020/56547/>.
- 53.Лёш А. Географическое размещение хозяйства. — М. Знание: ИЛ, 1979. с. 632.
- 54.Лученко В. Виробничий аутсорсинг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mecm.info/clients/UM.nsf/0/clients/um.nsf/056C660658298822C2256FB6004F75B2?Opendocument>.
- 55.Мировая экономика / под ред. А. С. Булатова. – М. : Экономистъ, 2005. – 734 с.
- 56.Мировая экономика и международные экономические отношения : учебник / под ред. А. Булатова. – М. : Кнорус, 2008. – 654 с.

57. Михайленко Н. А. Інтеграція виробничого ланцюга – сучасна особливість структури світових товарних ринків – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/Articles/KultNar/knp80/.../knp80_103-106.pdf.
58. Міжнародна економіка : теорія міжнародної торгівлі і фінансів : підручник. – Тернопіль : Економічна думка, 2001.– 496 с. (2-е видання у 2003 р.) Модели и механизмы внутрифирменного управления / [Ануфриев И. К., Бурков В. Н., Вилкова Н. И., Рапацкая С. Т.]. – М. : ИПУ РАН, 1994. – 72 с.
59. Международный менеджмент / Под. ред. С. Э. Творогова, Л. С. Тарасевича, А. И. Майзеля. – С-П. – Питер, 2002
60. Модели и механизмы многокритериального стимулирования в организационных системах / [Иващенко А. А., Новиков Д. А., Сапико М. И., Щепкина М. А.]. – М. : ИПУ РАН, 2006. – 356 с.
61. Модели и механизмы распределения затрат и доходов в рыночной экономике / [Бурков В. Н., Горгидзе И. И., Новиков Д. А., Юсупов Б. С.]. – М. : ИПУ РАН, 1997. – 57 с.
62. Наваретти Д. Б., Дель Перо А. С. Глава 31. ТРИМС и инвестиционный климат [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://siteresources.worldbank.org/INTRANETTRADE/Resources/WBI-Training/31.pdf>.
63. Наливайко А. П. Глобалізація і стратегічний менеджмент // Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. Д. Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2001
64. Новая западная геополитика. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.novsu.ru/file/20870>.
65. Організація Економічного Співробітництва та Розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.oecd.org.

- 66.Орехова Т. В. Транснаціоналізація економічних систем в умовах глобалізації : монографія / Т. В. Орехова. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – 394 с.
- 67.Основні положення Звіту про Конкурентоспроможність України 2008. Назустріч економічному зростанню та процвітання / ред. М. Дрзенік Хану, Т. Гейгер, – Женева : Всесвітній Економічний Форум, 2008.
- 68.Оценка рынков, технологий, опыта. Роль глобальных цепочек начисления стоимости. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн. <http://www.adb.org/Documents/Translations/Russian/CAREC-Notes/CAREC-Value-Chains-RU.pdf>.
- 69.Паринов С. И. К теории сетевой экономики / С. И. Паринов – Новосибирск : ИЭОПП СО РАН. – 2002. – 168 с.
- 70.Парфенцева Н. О. Міжнародні статистичні класифікації в Україні. Впровадження й використання : навчальний посібник / Неля Олексіївна Парфенцева. – Київ : Основи , 2000. – 351 с.
- 71.Пахомов Ю. Украинские евроиллюзии и реалии ЕС / Ю. Пахомов // Економічний часопис. – 2007. – XXI.– № 9–10. – С. 3–6.
- 72.Підвищення конкурентоздатності економіки областей Заходу та Півдня України на основі формування нових виробничих систем (кластерів). Підсумки соціально-економічних досліджень / за ред. С. І. Соколенко. К. : Логос, 2005. – С. 13
- 73.Підлуцький О. Як маленька Естонія знайшла своє місце у великій Європі [Електронний ресурс] / О. Підлуцький // Дзеркало тижня. – № 7 (735) 28 лютого – 6 березня. – Режим доступу до газ. : <http://www.dt.ua/2000/2250/65514/>.
- 74.Портер М. Конкуренция : учеб. пособие / М. Портер ; пер. с англ. – М. : “Вильямс”, 2000. – С. 206–207.
- 75.Портер М. Э. Конкуренция : учебное пособие / М. Э. Портер ; пер. с англ. – М. : “Вильямс”, 2001. – 495 с.

76. Прогноз з більшості промислових секторів Європи, Близького Сходу і Африки на 2009 – негативний. – Хрещатик. Київська муніципальна газета. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kreschatic.kiev.ua.
77. Промислове виробництво : підсумки 2004 року та прогнозні оцінки січня II кварталу 2005 року // Економіст. – № 2. – 2005. – С. 13–36.
78. Промисловість України 2001–2006 у роках / Державний комітет статистики України. – Статистичний збірник. – Київ, 2007. – 302 с.
79. Протаскин В. Эксперты : Беларуси придется пойти на уничтожение целых отраслей. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.yuzle.com/business/3087.html.
80. Репа А. Мода на глобалізацію. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ua.info/index.phtml?art_id=278301&action=view&sel_date=2008-06-20.
81. Роберт Карбау. Міжнародна економіка. / Р. Карбау ; сьоме видання ; переклад з англійської Романа Косодія. – Суми : “Козацький вал”, 2004. – 652 с.
82. Розанов А. Раздробленное производство, концентрированные финансы : причины и последствия для различных модальностей “классового” сопротивления [Електронний ресурс] / А. Розанов, А. Стенько // Свободный мир. – 14.09.2009. – Режим доступу до журн. : <http://liberty.ru/groups/experts/Razdrobленное-proizvodstvo-koncentrirovannye-finansy-prichiny-i-posledstviya-dlya-razlichnyh-modal-nostej-klassovogo-soprotivleniya>.
83. Сагалович А. А. Глобализация : мифы и реальность / А. А. Сагалович // Економіка розвитку. – 2003. – № 4. – С. 108–110.
84. Сапего Г. Иммигранты в западной Европе / Г. Сапего // Мировая экономика и международная отношения. – 2006. – № 9. – С. 50–58.
85. Сергеева О. Новые правила игры. Глобальные вопросы : Какие стратегии наиболее эффективны в условиях глобализации

- [Електронний ресурс] / О. Сергеева // Новый маркетинг. – 2008. – № 5.
– Режим доступу до журн. :
<http://www.management.com.ua/strategy/str182.html>.
86. Сиденко В. Р. Глобализация - Европейская интеграция - экономическое развитие : украинская модель. В 2-х т. / Владимир Романович Сиденко. – К. : Феникс, 2008– .–
Том 1. Глобализация и экономическое развитие. – 2008. – 376 с.
87. Ситник В. Ф. Интеллектуальний аналіз даних (дейтамайнінг) / В. Ф. Ситник, М. Т. Краснюк. – Київ : КНЕУ, 2007. – 375 с.
88. Скоров Г. Франция 2006 – реформа или революция? / Скоров Г. // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – № 11. – С. 72–75.
89. Слуга Н. Глобальный город в системе мирового хозяйства / Н. Слуга // Международная экономика. – 2006. – № 3. – С. 10–28.
90. Соколенко С. И. Глобальные рынки XXI столетия : Перспективы Украины / С. И. Соколенко. – К. : Логос, 1998 – 568 с.
91. Соколенко С. И. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры : Украинский контекст. Монографія / С. И. Соколенко. – К. : Логос, 2002 – 648 с.
92. Соколенко С. І. Глобалізація і економіка України / С. І. Соколенко. – К. : Логос, 1999 – 568 с.
93. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці. Наукове видання. / Соколенко С. І. – К. : Логос, 2004. – 848 с. ; 190 іл.
94. Соколенко С. І. Стратегія конкурентоспроможності економіки України на основі інтеграційних систем – кластерів / Соколенко С. І. – Севастополь : “Рібест”, 2006. – 37 с.
95. Соколенко С. І. Сучасні світові ринки та Україна : (Наук. вид.) / С. І. Соколенко. – К. : Демос, 1995 – 354 с.
96. Соколенко С. І. Фінансування розвитку нових виробничих систем (0,7 авт. листа в кн. Економічний розвиток України : інституціональне та

- ресурсне забезпечення, монографія) / О. М. Алимов, А. І. Даниленко та ін. – К. : Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005. – С. 432.
97. Соколенко С. Стратегії економічного росту та формування нових виробничих систем в епоху глобалізації / С. Соколенко // Економічний часопис. – 2003. – XXI. – № 5. – С. 9–16.
98. Спільний європейський економічний простір : гармонізація міжрегіональних суперечностей : монографія / за ред. Д. Г. Лук'яненка, В. І. Чужикова. – К. : КНЕУ. – 2007. – 544 с.
99. Стратегія розвитку України у період до 2020 року. / Національна стратегічна Асамблея – Стратегія розвитку країни. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.me.gov.ua/control/uk/publish/category/system.
100. Стукало Н. Оцінювання стану розвитку фінансової глобалізації : особливості для України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kneu.kiev.ua/journal/ukr/article/2006_1_Stukalo_ukr.pdf.
101. Таблиця “витрати – випуск” України за 2005 рік в основних цінах / Державний комітет статистики України. Статистичний збірник. – Київ, 2006. – С. 37.
102. Таблиця “витрати – випуск” України за 2005 рік в основних цінах / Державний комітет статистики України. Статистичний збірник. – Київ, 2007. – С. 52.
103. Таблиця “витрати – випуск” України за 2006 рік в основних цінах / Державний комітет статистики України. Статистичний збірник. – Київ, 2007. – С. 37.
104. Таблиця “витрати – випуск” України за 2006 рік в основних цінах / Державний комітет статистики України. Статистичний збірник. – Київ, 2008. – С. 52.

105. Таблиця “витрати – випуск” України за 2007 рік в основних цінах / Державний комітет статистики України. Статистичний збірник. – Київ. 2008. – С. 37.
106. Тімохіна Н. В. Транснаціоналізація економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/25_DN_2008/Economics/28319.doc.htm.
107. Тхір І. Я. Аналіз міжнародної фрагментації виробництва та галузевої концентрації у контексті транснаціоналізації / І. Я. Тхір // Інтеграція України у світовий економічний простір : II Міжн. наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених, 24–25 січня 2008 р. : тези доп. – Тернопіль, 2008. – С. 336–339.
108. Тхір І. Я. Векторний розвиток просторової моделі міжнародної фрагментації виробництва Європи / І. Я. Тхір // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2008. – Вип. 4. (жовтень – грудень). – С. 20–26.
109. Тхір І. Я. Вплив транснаціоналізації на формування міжнародних виробничих мереж / І. Я. Тхір // Журнал європейської економіки. – 2008. – Т. 7. – № 1, березень. – С. 30–42.
110. Тхір І. Я. Демографічна нерівномірність Європи та міжнародна трудова мобільність / І. Я. Тхір // Галицький економічний вісник. – 2007. – № 1(12). – С. 12–18.
111. Тхір І. Я. Міжнародна фрагментація виробництва Франції / І. Я. Тхір // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2007. – Випуск 24. – С. 209–212. – (Серія економіка).
112. Тхір І. Я. Міжнародні виробничі мережі Європи та особливості їх розширення / І. Я. Тхір // Українська наука : минуле, сучасне, майбутнє. – 2007. – Випуск 12. – С. 304–313.
113. Тхір І. Я. Міжнародні виробничі мережі у країнах Східної Азії / І. Я. Тхір // Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених “Економіка країн

- Євроазіатського та Африканського континентів і Україна”. – Тернопіль : Економічна думка, 2007. – С. 67-70.
114. Тхір І. Я. Оцінка міжнародної фрагментації виробництва (на прикладі Німеччини, Австрії, Бельгії) / І. Я. Тхір // Збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених “Економічний і соціальний розвиток України у XXI столітті : національна ідентичність та проблеми глобалізації”. – 2008. – Тернопіль : Економічна думка. – С. 103–104.
115. Тхір І. Я. Роль супутніх послуг у міжнародній фрагментації виробництва / І. Я. Тхір // Збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених “Економічний і соціальний розвиток України у XXI столітті”. – 2007. – Тернопіль : Економічна думка. – С. 61–64.
116. Тхір І. Я. Фрагментація : нова форма глобалізації / І. Я. Тхір // Особливості інтеграції України в світовий економічний та політико-правовий простір : II Всеукр. науково-практичної конф. студентів, аспірантів та молодих вчених, 8 грудня 2006 р. : тези доп. – Маріуполь, 2006. – С. 232–233.
117. Тюнен фон И.-Г. Изолированное государство. — М. 1976. - 734
118. Україна : Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006. Україна в міжнародному регіональному економічному співробітництві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.niss.gov.ua/book/Vlasyuk_mon/06-7.pdf.
119. Філіпенко А. Методологія геоекономічного розвитку / А. Філіпенко // Економічний часопис. – 2007. – XXI. – № 5–6. – С. 25–28.
120. Фліссак К. Міжнародна кооперація як ефективна форма сучасного економічного співробітництва / К. Фліссак // Журнал європейської економіки. – 2006. – Том 5 (№ 2). – С. 138–142.
121. Хаффтанн Л. Україна на шляху до Європи ; пер. з англ. А. Турченової / Л. Хаффтанн, Ф. Мюллерс. – Київ : “Фелікс”. – 2007. – 338 с.

122. Черейский В. Л. Географические аспекты экспансии ТНК. – Л.: Нева, 1985
123. Чибриков Г. Г. Глобализация и ее формы / Г. Г. Чибриков // Вестник Московского университета. – 2006. – № 4. – С. 44–58. – (Серия 6 : Экономика).
124. Шаров О. Економізація зовнішньої політики : сьогоднішня українська тактика / О. Шаров // Економічний часопис. – 2007. – XXI. – № 9–10. – С. 21–26.
125. Шепеленко О. В. Трансакционные издержки в переходной экономике : проблемы теории и практики : монография / О. В. Шепеленко ; МОН Украины, Донецкий нац. ун-т. економіки и торгівли ім. Михаїла Туган-Барановського. – Донецк, 2007. – 360 с.
126. Шнирков О. Розширений ЄС у сучасній світовій економіці / О. Шнирков // Економічний часопис. – 2007. – XXI. – № 9–10. – С. 21–26.
127. Amighini¹ A. China in the international fragmentation of production : Evidence from the ICT industry / A. Amighini¹ // The European Journal of Comparative Economics. – 2005. – Vol. 2. – No. 2. – P. 203–219.
128. Anderton R. Outsourcing and low-skilled workers in the UK / R. Anderton , P. Brenton // Bulletin of Economic Research. – 1999. – Vol. 51. – P. 267–286.
129. Anderton R. Whats trade got to do with it? Relative demand for skills within Swedish manufacturing / R. Anderton, P. Brenton, E. Oscarsson // CEPS WD. – 2001. – No. 162. – March. – P. 37–39.
130. Ando M. Production Networks in East Asia : Strategic Behavior by Japanese and U.S. firms / M. Ando, S. W. Arndt, F. Kimura // Conference, Japan Center for Economic Research, Tokyo, June 1, Paper Presentation. – 2006. – P. 45.

131. Ando M., Kimura F. Fragmentation in East Asia : Further Evidence [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.haveman.org/EITI07/ando.pdf.
132. Antras P. Global sourcing [Электронный ресурс] / P. Antras, E. Helpman // Harvard University. – 2003. – Режим доступа : <http://www.economics.harvard.edu/pub/hier/2003/HIER2005.pdf>.
133. Arndt S. Fragmentation2001. New production patterns in the world economy / S. Arndt, H. Kierzkowski // Oxford University Press. – 2001. – P. 17–34.
134. Athukorala P. Multinational Production Networks and the New Geoeconomic Division of Labour in the Pacific Rim [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.rspas.anu.edu.au/economics/publish/papers/.../wp-econ-2006-09.pdf.
135. Baldone S. On Some Effects of International Fragmentation of Production on Comparative Advantages, Trade Flows and the Income of Countries / S. Baldone // The World Economy. – 2007. – 30(11). – P. 77–81.
136. Baldone S. On some effects of international fragmentation of production on comparative advantages, trade flows, and the income of country / S. Baldone, F. Sdogati, L. Tajoli // The World Economy. – November 2007. – Vol. 30. – No. 11. – P. 1726–1769.
137. Baldone, S. Moving to Central–Eastern Europe : Fragmentation of Production and Competitiveness in the European Textile and Apparel Industry / S. Baldone, F. Sdogati, L. Tajoli // Rivista di Politica Economica. – 2002. – No.1–2. – P. 567–570.
138. Baldone, S. Patterns and Determinants of International Fragmentation of Production. Evidence from Outward Processing Trade between the EU and the Countries of Central–Eastern Europe / S. Baldone, , F.Sdogati, L. Tajol. // Weltwirtschaftliches Archiv. – 2001. – P. 80–104.

139. Barry F. Enlargement and the European Geography of the Information Technology Sector / F. Barry, D. Curran // *The World Economy*. – 2004. – Vol. 27. – No. 6. – P. 901–921.
140. Berman E. Changes in the demand for skilled labor within U.S. manufacturing : evidence from the annual survey of manufacturers / E. Berman, J. Bound, Z. Griliches // *Quarterly Journal of Economics*. – 1994. – Vol. 109. – issue 2. – P. 367–397.
141. Berman J. *The Canadian Multinationals*, Toronto, 1981.
142. Bolton P. The Firm as a Communication Network / P. Bolton, M. Dewatripont // *Quarterly Journal of Economics*, CK. 1994. – P. 809–839.
143. Bond E. Market linkages with fragmented production / E. Bond // *North American Journal of Economics and Finance*. – 2005. – No 16. – P. 119–135.
144. Borrus M. International Production Networks in Asia : Rivalry or Riches. Introduction [Электронный ресурс] / M. Borrus, D. Ernst, S. Haggard // 1999. – P. 2. – Режим доступа до журн. : http://www.igcc.ucsd.edu/pdf/afc/afc_borrus.pdf.
145. Brenton P. The declining use of unskilled labour in Italian manufacturing : is trade to blame? / P. Brenton, A. M. Pinna // *CEPS Working Document*. – 2001. – No. 178. – P. 345–349.
146. C. Fancello, A. M. Pinna. How far do we trade intermediate inputs? Differences between a *new* and an *old* sector. June, 2002. [Электронный ресурс] Режим доступа : www.crenos.it/working/pdf/02-07.pdf.
147. Calvo G. Hierarchy, Ability and Income Distribution. / G. Calvo, S. Wellisz // *Journal of Political Economy*. – 1979. – Vol. 87. – P. 991–1010.
148. Calvo G. Supervision, Loss of Control and the Optimal Size of the Firm / G. Calvo, S. Wellisz // *Journal of Political Economy*. – 1978. – Vol. 86. – P. 943–952.

149. Czamanski S. Study of Spatial Industrial Complexes / Czamanski S. – Halifax, Nova Scotia : Institute of Public Affairs, 1976. – P. 61–80.
150. Davies G. Leading People : a Model of Choice and Fate for Leadership Development. / G. Davies, M. Smith, W. Twigger // Leadership & Organization Development. – Vol. 12. – No. 1. – P. 7–11.
151. Davis L. What location advantages do MNE research subsidiaries in Europe evaluate highest? [Электронный ресурс] / L. Davis // Paper presented to the DRUID Summer Workshop, Rebild, Denmark, 15–17 June 2000. – Режим доступа : www.druid.dk/uploads/tx_picturedb/ds2000-99.pdf.
152. Deardorf A. V. Fragmentation in Simple Trade Models [Электронный ресурс] / A. V. Deardorf // The University of Michigan. – 1998. – Режим доступа : <http://www.spp.umich.edu/rsie/workingpapers/wp.html>.
153. Deardorff A. V. Fragmentation across Cones [Электронный ресурс] / A. V. Deardorff // Globalization and International Trade : conference, Burgenstock, Switzerland. – 1998. – July 9–11. – Режим доступа до журн. : www.fordschool.umich.edu/rsie/workingpapers/...450/r427.pdf.
154. Deardorff A. V. Gains from Trade and Fragmentation [Электронный ресурс] / A. V. Deardorff // The CES in Venice Summer Institute Workshop. – 2005. – July 18–19. – Режим доступа до журн. : <http://fordschool.umich.edu/rsie/workingpapers/Papers526-550/r543.pdf>.
155. Deardorff's Glossary of International Economics. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.personal.umich.edu>.
156. Defever F. Functional fragmentation and the location of multinational firms in the enlarged Europe / F. Defever // Regional Science and Urban Economics. – 2006. – No. 36. – P. 658–677.
157. Dicken P. Global shift. Reshaping the global economic map in the 21st century / Dicken P // SAGE Publications Ltd. – 2004. – 600.

158. Dluhosch B. Intra-industry trade the gains from fragmentation / B. Dluhosch // *The North American Journal of Economics and Finance*. – 2006. – No. 17. – P. 49–64.
159. Doing business and investing in Ukraine. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.pwc.com/ua.
160. Dunning J. *The Globalization of Business*. – London^ Routledge, 1993.
161. Economic Indicators – France. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://earthtrends.wri.org>.
162. Egger H. International fragmentation : Boon or bane for domestic employment? / H. Egger, U. Kreickemeier // *European Economic Review*. – – 2005. – 21 July. – No 5. – P. 123.
163. Egger H. The role of public infrastructure and subsidies for firm location and international outsourcing [Электронный ресурс] / H. Egger, J. Falkinger // *European Economic Review*. – 2006. – No. 50. – P. 1993–2015. – Режим доступа до журн. : www.elsevier.com/locate/eer.
164. Egger P. The international fragmentation of Austrian manufacturing : The effects of outsourcing on productivity and wages / P. Egger, M. Pfaffermayr, Y. Wolfmayr-Schnitzer // *North American Journal of Economics and Finance*. – 2001. – No. 12. – P. 257–272.
165. Egger P. The international fragmentation of the value added chain / P. Egger, M. Pfaffermayr, Y. Wolfmayr-Schnitzer // Mimeo WIFO February. – 2001. – P. 89–92.
166. Egger H. The Determinants of EU Processing Trade / H. Egger // *The World Economy*. – 2005. – 28(2). – P. 100–106.
167. Egger P. Intermediate goods trade and international wage convergence in Central Europe / P. Egger // *Empirica*. – 2006. – 33(4). – P. 45–67.
168. Enright M. J. The geographical Scope of Competitive Advantage / *Stuck in the Region? Changing scales for regional identity* ; edited by E. Dirven, J. Groenewegen and S. van Hoff. Utrecht, 1993. – P. 87–102.
169. Europe in Figures – Eurostat yearbook, 2006–2007.

170. Eurostat regional yearbook 2007 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ec.europa.eu/eurostat>.
171. Eurostat regional yearbook 2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://europa.eu>.
172. Evans C. Distance, time and specialization / C. Evans , J. Harrigan // NBER Working Paper n. 9729. – 2003. – P. 122–131.
173. Feenstra R. C. Global production sharing and rising inequality : a survey on trade and wages / R. C. Feenstra, G. H. Hanson // NBER WP. – July. 2001. – No. 8372. – P. 131–140.
174. Feenstra R. C. Integration of Trade and Disintegration of Production in the Global Economy / R. C. Feenstra // Journal of Economic Perspectives. – 1998. – Vol. 12. – No. 4. – P. 88–92.
175. Feenstra R.C. Globalization, outsourcing and wage inequality / R. C. Feenstra, G. H. Hanson // American Economic Review. – 1996. – P. 91–94.
176. Fragmentation in Globalisation [Электронный ресурс]. – Режим доступа :
[http://encyclopedia.thefreedictionary.com/Fragmentation+\(economics\)](http://encyclopedia.thefreedictionary.com/Fragmentation+(economics)).
177. Fukunari Kimura. Production Networks and De Facto Integration in East Asia [Электронный ресурс]. – Режим доступа до журн. :
<http://www.palgrave.com/pdfs/0230007821.pdf>.
178. Garel Rhys OBE D. The motor industry in an enlarged EU / D. Garel Rhys OBE // The World Economy. – June, 2004. – Vol. 27. – No. 6. – P. 875–923.
179. Geishecker I. Do unskilled workers always lose from fragmentation? / I Geishecker, H. Gorg // The North American Journal of Economics and Finance. – 2005. – No. 16. – P. 81–92.
180. Geishecker I. Winners and Losers : Fragmentation, Trade and Wages / I. Geishecker, H. Gorg. [Электронный ресурс] // Workshop at Claremont

- McKenna College and a seminar at the University of Zurich. – December 2003. – Режим доступа до журн. : <ftp://iza.org/dp982.pdf>.
181. Gianfranco De Simone How Do Geographical Forces and Fragmentation of Production Interact in Determining the Location of Industrial Activities? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.euroframe.org/fileadmin/user_upload/euroframe/docs/2005/session3/eurof05_desimone.pdf.
182. Gianfranco De Simone. The Effects of International Fragmentation of Production on Trade Patterns : An Empirical Assessment / G. De Simone // Working Paper No 17/04. – a part of the Research Training Network “Trade, Industrialisation and Development” (Funded by the European Commission through the Improving Human Potential Initiative of the Fifth Framework Programme. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до журн. : www.fordschool.umich.edu/rsie/workingpapers/...525/r503.pdf.
183. Golub S. S. Globalization and Country–Specific Service Links / S. S. Golub, R. W. Jones, H. Kierzkowski // Working Paper. – January , 2007. – No. 532. – P. 33.
184. Golub S., Ronald W. J., Kierzkowski H. Country–Specific Aspects of Service–Link Activities : Theory and Evidence for Developing Countries. 2006. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.tulane.edu/~dnelson/BIBS/GlobalBib.pdf.
185. Gorg H. International fragmentation and relative wages in the UK / H. Gorg, A. Hijzen, R. C. Hine // Research Paper 2001/33. – Leverhulme Centre, University of Nottingham. – 2001. – P. 67–78.
186. Greg Linden Building Production Networks in Central Europe : The Case of the Electronics Industry [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.brie.berkeley.edu/publications/WP126.pdf>.

187. Grossman G., Helpman E. Integration vs outsourcing in industry equilibrium. 2001. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://econ.haifa.ac.il/~yashiv/WP7-2001.pdf>.
188. Hagedoorn J. Choosing organizational modes of strategic technology partnering : International sectoral differences / J. Hagedoorn and R. Narula // *Journal of International Business Studies*. – 1996. – Vol. 27. – P. 265–284.
189. Hagedoorn J. Leading companies and networks of strategic alliances in information technologies / J. Hagedoorn and J. Schakenraad // *Research Policy*. – 1992. – Vol. 21. – P. 163–190.
190. Hannan M. T. The population ecology of organizations / M. T. Hannan and J. Freeman // *American Journal of Sociology*. – 1977. – Vol. 82. – P. 929–964.
191. Hanson G. H. Localization economies, vertical organization and trade / G. H. Hanson // *American Economic Review*. – 1996. – Vol. 86. – No. 5. – P. 92–100.
192. Hanzl-Weiß D. Enlargement and the Textiles, Clothing and Footwear Industry / D. Hanzl-Weiß // *World Economy*. – 2004. – Vol. 27. – No. 6. – P. 923–945.
193. Harbison J. *Smart Alliances* / J. Harbison and P. Pekar. – New York, Booz, Allen & Hamilton, 1997
194. Heiman B. Towards reconciling transaction cost economics and the knowledge-based view of the firm : The context of inter-firm collaborations / B. Heiman and J. A. Nickerson // *International Journal of the Economics of Business*. – 2002. – Vol. 9 (1). – P. 97–116.
195. Helg R. Patterns of international fragmentation of production and implications for the labor markets [Электронный ресурс] / R. Helg, L. Tajoli // January. – 2004. – P. 33. – Режим доступа до журн. : www.fordschool.umich.edu/rsie/workingpapers/...525/r503.pdf.

196. Hesse M. Global production networks and the role of logistics and transportation. *Growth and Change* / M. Hesse, J-P. Rodrigue // *American Economic Review*. – 2006. – Vol. 37. – No. 4. – P. 499–509.
197. Hummels D. The nature and growth in world trade / D. Hummels, J. Ishii, Yi Kei-Mu // *Journal of International Economics*. – 2001. – No. 54. – P. 75–96.
198. International Chamber of Commerce [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.iccwbo.org/incoterms/id3040/index.html>.
199. Inward processing relief [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hmrc.gov.uk>.
200. Janelle Donald G. Globalization and research transportation / Donald G. Janelle, M. Beuthe // *Journal of Transport Geography*. – 1997. – Vol. 5. – No. 3. – P. 199–206.
201. Jones R. W. A Framework For Fragmentation [Электронный ресурс] / R. W. Jones., H. Kierzkowski // January, 2000. – Режим доступа до журн. : www.tinbergen.nl/discussionpapers/00056.pdf.
202. Jones R. W. International Fragmentation and the New Economic Geography / R. W. Jones, H. Kierzkowski // *Asian Economic Policy Review*. – December. – 2003. – P. 13
203. Jones R. W. Production Fragmentation and Outsourcing : General Concerns [Электронный ресурс]. – Режим доступа до журн. : www.econ.rochester.edu/.../jones/Production_Fragmentation_and_Outsourcing.pdf.
204. Jones R. W. The Role of Services in Production and International Trade : A Theoretical Framework / R. W. Jones, H. Kierzkowski // 1990. – Vol. 5. – P. 45–50.
205. Jones R. What Does Evidence Tell Us About Fragmentation and Outsourcing? [Электронный ресурс] / R. Jones, H. Kierzkowski, C. Lurong. // *International Review of Economics and Finance*. – October, 2004. – P. 20 July, 2005. – P. 31. – Режим доступа до журн.

- http://www.team.univ-ris1.fr/teamperso/mucchiel/kimura_fragmentation.pdf.
206. Kaminski B. Production Fragmentation and Trade Integration in Enlarged Europe : How MNCs Have Succeeded Where CMEA Had Failed [Электронный ресурс] / В. Kaminski // Papeles del Este. – 2004. – No.º 9. –. – Режим доступа : www.ucm.es/bucm/cee/papeles.
 207. Kaminski B. Trade and Production Fragmentation : Central European Economies in EU Networks of Production and Marketing // [Электронный ресурс]. – Режим доступа до журн. : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=632680.
 208. Kimura F. Fragmentation and Agglomeration Matter : Japanese Multinationals in [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.iadb.org/laeba/downloads/WP_12_2002_KimuraAndo.pdf.
 209. Kimura F. Fragmentation and parts and components trade : Comparison between Europe and East Asia / F. Kimura, K. Hayakawa .
 210. Kimura F. Fragmentation, Internalization, and Inter-firm Linkages : Evidence from the Micro Data of Japanese Manufacturing Firms / F. Kimura // Global Production : Specialization and Trade : The International Conference, Hong Kong, October 25–27, 2001 .
 211. Kimura F., Takahashi Y. International Trade and FDI with Fragmentation : the Gravity Model Approach [Электронный ресурс] / F. Kimura, Y. Takahashi // September, 2004. – Режим доступа до журн. : <http://www.bora.nhh.no :8080/bitstream/2330/1928/1/Severinko%202008.pdf>
 212. Kohler W. International Fragmentation : A Policy Perspective [Электронный ресурс] / W. Kohler // Working Paper. – August, 2000. – No. 0019. – P. 23. – Режим доступа до журн. : <http://www.econ.jku.at/papers/2000/wp0019.pdf>.
 213. Krugman P. Increasing Returns and Economic Geography / P. Krugman // Journal of Political Economy. – 1991. – Vol. 99 (3). – P. 483–499.

214. Kurekova L. Researching Labour Migration in the EU – Methodological Dilemmas and Problems / L. Kurekova // Graduate conference in Florance : Methodological Paradigms for a New Political Agenda, 12–14 December 2007.
215. Lemoine F. Integrating Central and Eastern Europe In the European Trade and Production [Электронный ресурс] / F. Lemoine // Network Working Paper 107. – July 1998. – Режим доступа : <http://ideas.repec.org/p/cdl/ucbrie/1063.html>.
216. Lischynskyj I. Concentration and Specialisation Dimensions in the Context of European Integration of Ukrainian Industry / I. Lischynskyj // Östliches Europa und Visionen paneuropäischer Entwicklung Konferenzbeiträge der Internationalen Wissenschaftskonferenz der Nationalen Wirtschaftsuniversität Ternopil (Ukraine) in Antalia (Türkei) vom 15. bis 22 – September 2007. Berlin 2008 – P. 199–209.
217. Lundestad G. Why does Globalization Encourage Fragmentation? [Электронный ресурс] / G. Lundestad // International Politics. – 2004. – No. 41 (265–276). – P. 266–276.
218. Maillat D. Innovation Process and the Role of the Milieu. / Maillat D. // Regions Reconsidered : Economic Networks, Innovation and Local Development, London : Mansell. – 1991. – P. 17–103.
219. Marin D. A New International Division of Labor in Europe : Outsourcing and Offshoring to Eastern Europe [Электронный ресурс] / D. Marin // Discussion Paper No. 80 Sonderforschungsbereich /Transregio 15 2005/ – Режим доступа : www.gesy.uni-mannheim.de.
220. Michaela Grell. Foreign-controlled enterprises in the EU / Michaela Grell // Eurostat. Statistics in Focus. – 2008. – No. 30.
221. Mitsuyo A. Fragmentation in Europe and East Asia [Электронный ресурс] / A. Mitsuyo, F. Kimura // May 2006. – P. 24. – Режим доступа до журн. : <http://www.eiit.org/WorkingPapers/Papers/TradePatterns/FREIT029.pdf>.

222. Narain R. The strategic implications of flexibility in manufacturing systems / R. Narain, R. C. Yadav, J. Sarkis, J. J. Cordeiro // *International Journal of Agile Management Systems*. – 2000. – No. 2/3. – P. 234.
223. Ngo Van Long Fragmentation and Services / Ngo Van Long, R. Riezman, A. Soubeyran // *The North American Journal of Economics and Finance*, Elsevier. – 2004. – Vol. 16 (1). – P. 137–152.
224. Nohria N. Networks and Organizations / N. Nohria and R. G. Eccles, Eds. – Boston, MA, Harvard Business School Press. – 1992.
225. Nonaka I. A dynamic theory of organizational knowledge creation / I. Nonaka // *Organization Science*, 1994. – Vol. 5 (1).
226. Norway O. Fragmentation, heterogeneity and intra-product trade within Europe / O. Norway, M. Srholec // 12 September, 2006. – P.13.
227. OECD. Science, Technology and Industry Outlook. Washington, DC, OECD, 2002
228. Ohmae N. The global logic of strategic alliances / N. Ohmae // *Harvard Business Manager*. – 1989. – No. 3/4. – P. 143–154.
229. Oliver C. Determinants on interorganizational relationships : integration and future directions / C. Oliver // *Academy of Management Review*. – 1990. –No. 15(2). – P. 241–265.
230. Osborn R. and C. C. Baughn. Societal considerations in the global technological development of economic institutions : The role of strategic alliances. *Research in the sociology of organizations*. S. B. Bacharach and Associates. Greenwich, CT, JAI Press : 1993. – P. 113–150.
231. Osborn R. The institutionalization and evolutionary dynamics of inter-organizational alliances and networks / R. Osborn and J. Hagedoorn // *Academy of Management Journal*. – 1997. – No. 40. – P. 883–896.
232. Oster S. Modern competitive analysis / Oster, S. – New York, Oxford University Press, – 1992. – P. 34.
233. Pairect G. Mac – Donald J. The measurement of the degree of foreign investment / *Applied Economics*, 1995.

234. Pellegrin J. German Production Networks in Central/Eastern Europe Between Dependency and Globalisation [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.bibliothek.wzb.eu/pdf/1999/i99-304.pdf
235. Porter M. The Competitive Advantage of Nations / M. Porter, – Macmillan Press Ltd. London, 1990. – P. 132–148.
236. Production Fragmentation and Trade Integration. Tables and Selected References. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S1062940806000374>
237. Radosevic S. The Electronics industry in central and eastern Europe : a new global production Location [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.revistas.ucm.es/cee/15766500/articulos/PAPE0505120009A.PDF.
238. Redding S. Factor Endowments and Production in European Regions / S. Redding, M. Vera–Martin // Review of World Economics. – 2006. – Vol. 142 (1). – P. 1–31.
239. Rodrigue J-P. Transportation and the geographical and functional integration of global production networks / J-P. Rodrigue // Growth and Change. – 2006. – Vol. 37. – No. 4. – P. 510–525.
240. Ronald W. J. Immigration vs. Outsourcing : Effects on Labor Markets / W. J. Ronald // International Review of Economics and Finance. – 2005. – Vol. 14. – P. 105–14.
241. Science, technology and innovation in Europe / 2008 edition Collection : Statistical books. – P. 244.
242. Smith A. Communication on ‘the Future of the Textiles and Clothing Sector in the Enlarged Textiles and Clothing Industry : Reflections on the European Commission’s Outward Processing, EU Enlargement and Regional Relocation in the European [Электронный ресурс] / A. Smith, J. Pickles, R. Begg, P. Roukova, M. Bucek // European Urban and Regional Studies. – 2005. – P. 83. – Режим доступа до журн. : <http://eur.sagepub.com/cgi/content/abstract/12/1/83>.

243. Smith A. Outward Processing, EU enlargement and regional relocation in the European textiles and clothing industry. The textile and clothing industry in the EU / A. Smith, J. Pickles, R. Begg // *A survey Enterprise Papers*. – 2001. – No. 2.
244. Some Evidence From the EU–CEECs Case [Электронный ресурс] / G. De Simone // May 17. – 2005. – P. 31. – Режим доступа до журн. : www.euroframe.org/fileadmin/user.../eurof05_desimone.pdf
245. Stengg W. Всемирный доклад ЮНЕСКО [Электронный ресурс] / W. Stengg // June 2001. – P. 231. – Режим доступа : <http://europa.eu.int>.
246. Stopford J/ *The economies of multinational enterprises*. N. Y. , 1979
247. Strauss-Kahn V. The impact of globalization through vertical specialization on the labor market : the French case, in *Challenges to Globalization* / V. Strauss-Kahn // R Winters editors, NBER. – 2002. – P. 111–120.
248. Sur S. The State between Fragmentation and Globalization [Электронный ресурс]. – Режим доступа до журн. : www.ejil.oxfordjournals.org/cgi/reprint/8/3/421.pdf.
249. Tkhir I. International fragmentation of production in France, Greece, Portugal, and Poland / I. Tkhir // *Östliches Europa und Visionen paneuropäischer Entwicklung Konferenzbeiträge der Internationalen Wissenschaftskonferenz der Nationalen Wirtschaftsuniversität Ternopil (Ukraine) in Antalia (Türkei) vom 15. bis 22. – September 2007*. – P. 36–46.
250. Tolonado J. A Propos des Filieres Industrielles / J. Tolonado // *Revue d'Economie Industrielle*. – 1978. – Vol. 6. – No. 4. – P. 149–158 ;
251. Soulie D. Filieres de Production et Integration Vertical. *Annales des Mines*, Janvier. 1989. P. 21–28.
252. Tulder R., Ruigrok W. International Production Networks in the Auto Industry [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Un_msm/2007.../Zup.pdf.

253. U.S. Geological Survey. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.usgs.gov/.
254. UN Comtrade database [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://comtrade.un.org/>.
255. Vasserot J. Y. Economic and Territorial Conditions for Indigenous Revival in Europe's Industrial Regions / J. Y. Vasserot and D. Maillat // High Technology Industry and Innovative Environments, Andover : Routledge, 1988. – P. 83–163.
256. Venables Anthony J. Fragmentation and multinational production / Anthony J. Venables // European Economic Review. – 1999. – Vol. 43. – P. 935–945.
257. Vertical Production Networks : Evidence from France // a part of the 6th Framework Programme, Priority 8, “Policy Support and Anticipating Scientific and Technological Needs”. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до журн. : www.economics-ejournal.org/economics/.../2007-18/.../file.
258. Weber A. Theory of the Location of Industries / Trans. Carl J. Friedrich. Chicago : University of Chicago Press, 1929 ; Marshall A. Industry and Trade. 3d ed. London : Macmillan, 1920.
259. Wixted B. Input – output analysis an increasingly globalised world : applications of OECD's harmonised international tables / B. Wixted, N. Yamano, C. Webb // Statistical Analysis of Science, Technology and Industry. – Organisation for Economic Cooperation and Development. – 31Aug, – 2006.
260. World Investment Report 2007 : Transnational Corporations, Extractive Industries and Development. – P. 25–230.
261. Yomogida M. Fragmentaion, welfare and imperfect competition / M. Yomogida [Электронный ресурс] // Journal of the Japanese and International Economies. – 1 March, 2006. – Режим доступа : www.elsevier.com/locate/jjie.

262. Zysman J. Tales From the 'Global' Economy : Cross National Production Networks and the Re-organization of the European Economy / J. Zysman, E. Doherty, A. Schwartz // Working Paper 83. June 1996. – Regulatory and Institution reform in the Transitional Economies : workshop, Warsaw, November, 1995. – P.58.
263. http://uk.wikipedia.org/wiki/Авдіївський_коксохімічний_завод
Авдіївський коксохімічний завод. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Авдіївський_коксохімічний_завод.
264. <http://uk.wikipedia.org/wiki/Мережа>
Мережа. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Мережа>.
265. <http://www.adb.org/Documents/Events/2006/SOM-CAREC/session5-presentation-eco-rus.pdf>